

DE OVERHAAL

2019

De familie Vader Van onschatbare waarde voor onderduikers

- Oorlogsgeschiedenissen
- Veenhuizen in de middel-
eeuwen
- De zes zuivelfabrieken van
Heerhugowaard

De Overhaal is een uitgave van
de Stichting Historisch Heerhugowaard

Copyright St. Historisch Heerhugowaard

Colofon

Stichting Historisch Heerhugowaard

Opgericht 22 augustus 2005

Bestuur

Gemma Groot, voorzitter
Rob Estoppey, secretaris
Mirjam Appelman-Rood, penningmeester
Petra Cevat, bestuurslid
Gerard Laan, bestuurslid
Jan de Vries, bestuurslid

Secretariaats- en redactieadres

Lommerhof 46
1702 VV Heerhugowaard
Tel. 072 - 57 132 93
E-mail:
historisch.heerhugowaard@quicknet.nl

Ledenadministratie

Petra Cevat
Rozenlaan 75
1702 TG Heerhugowaard
tel. 072 - 57 424 61
E-mail: r.cevat@quicknet.nl

Website

www.historischheerhugowaard.com

Webmaster

Gerard Laan, e-mail: einstein@multiweb.nl

Donateurs

Men kan donateur worden voor minimaal euro 12,50 per jaar, méér mag ook. Dit is inclusief toezending van het jaarboek De Overhaal.
Bankrekening Rabobank:
NL09 RABO 0113 8261 92 t.n.v. Stichting Historisch Heerhugowaard

Jaarboek De Overhaal. ISSN: 2589-7675

De Overhaal is een uitgave van de Stichting Historisch Heerhugowaard.

Voor leden/donateurs is het jaarboek gratis. Losse nummers zijn, zolang de voorraad strekt, na te bestellen voor € 8,00 plus € 3,50 verzendkosten

Copyright

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Redactie, vormgeving en opmaak

Rob Estoppey

Oplage

550 stuks

Druk

Zeeman Reclamegroep BV

Inhoud:

Pag. 1	Colofon en inhoud
Pag. 2	Als de haan van de St. Dionysius had kunnen kijken
Pag. 6	Veenhuizen in de middeleeuwen
Pag. 11	De Fromagerie in Middenwaard
Pag. 14	Status en symboliek van de knobbelzwaan
Pag. 18	De familie Vader van onschatbare waarde voor onderduikers
Pag. 28	Het oude centrum aan de Middenweg met het evenemententerrein
Pag. 32	De zes zuivelfabrieken van Heerhugowaard
Pag. 40	Een gesprek met zuster Gré Rood
Pag. 44	Een schoen of de liquidatie van een verraadster
Pag. 47	Gestruikel over gemeentewapen
Pag. 51	Het Verlaat en het Geheugenspoor
Pag. 53	Moordaanslag in café Wolfswinkel
Pag. 54	Het geldkistje van de kledingbeurs
Pag. 56	Zo was het vroeger...

Voorwoord 2019

Beste lezer,

De zomer van 2019, een recordzomer!! Nog nooit zo heet geweest in Nederland, meer dan 40 graden. Tijdens de Tour de France werd er zelfs een extra journaal tussendoor gegooid om dit feit te melden. Een hittegolf, waardoor je binnen moest blijven en de deuren dicht moest houden. Niet iets wat wij gewend zijn in Nederland.

Bij mooi weer ga je naar buiten en open je de deuren!! Je begrijpt nu weer heel goed waarom de mensen in zuidelijker landen siësta houden.

Ondertussen is er hard gewerkt om de vijftiende editie van "De Overhaal" vorm te geven. Een Overhaal met zeer wisselende inhoud. Er wordt in deze uitgave uitgebreid aandacht besteed aan oorlogsherinneringen. Het is tenslotte 75 jaar geleden dat de bevrijding begon.

Ik zal u in dit voorwoord ons bestuur voorstellen en daarbij zeggen welke taak ieder in de Stichting Historisch Heerhugowaard heeft.

Ons bestuur bestaat op dit moment uit 6 leden:

Rob Estoppey is degene die de kopij verzamelt en ordent en "De Overhaal" klaar maakt voor de drukker. Daarnaast is hij ook secretaris.

Jan de Vries is tot dit jaar de penningmeester geweest, Jan blijft algemeen bestuurslid.

Mirjam Appelman-Rood is nu de penningmeester. Zij verzorgt de financiën.

Gerard Laan is de man van het archief, hij heeft het archief van Jan de Vries gedigitaliseerd en verzorgt de website.

Petra Cevat doet de ledenadministratie. Ook zorgt Petra voor de correspondentie met de donateurs.

De voorzitter is ondergetekende, met diverse taken. We zijn maar eens op de foto gegaan...

v.l.n.r

Boven: Mirjam Appelman-Rood, Gerard Laan, Petra Cevat

Onder: Jan de Vries, Rob Estoppey, Gemma Groot

Ik wens u namens het bestuur veel leesplezier,
Gemma Groot,
voorzitter Stichting Historisch Heerhugowaard.

ALS DE HAAN VAN DE ST. DIONYSIUSKERK HAD KUNNEN KIJKEN

Co Zut

Deze unieke haan die vroeger op de toren van de Dionysiuskerk stond heeft door de tijd heen al veel aandacht getrokken. Museum "Het Oude Gemaal", het vroegere Poldermuseum, is momenteel zijn standplaats.

Laten we eerst de Hondenweg (nu Van Veenweg) onder de loep nemen. De haan zag nooit mensen van dichtbij. Soms kwam de bekende Heerhugowaardse elektricien Japie Borst via de klimhaken van de toren bij de haan. Naast de haan was de bliksemafleider met "gezegende bouten" gemonteerd.

Verzekeringstechnisch moest dit regelmatig worden nagekeken. Japie had nog een functie bij de kerk. Hij liep zondag's (de dag des Heren) met de klinkbuul, door de kerk om het nodige geld op te halen om o.a. stookkosten, bloemen en kaarsen te bekostigen.

Diezelfde meneer Borst, klein van postuur, was ook iemand van het eerste uur die zijn rijbewijs wilde halen. Tijdens het toenmalige theorie-examen liet de examinerator een echt verkeersbord zien. De man achter de tafel vroeg: "Meneer Borst, wat betekent dit bord?" Japie antwoordde: "Dat zal jij niet weten!"

Mede door de wind of een briesjes werd de haan zonder verzet in een bepaalde windrichting gestuurd. De oostelijke richting, oftewel de Hondenweg, was een favoriete richting. Tijdens de duisternis had het koperen dier pauze, maar bij het krieken van de dag en het gekukeleku van de echte hanen in de omgeving van de kerk, kon hij zich uitleven over de Hondenweg en naaste omgeving. De begraafplaats achter de kerk was de dichtstbijzijnde locatie. Vele Zuidenders hebben daar hun laatste rustplaats gekregen. Ze mogen ook parochianen genoemd wor-

De winkel van Japie Borst met links Japie Borst, een meisje uit Rotterdam dat daar in huis was om aan te sterken, en Dieuw Borst, een zus van Japie. Op deze plek is nu Poort Halfweg.

De spits met haan van de Dionysiuskerk. Is dit Smederij Okkerman of was het op deze foto al Burger?

den. Op een zeker jaar moest het kerkhof een drastische opknappbeurt ondergaan. Veel grond was er nodig. Een kunstmatig meertje werd de oplossing. Dit werd het prachtige natuurbad "Deiko". Een afkorting van "Door Eigen Kracht Ontstaan". Er werd een Stichtingsbestuur in het leven geroepen en vele vrijwilligers hebben vooral in de avonduren hun steentje, zeg maar STEEN, bijgedragen tot de totstandkoming van dit prachtige natuurbad. Honderden uit de polder, en mensen van heinde en verre, zijn de kassa van Deiko gepasseerd. Ik zie nog het houten bruggetje en de waterval op mijn netvlies.

De Dreef

Waar nu de Dreef gelegen is, stond het patroonaat. Een zaal waar verschillende activiteiten plaats vonden, bijv. gymnastiek. Ook diende het als noodklas van de lagere school. De haan heeft vele honderden jongens en meisjes richting school en huis zien gaan. Ze kwamen via de Hondenweg uit de beide richtingen van de Middenweg.

Het gezinsvervangend tehuis "De Dreef", verkocht in 1994. De eigenaar was de Stichting "Nehemia" het Pastoraal begeleidingscentrum.

In de winter als de vorst zijn intrede had gedaan en het ijs dik genoeg was, ging de schoolgaande jeugd via landerijen, tuinderijen en sloten weer van school naar huis. Over sloten en akkers en grippels, het ging onder de kreet "schuin over".

De naam van de school was "Het Goddelijk Kind". Daar er bijna geen verkeer was, kon iedere leerling van de eerste t/m de zesde klas veilig naar school. Nu noemen we het groepen. De klassen waren groot en hoog. CV was nog niet uitgevonden. Er stond een joekel van een kolenkachel in de hoek. Mart Dekker (tevens petroleumboer) was 's morgens de school-

Een foto uit 1913 van de nog niet verharde Hondenweg, nu Van Veenweg. Centraal de katholieke lagere school Het Goddelijk Kind waarvan een beeldje op de voorgevel prijkte. Links het huis van de hoofdonderwijzer en rechts het patronaatsgebouw. De school kreeg in 1973 de naam Pater Jan smitschool, genoemd naar oud-leerling Jan Smit die als missionaris naar Nieuw-Guinea ging en daar in januari 1965 werd vermoord. Het huis van de hoofdonderwijzer werd in de jaren 60 en 70 gebruikt door de scouting en later was op de bovenverdieping een jeugdthonk, genaamd Het Anker. Nu is het woonhuis.

machinist en kachelman.

De haan op de kerk had niet het genoegen om ouders waar te nemen bij de school. Kinderen kwamen lopen of een enkeling op een veel te grote fiets. Eens per jaar kwam moeder op school. Ja, als dokter Sikkema de leerlingen ging "doorlichten", voor eventuele gezondheidsafwijkingen. Menig schoolplein voetbalwedstrijdje zal op het netvlies van de koperen haan gestaan hebben. Voorafgaan door de altijd traditionele toss. Wie het laatste gaatje tussen twee klompen dicht maakte, mocht beginnen met het uitkiezen van de medespelertjes. Dat minste "sterspelertje" werd altijd als laatste gekozen. Wat sneu! Was er toen al discriminatie?

Het meeste schoeisel was van hout, vaak voorzien van een klompenbandje. Een noodoplossing voor de gebroken kap. Niet direct nieuwe klompen, daar er toen nog geen kinderbijslag in moeders huishoudknip zat tussen de stuivers.

Door de grote ruiten van de school, had je uitzicht op de spoorlijn Heerhugowaard-Hoorn. De haan had dan grote rookpluimen van de stoomlocomotief waargenomen.

Alleen het huis van de familie Jan Stoop was in beeld. Deze woning stond midden tussen de akkers. Menigeen had het over het pad van Breed. Er was ter hoogte van de Oostertocht een knik in de weg. Bij deze knik was een opslagplaats voor klinkers (niet voor medeklinkers). De Waarder sprak over de steenhoop. Asphalt was nog niet in beeld. Het wegdek van bijna alle wegen was van stenen. Enkele wegen en paden waren zelfs onverhard. Ook het laatste gedeelte van de Kabel, tussen de Oostertocht en de Jan

Glijnisweg, nu de Beukenlaan, was onverhard.

Vele generaties hebben de klassen doorlopen. Diverse grootouders, kinderen, en kleinkinderen waren hier leerling. De schoolzolder was jarenlang een onderkomen voor voortrekkers, verkenners en welpen. Sint Ignatius was de patroon van de scouting. De zolder van de school heeft voor vele jongeren een symbolische stempel in hun leven gezet. De westkant van de zolder was voor ontspanning.

Naast de school was de woning van het schoolhoofd meester Ohms die hier ook enkele jaren heeft gewoond. Meester v.d Pol, was ook een van de leerkrachten. De woning is ook nog jaren het onderkomen van gidsen en kabouters geweest. De zolder was later een tienercrèche, Het Anker. De haan zag ook dat de schooljeugd zich best vermaakte met het sprintspeel: "Schipper mag ik overvaren". Een echt zondagmiddag amusement was op deze zolder ingericht met sjoelen, kaarten, biljarten, tafelfootbal en tafeltennis.

En over knikkeren kan er wel een apart nostalgisch boekwerkje geschreven worden. Dat ging er niet altijd vredig aan toe. Goed dat de Dionysiushaan dat niet kon horen. Dit unieke huis heeft ook nog een tijdje als zusterhuis dienst gedaan.

Een stukje verder zag het kukeluku beest woonhuizen. Ze waren te bereiken via twee bruggen. Ik ben geboren bij brug 2. Mijn vader heette Arie en mijn moeder had als voornaam Gon. De familie Tamis woonde er ook, Jan Tamis was een buurjongen van mij. Hij werd meester op de school van Het Goddelijk Kind en later directeur van de MAVO.

Bij de eerste brug woonde de Familie Kraakman. De vader heette Joop. Hij was van beroep handnaaimachinereparateur (een mooi woord voor het galgspel!!, lekker lang). Meneer Kraakman kreeg veel briefkaarten in de bus. Altijd met dezelfde vraag: "Kan je even langs komen, want..." Hij trok met zijn reparatietas door vele dorpen. Geen bestelbusje, maar op de fiets. Dat was toen zo.

Soms was er paniek in de Hondenweg. Het paard was de voorloper van de tractor, maar als die op hol sloeg met of zonder kar, zorgde groot en klein voor een veilig heenkomen. Menig hart sloeg dan ook een beetje op hol. De haan was niet gecharmeerd van deze taferelen.

Vele buurmeisjes en -jongens hoepelden of deden boompje-verruil. Tegenover deze woningbouwhuisjes was een grasveld, waar een kippenhok stond (of er ook een haan was, weet ik niet) Je kon er in rondlopen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het kippenhok omgebouwd tot een verblijfsonderkomen voor evacuees uit Den Helder.

Meest elke winter was er sneeuw en ijs. Soms hoefde je niet naar school, dan had je ijsvrij. Geweldig en de grote kachel hoefde niet langer te branden. Op de Oostertocht werd met hartenlust genoten van

De sloop van de Dionysiuskerk in 1963. Als je goed kijkt zie je de haan door de lucht vliegen

de ijspret, en de haan genoot met volle teugen mee. Er werd daar op houten schaatsten getoerd. Op ruiterschaatsen werd gezwaard en gezwaid. Heerlijk om te doen en te zien.

Degenen die het schaatsen niet onder de knie hadden vermaakten zich met de slee. Toch bleven kinderen het proberen achter een oude stoel. Ook het paard werd soms van stal gehaald om voor de arrenslee zijn pk's te laten zien. Wat mooi toch allemaal.

Als de dooi intrad werd het schotsentrappen populair. Vele waaghalzen moesten vaak met natte kleren en knikkende knieën huiswaarts. In de vorstperiode brandden de houtkachels op volle toeren.

Eierkolen en briketten moesten vaak ingekocht worden. De haan zag ook vele rookpluimen uit alle schoorstenen komen.

In de oorlog werd er grotendeels op hout gestookt. Vele bomen langs Heerhugowaardse wegen zijn toen gekapt. Dit gebeurde tijdens nachtelijke uren. Het mocht natuurlijk niet, dus het was opletten geblazen.

Op de ijsbaan, met muziek van de 78 toeren en 45 toeren plaatjes, is veel gezelligheid op de baan en in de omtrek ten gehore gebracht.

Koekoekswals, Sneeuwswals, en Schaatsenrijderswals waren de populairste nummers. De meeste enthousiastelingen reden hun rondjes of zwierden op de bekende ruiterschaatsen. Later kwamen de stalen noren om de hoek kijken. De koek-en-zopie leek op een kerststal en was ijsberengezellig. Rest mij nog een ding mede te delen, "een ijsbaan is dicht als de ijsbaan open is en is open als de baan dicht is".

VEENHUIZEN IN DE MIDDELEEUWEN

Henk Komen

Het dorp Veenhuizen ligt in het noordoosten van de gemeente Heerhugowaard. In 1854 kwam Veenhuizen door een gemeentelijke herindeling bij Heerhugowaard. Laatstgenoemde ontstond als droogmakerij in 1631 toen het meer de Waard werd drooggelegd. Veenhuizen heeft nooit onder water gestaan en is dus veel ouder dan de gemeente waartoe het dorp nu behoort. Over het Veenhuizen van vóór 1631 is vrijwel niets geschreven. Van kaarten uit die tijd is bekend hoe het landschap er toen uitzag. Het is mogelijk aan de hand daarvan en aan de geschiedenis van de omliggende dorpen een reconstructie te schetsen hoe Veenhuizen waarschijnlijk is ontstaan.

Veenhuizen behoort tot het Geestmerambacht, een gebied dat zich uitstrekt vanaf de duinen bij Schoorl en Bergen in oostelijke richting. Veenhuizen vormt daarvan het meest oostelijke deel. Ten oosten van Veenhuizen ligt het indertijd zogenoemde Hoogwouderambacht en noordelijk het Niedorperambacht. Veenhuizen ligt dus op een kruispunt waar drie ambachten bij elkaar komen die elk een eigen ontstaansgeschiedenis hebben. Het Geestmerambacht was weer onderverdeeld in kleine districten die koggen werden genoemd. Veenhuizen behoorde tot de Langedijker Kogge.

Voor de oudste geschiedenis van Veenhuizen moeten we terug naar de negende eeuw, toen er alleen nog bewoning mogelijk was op de hoge gronden zoals de kuststrook en op Texel en Wieringen. Achter de duinen lag een enorme veenwildernis. Vanaf het jaar 800 tot 1100 werd dit ontgonnen en geschikt gemaakt voor bewoning. De ontginning van het veengebied van het Geestmerambacht vond plaats vanuit Schoorl en Bergen van west naar oost. Veenhuizen was binnen dit ambacht het laatste deel dat werd ontgonnen. Dit

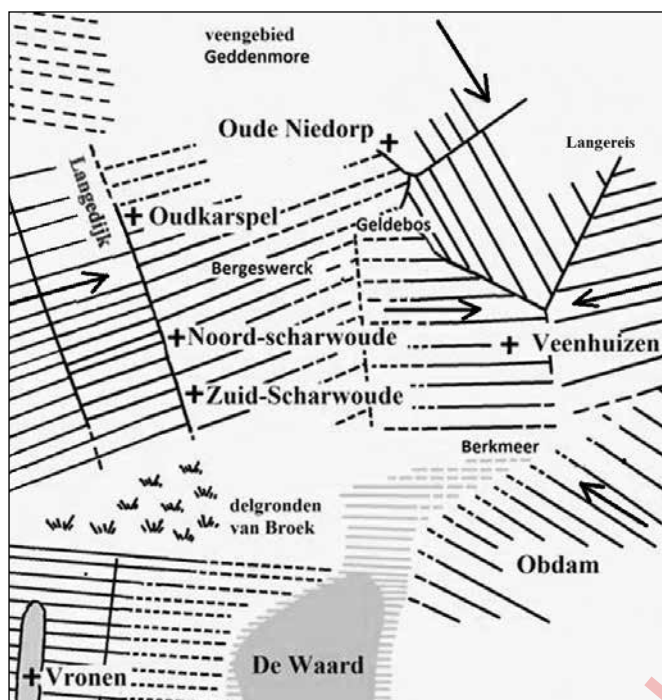

West-Friesland was in de Middeleeuwen verdeeld in vier ambachten. Veenhuizen behoorde tot het Geestmerambacht en daarbinnen tot de Langedijker Kogge.

moet hebben plaatsgevonden voor of rond 1100. De impuls om het veen te ontginnen werd beïnvloed door een sterke toename van de bevolking in de kuststrook, maar ook door de ontbossing en verstuiwing van de duinen, die vermoedelijk door de mens veroorzaakt werd. De strandwallen werden minder aantrekkelijk voor bewoning, terwijl de veenmoerassen door de droogte die toen heerste juist aantrekkelijk werden. Door het graven van sloten werd het veen ontwaterd waardoor dit gebruikt kon worden als landbouwgrond. Men trok het veengebied in tot men een kavelblok van voldoende grootte had bereikt. Daar groef men van noord naar zuid een sloot, die de functie had het te verkavelen gebied af te sluiten van het nog niet ontgonnen gebied. Vanaf deze sloot (veenontginningsas) werden haaks hierop en parallel naast elkaar, de nieuwe kavelsloten gegraven. De zo ontstane lange rechthoekige kavelblokken waren oorspronkelijk ongeveer 20 hectare groot.

Veenontginning

Het veengebied werd in verschillende fasen ontgonnen. Op het moment dat men behoefte kreeg aan nieuwe akkers trok men weer ongeveer vier tot vijf kilometer het veengebied in om een nieuwe veenontginningsas te graven. Vervolgens werd het nieuwe afgebakende gebied verkaveld door het graven van sloten. Het laatste stuk dat van het Geestmerambacht werd ontgonnen, was Veenhuizen. Daar stootte men op de mogelijk eerder of gelijk ontgonnen gebieden van Niedorp en Hoogwoud. Dit is nog goed te zien aan het oude kavelpatroon van dit gebied. Het verkavelingspatroon van het Geestmerambacht strekte zich dus uit van Schoorl tot aan de huidige Korte Langereis die Veenhuizen aan de oostzijde begrensd. Aanvankelijk vormde het gebied van Noord- en Zuid-Scharwoude (Langedijk) en Veenhuizen een eenheid. Doordat het zuidelijk gelegen meer De Waard (het huidige Heerhugowaard) in noordelijke richting uitbreidde, werd de oude verkaveling westelijk van Veenhuizen

Het veengebied van het Geestmerambacht is van west naar oost ontgonnen. Veenhuizen was daarvan het laatste stuk. De pijlen geven de richting aan van de veenontginning. Bij Veenhuizen kwamen drie ontginningen bij elkaar: die van het Geestmerambacht, het Niedorperambacht en het Hoogwouderambacht.

door het water deels weggespoeld. Er bleven wel stukken land en grote eilanden behouden tot aan 1631 toen het meer werd drooggemalen en de polder Heerhugowaard ontstond.

Lintbebouwing

Als we kijken naar de oude veendorpen in West-Friesland dan zien we dat deze oorspronkelijk bestonden uit een veenontginningsas met haaks daarop sloten die regelmatig op enige afstand van elkaar lagen. Aan een dergelijke veenontginningsas werden boerderijen gebouwd en na verloop van tijd verscheen daar, meestal centraal gelegen, een kerkje. Zo zijn de oude lintdorpen ontstaan. Daarom zou je verwachten in het landschap van Veenhuizen eenzelfde lintbebouwing met een kerkje aan te treffen. Dat is echter niet zo. De parallel aan elkaar gelegen sloten zijn wel op de oudste kaarten

In het oude landschap van Veenhuizen zijn de middeleeuwse kavelsloten te herkennen die parallel aan elkaar liepen van west naar oost. De kerk heeft daar eeuwenlang vrij eenzaam in het midden gestaan. Op prenten uit de achttiende eeuw zien we twee boerderijen bij de kerk staan.

van Veenhuizen aan te wijzen en ook weten we waar de kerk staat, maar er is nooit haaks op de sloten van noord naar zuid een bewoningsas geweest en ook nooit ontstaan. Er loopt wel vanaf de A.C. de Graafweg naar de kerk en vandaar naar de molen van Veenhuizen de Kruistochtsloot die haaks ligt op de oude kavelsloten, maar daaraan is nooit een lintbebouwing ontstaan. De lintbebouwing die we in Veenhuizen aantreffen, is die van de Kerkweg, maar deze dateert pas van na 1630 en heeft dus niets te maken met de middeleeuwse veenontginning.

We moeten het landschap van Veenhuizen zien als het laatste deel van een veenontginning die zich uitstreckte in oostelijke richting vanaf een westelijker gelegen veenontginningsas. De lintbebouwing van Langedijk zou daarvoor in aanmerking komen. De afstand tussen Langedijk en het einde van de oostelijk daarvan gelegen veenontginning (de Korte Langereis) is echter veel te groot in vergelijking met de afstanden tussen de verschillende ontginningsfasen die we in het Geestmerambacht kunnen terugvinden. Dit zou betekenen dat tussen Langedijk en Veenhuizen een veenontginningsas heeft gelegen van waaruit het gebied van Veenhuizen is ontgonnen. Deze ontginningsas is dan door het meer de Waard verdwenen.

Landruggen bij Veenhuizen

Aan de hand van de oudste kaarten van dit gebied (17de eeuw) en wat we weten over de middeleeuwse geschiedenis van de omliggende dorpen is het mogelijk een schets te maken van het gebied tussen Langedijk en Veenhuizen, het huidige De Noord in Heerhugowaard. Uit een oorkonde uit 1250 blijkt dat het noorden van de Waard in die tijd werd afgesloten door het land van Waarland, een stuk veenland dat Geddenmore wordt genoemd (Numan, 2015). Hier werd nog turf gestoken en zout gewonnen. Dit veenland werd volgens deze oorkonde in het zuiden begrensd door Bergeswerck. Deze naam vinden we terug op de kaart van Heerhugowaard uit 1631. Het betreft de voormalige Noord-Scharwouderpolder, nu het Altongebied in De Noord. Voor de inpoldering van de Waard was dit een landtong die vanaf Langedijk ver in oostelijke richting het meer de Waard instak. Het oostelijk deel van Bergeswerck heette het Kleine Geldebos. Er tegenover, op de landtong van Oude Niedorp, lag het Grote Geldebos. De namen, het Grote en Kleine Geldebos, doen vermoeden dat deze stukken land eens met elkaar verbonden zijn geweest en een hoog gelegen landrug vormden die lange tijd het noorden van de Waard tegen het water beschermden. Deze landrug is een uitloper van de Westfriese zandrug (kreekrug of inversierug) waarop de meeste Westfriese dorpen liggen. De geomorfologische kaarten laten dit zien. Op een bepaald moment moet de landrug tijdens een stormramp door het water van de Waard

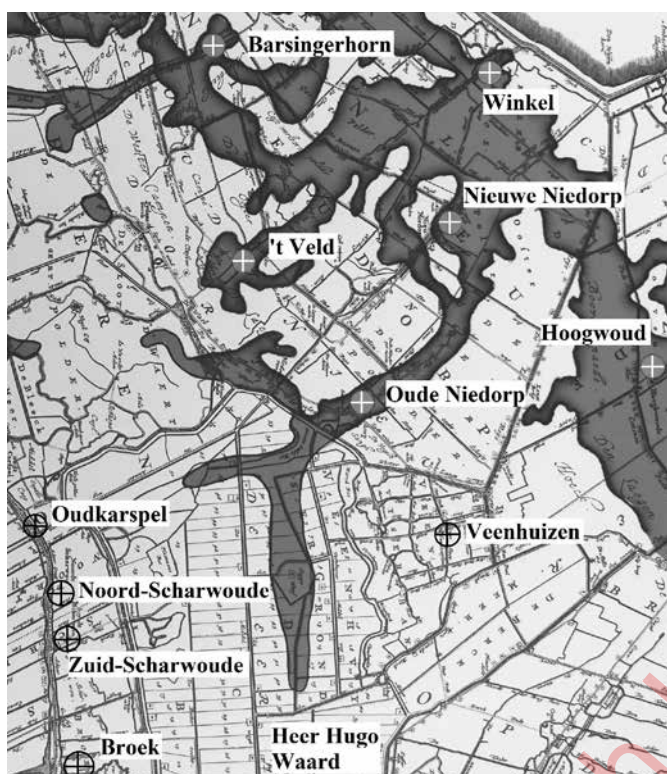
Het gearceerde gebied is de Westfriese zandrug of kreekrug. Het donkere deel is het in noordoostelijke richting uitbreidende meer van de Waard. Voor Veenhuizen zien we op rij enkele eilanden die samen de werflanden vormen.

zijn doorbroken en is ten noorden ervan het Amerswiel ontstaan. De naam wiel of waal duidt op een dijkdoorbraak, die moet hebben plaatsgevonden voor 1421, want in dat jaar komen we de naam Ammerswael voor het eerst in de bronnen tegen (Van Mieris, 1755).

Werflanden

Op de kaart van Baert Claesz uit 1626, waarop het meer de Waard en Veenhuizen staan afgebeeld, zien we vanaf het Grote Geldebos langs Veenhuizen een rij eilanden liggen met namen als Nessewerf, Paardebos en Sappewerf. Deze eilanden waren groot in omvang. Sappewerf bijvoorbeeld was in haar laatste fase nog 28 morgen (22 ha.) groot en moet in de eeuwen daarvoor veel groter zijn geweest, gelijk de andere eilanden die hier op een rij lagen (Belonje, 1929). Deze werflanden zullen eens een aaneengesloten hoger gelegen landstrook hebben gevormd, mogelijk een zuidelijke uitloper van de Westfriese kreekrug. Door zijn hoge ligging heeft deze lange tijd het land van Veenhuizen beschermd tegen het water. Door overstromingen oostelijk van de werflanden ontstond de Veenhuizerwaard, waardoor Veenhuizen bijna de helft van zijn grondgebied verloor (260 ha. van de oorspronkelijke 600 ha.). De landrug van de werflanden kwam hierdoor los te liggen van Veenhuizen. Aan de westzijde gebeurde hetzelfde. Het meer de Waard spoelde grote delen van het land weg tussen Langedijk en de werflanden. Uiteindelijk bleven van deze werflanden slechts enkele eilanden over. Deze uitbreiding van het meer de Waard, welke ten koste ging van veel grondgebied van Veenhuizen, moet zich mogelijk voltrokken hebben tussen 1300 en 1400 (Gottschalk, 1971).

We veronderstellen dat de hoge werflanden, toen zij nog een eenheid vormden met het land van Langedijk en Veenhuizen, bewoond zullen zijn geweest. Het is daarom niet uitgesloten dat op deze in het veenlandschap gelegen landrug de oorspronkelijke veenontginningsas van Veenhuizen heeft gelegen van waaruit het gebied ten

Het donkergekleurde vlak vormt de hoge zandrug (of kreekrug) in West-Friesland. Daarop liggen veel middeleeuwse dorpen omdat deze hoge gronden uitstekend geschikt waren voor bewoning. Een uitloper daarvan liep vanaf Oude Niedorp in westelijke en zuidelijke richting door Heerhugowaard (de werflanden).

oosten ervan werd ontgonnen. Dit verklaart waarom er in de oude verkaveling van Veenhuizen geen veenontginningsas is aan te wijzen en er geen lintbebouwing is ontstaan, zoals we dat wel zien bij de omliggende dorpen. Het is niet uitgesloten dat er een kerk heeft bestaan als voorganger van die van Veenhuizen. Bij het teloorgaan van de Werflanden in de golven van de Waard rond 1400 konden de bewoners zich nergens anders vestigen dan op hun eigen weilanden in Veenhuizen. Op de kaart van Veenhuizen uit 1627 en 1631 zien we dan ook verspreide bebouwing van boerderijen over het gehele gebied. Er is rond de kerk geen bewoningskern ontstaan.

Oude wegen en dijken

Vanaf het ontstaan van Veenhuizen zal het vervoer in dit gebied over het water zijn gegaan. De enige weg die er aanvankelijk lag was de oude Maydijk, een landverbinding over Veenhuizen tussen de kerk van Oude Niedorp en de Lage Hoek naar Opmeer. Ten oosten ervan werd een kerkje gebouwd dat uit 1300 dateert. Een voorganger daarvan is bij archeologisch onderzoek niet gevonden. Pas in 1539 werd Veenhuizen voorzien van

een omloopdijk (Groenedijk-Veenhuizerkade-Dijkweg-A.C. de Graafweg). Dit wijst erop dat het centrum van het gebied lang geen wateroverlast heeft gekend. Langs de noord-zuid lopende Vijver-tochtsloot en in het verlengde ervan de sloot Tweede-Perk, heeft mogelijk een dijk gelegen als bescherming van Veenhuizen aan de westzijde tegen het water van de Veenhuizerwaard. De vele meertjes die langs deze sloot lagen werden Braeckjes genoemd. Op de oude topografische kaart van Veenhuizen zien we dat het oorspronkelijke kavelpatroon ten westen van de hier genoemde sloten sterk is verstoord, terwijl het kavelpatroon oostelijk daarvan nog herkenbaar is. Dit wijst op veelvuldige overstromingen van het westelijk deel van Veenhuizen.

Stormen zullen hiervan de oorzaak zijn, maar ook doordat de sluisen in de Huiwendijk op bevel van de graaf gedicht moesten worden om een doorbreken van deze dijk te voorkomen. Het gevolg hier-

Veenhuizen vóór de inpoldering van de Waard in 1631. De Oude Wetering loopt vanaf de Langereis naar een punt ten zuiden van het Kerk Bos dat veel hoger lag. Deze sloot stond in open verbinding met het water van de Waard voordat in 1539 de Groenedijk werd aangelegd.

van was dat het water van de Waard steeg en de omringende landen, waaronder die van Veenhuizen, ernstige wateroverlast kregen. Aan de graaf werd dringend verzocht om de sluizen weer te mogen openen, die in de jaren daarop weer werden gesloten. Pas in 1458 ontstond een afdoend afwateringskanaal voor het water van de Waard. De Wijzend (of Wisene), een afwateringssloot vanaf Veenhuizen in noordelijke richting naar Aartswoud, werd uitgediept. De Wijzend kreeg toen de huidige naam de Langereis (Beenakker, 1988). In die tijd is ook de Korte Langereis gegraven vanaf de Langereis naar het Berkmeer en eveneens de Oude Wetering. Deze laatste was een afwateringssloot vanaf de Waard in oostelijke richting dwars door Veenhuizen naar de Langereis.

De Oude Wetering kon niet noordelijker gegraven worden omdat ten noorden ervan het hoger gelegen Kerk Bos van Veenhuizen lag. Pas in 1539 vroeg de heer van Veenhuizen toestemming voor het graven van een afwateringssloot op de grens van Veenhuizen met Oude Niedorp. Men slaagde erin om een kanaal te graven door het Kerk Bos, waardoor de huidige Wester Langereis ontstond. In hetzelfde jaar werd

een dijk rondom aangelegd, waardoor de wateroverlast van de Waard voor Veenhuizen definitief tot het verleden ging behoren.

Bronnen

- Beenakker, J., 1988. Van Rentersluze tot strijkmolen. De waters- taatsgeschiedenis en landschapontwikkeling van de Schager- en Niedorperkoggen tot 1653.*
- Belonje, J., 1929. De Heer-Hugowaard, 1629-1929.*
- Gottschalk, M.K., (1971). Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland, dl. I.*
- Numan, K.C., 2015. De Schagerdam en de abdij van Egmond. Een oorkonde uit 1250 opnieuw gelezen. Uitgave van de vrienden van de Hondsbossche. Heerhugowaard.*
- Mieris, F. van, 1755. Groot charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland, dl. II, p. 581. Caerte ende beschryvinghe van de Groote Zuyderwaert ende wateren daerin ende aengheleeghen. Baert Claesz, 1626. Reg. Archief Alkmaar.*
- Kaart van 'Den Veenhuizer Waert', 1627. Deel kaart van Universiteitsbibl. Leiden, collectie Bodel Nijenhuis.*
- Caerte vande Heer-Huygen-Waert. Anthonis Metius, 1631. Reg. Archief Alkmaar.*
- Kaart van Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland, Jan Jansz Dou, 1682. Uitgave 1745. Heruitgave 1970 bij Uitgeversmaatschappij Canaletto, Alphen aan den Rijn.*

Kermis De Noord.

De kermis staat er elk jaar weer met zweef, snoepkraam en oliebollen kinderen kunnen haast niet wachten om hun geld te laten rollen

De euro's branden in hun zakken maar zijn er net zo snel weer uit want wil je zweven of gaan botsen kost het nu een flinke duit

Ik denk dan aan mijn kindertijd hoe spannend ik het vond als ik met een hand vol dubbeltjes voor de schommelschuitjes stond

Of moest kiezen bij de snoepkraam: een wijnbal of een stok kaneel, twee stuivers voor een spekkie was toen best wel veel

De zweef van de familie Braak draaide dagen in het rond daar ging ik zéker altijd in omdat ik dat het leukste vond

De dubbeltjes zijn nu euro's en de schommelschuit die komt niet meer maar nog altijd is de kermis feest voor jong en oud, steeds weer

Nu staat mijn kleinkind stralend naast me te kiezen bij één van de kramen: "Oma, ik koop een grote stok kaneel die delen we dan samen....."

©Nel Zuurbier

DE FROMAGERIE IN MIDDENWAARD

Tekst: Gemma Groot

Foto's aangeleverd door De Fromagerie en Gemma Groot

Waarom een gesprek met Willem Dings? Dat is de vraag. Het antwoord hierop is als volgt. De laatste verbouwing van Middenwaard is achter de rug, de nieuwe winkels zijn verbouwd en ingericht. Maar in het oudste deel van Middenwaard bevindt zich De Fromagerie. Een van de weinige winkels die hier vanaf de begintijd gevestigd is.

Jullie zijn een van de langstzittende winkels in Middenwaard. Vanaf wanneer?

De langstzittende van de zelfstandigen, en de eerste generatie. Vanaf 5 september 1975, toen openden we onze winkel. In dit deel van Middenwaard vestigden zich toen 40 winkels. Het was gebouwd in een U-vorm. In het begin zat er een MIRO, tegenwoordig Albert Heyn. De andere langstzittenden zijn, Etos van Komen, juwelier Schouten en de slager Groenendaal. Die zijn ondertussen al aan de tweede en derde generatie bezig. In De Fromagerie ook, want mijn dochter is mede-eigenaar. Ik werk enkel nog een paar dagen. Ik doe dus wel een stapje terug.

Wat weet je nog van de begintijd?

Er was veel saamhorigheid in die begintijd.

Iedereen was tegelijk begonnen en onderling was er veel contact. We kwamen dezelfde problemen tegen. Iedereen was ook bezig met het inrichten van zijn winkel. We leenden van elkaar eventueel de gereedschappen, we hielpen elkaar. Op zaterdagavond zaten we vaak bij elkaar om nog wat na te borrelen, en een hapje te eten.

Ik zorgde dan voor wat kaas, nootjes. Een hechte groep. In het begin waren er ook wat meer kleine zelfstandigen. Van lieverlee kwamen er grootwinkelbedrijven,

daardoor wisselden de mensen die erin kwamen, en veranderden de contacten. Een duidelijk verschil met de begintijd. Dat is gewoon niet meer.

Met wie had je in de begintijd te maken? Hoe ontwikkelde Middenwaard zich?

Je had te maken met een ontwikkelingsmaatschappij, Brederode. Je huurde het pand van hen. Het is bijna niet meer voor te stellen, hoe Middenwaard er in het begin uitzag. Er zijn nogal wat verbouwingen geweest. Bijna elke 5 jaar kwam er een nieuw deel bij. Het eerste wat er bij kwam, was o.a. Sanders Meubelstad en De Hema. Aan de buitenkant had je toen de bibliotheek, de bowling en nog een squashcentrum.

Had je last van de verbouwingen wat betreft je inkomsten? Je hebt ook je huur af te dragen.

Ja, dat zijn meestal van die tijdelijke oorzaken. Dat calculeer je in. Het gaat erom dat het winkelcentrum beter wordt, waardoor je meer klanten uit een grotere regio aantrekt. We zitten wat dat betreft dicht bij Alkmaar, en Alkmaar blijft een trekker, heeft ook een historisch centrum. Alkmaar trekt meer toeristen. Die komen niet zo snel naar Heerhugowaard, tenzij het in de zomer minder weer is. Ook als het een langere periode warm weer is, dan komen de mensen wel hierheen. Het is tenslotte een schitterend centrum, waar je alles hebt. Op dit moment trekt de horeca aan de buitenkant veel publiek. Dat is al een stuk verbeterd.

Willen Dings in de beginjaren

De aanleg van parkeerplaatsen aan de kant van AH, december 2008

In het begin ging men parkeergeld heffen, heb je daar nog iets van gemerkt?

Ja, heel in het begin. Dat was natuurlijk wel een heikel punt. Dat had anders gemogen. Daar hadden ze meer over moeten nadenken. Je had in het begin genoeg parkeergelegenheid, en zolang er verbouwd werd, kon iedereen zijn auto daar gratis neerzetten. Toen de verbouwing af was, gingen ze parkeergeld heffen. Maar ja, als je nagaat dat een gemiddelde verblijfsduur in Middenwaard twee tot twee en een half uur is, dan viel dat uiteindelijk ook nog wel mee. Daarvoor kon je niet naar een ander winkelcentrum rijden!! Ja, en nu is het natuurlijk flink teruggeschoefd. En als je naar een supermarkt gaat, betalen zij ook nog het eerste half uur voor je.

Zo regelmatig zie je winkels leegstaan, bedrijfjes die stoppen. Merk je daar iets van, heb je daar iets mee te maken?

Ik heb jarenlang in het bestuur gezeten, dan heb je er meer mee te maken. Ik ben daar nu al meer dan

Aanleg van de horecastraat en de flats, januari 2008

10 jaar uit. Ondertussen is het allemaal wel groter geworden, professioneler. In dit deel van de Middenwaard zijn de winkels gevuld. Dat is prettig. Als er veel deuren gesloten zijn is dat slecht voor de loop. In het nieuwe deel zijn ze nog op zoek naar aanvulling. Maar dat zal zeker lukken.

Ondertussen dus 43, 44 jaar in de kaasbranche hier in Middenwaard. Zat jij al in deze branche voor je hier kwam?

Nou, wij hadden thuis al een delicatessenzaak in Breda. Ik kom ook uit Breda. Maar ik heb vanaf mijn 18de in het buitenland gewoond, dus ik had geleerd me aan te passen. Toen kwam dit hier op mijn pad. Het was niet echt mijn stiel, maar gaandeweg leer je ook van alles. In het begin had ik een breed assortiment, een afdeling wijn, maar nadat Gall en Gall hier kwam, ben ik daar mee gestopt. Ik had ook broodverkoop, er was toen

De beginjaren....

en De Fromagerie nu

geen bakker in Middenwaard. Na 5 jaar kwam er wel een bakker, bakker Schoon, nou, dan heb je niks meer te zoeken met je brood. Ik ben me toen meer gaan specialiseren op noten en kaas, speciaal de Beemsterkaas en Boerenkaas, en Franse, Italiaanse en Spaanse kaas.

Hoe bewaar je de kazen? Hoe regel je dat?

Ik bewaar ze in de winkel en bij de leverancier. Ik heb een ander beleid t.a.v. de leeftijd van de kazen.

Mijn kazen rijpen in een natuurpakhuis, ze worden niet gekoeld, waardoor ze op een betere manier, voor mij natuurlijker manier rijpen. Ze hebben een vollere smaak. Ze rijpen dus ook op de rekken in de winkel.

Wat zijn de extra werkzaamheden die jullie naast je winkel regelen?

Wij verzorgen relatiegeschenken, dat doen wij het hele jaar door. Ook hebben we een afspraak met Wonders. Een keer per jaar hebben we een pop-up restaurant, een vijf-gangen menu. In elke gang is kaas verwerkt, compleet met daarbij behorende wijnen, koffie, thee en iets lekkers toe. Naargelang we bestaan, dat is dit jaar 44 jaar, dat is de prijs per persoon. Dit jaar dus een vijf-gangenmenu voor 44 euro. Dit gebeurt meestal in september/oktober.

Je weet veel van Italiaanse en Franse kazen, waar doe je die kennis op?

Willem en zijn dochter

We gaan naar beurzen. In Houten, dat is de belangrijkste. En uiteraard ook in Frankrijk. Destijds haalden we zelf de kazen uit Frankrijk. Dat doen we niet meer. Dat kost gewoon te veel tijd en is dus niet lonend. Het is leuk in het begin, maar als het niet meer rendabel is dan stop je ermee.

Verder doen we veel kennis op in onze eigen winkel en we gaan vaak bij collega's op bezoek. Bij collega's kun je leren hoe het wel moet en hoe het niet moet. En af en toe bij een collega gaan werken, dat is ook een goeie leerschool.

Jullie staan ook op facebook, Wie houdt dat bij?

Dit doet mijn dochter, zij plaatst foto's, filmpjes, teksten en van alles wat. Je moet gewoon met de tijd meegaan. Soms zijn er kleine quizjes, en kun je iets leuk winnen.

Je moet je blijven vernieuwen, hoe doe je dat?

In de benadering van de klanten, bijvoorbeeld door dit facebook. Het is meer eigentijds dan een krant. De spelletjes, de filmpjes, op die manier gaan we wel mee met de tijd. Maar ook dat Pop-up restaurant, dat is ook wel iets nieuws. En natuurlijk de kazen op kwaliteit houden, op diversiteit. Tegemoet komen aan de wensen van de klanten en die zijn tegenwoordig heel divers.

Wat zijn de leuke dingen van de kaasbranche?

Dat je elke dag weer leuke mensen in je winkel krijgt. Het voordeel van deze zaak, mensen kopen hier lekkere dingen. Ze hoeven niet te denken, wat zal ik nu weer op tafel zetten om te eten.

Er zijn geen minder leuke dingen. Vind ik tenminste.

Wat vind je de lekkerst kaas?

Oei, dat is altijd heel persoonlijk. Ik houd van een pittig soort kaas, of het nu boerenkaas of Franse kaas is, het maakt me niet uit. Och, ik vind ze altijd allemaal lekker. Maar een extra belegen Beemster, is wel favoriet.

STATUS EN SYMBOLIEK VAN DE KNOBBELZWAAN

Sjaak Waterlander

Beerputten leveren een schat aan informatie op voor archeologen. Behalve als toilet, werd de beerput gebruikt om allerlei afval kwijt te raken. Naast aardewerk en glas vinden we er allerlei voedselresten zoals zaden, pitten, botten en botjes van vissen, vogels en zoogdieren. De inhoud zegt iets over het voedselpatroon van de vroegere bewoners.

Bij het spoelen van de vondsten van twee verschillende beerputten in de binnenstad van Alkmaar, aan de Langestraat en de Bierkade, zijn zwanenbotten te voorschijn gekomen. Onlangs tref ik in beerputten aan de Langestraat weer verscheidene knobbelzwaan botten aan. Maar wat vertelt ons de vondst van twee ondersnavels en andere zwanenbotten van de knobbelzwaan?

Zwanenresten vinden archeologen vooral bij kastelen. Ook in Alkmaar is in het verleden zwanenbot gevonden, bij kasteel de Nieuwburg. De zwanenresten uit de binnenstad zijn echter niet aan adellijke bewoners toe te schrijven. Wat voor een betekenis en waarde moeten we nu toekennen aan deze vondsten? Zegt het iets over de status van deze vroegere Alkmaarders?

Zwaan als 'edele' vogel

Ik zal eerst uitleggen waarom de vondst van zwanenbotten in de Alkmaarse binnenstad zo bijzonder is. Zwanen behoren in de middeleeuwen tot de zogenaamde 'edele' vogels. 'Edele' vogels mogen slechts door de adel bejaagd en gegeten worden. De adel stelt vanaf de 14e eeuw al bepaalde verordeningen vast aangaande het jagen en eten van 'edele' vogels. Het was een soort vogelbescherming in het belang van de adel, die het jachtrecht voor zich wil hebben.

Voor de doorsnee middeleeuwse stedeling is het eten van zwanen dan ook niet gebruikelijk. Dus de vondst van zwanenresten in Alkmaarse beerputten is op zich al heel speciaal.

Zwaan en consumptie

De zwaan is in de middeleeuwen voor de adel een gebruikelijke consumptievogel bij feesten, maar niet voor de doorsnee stedeling. Vandaar dat de vondst van zwanenresten in Alkmaarse beerputten zo bijzonder is. We treffen op middeleeuwse rekeningen van

bijvoorbeeld de grafelijke rentmeester voor West-Friesland en Kennemerland indrukwekkende aantallen zwanen aan. Deze zijn voor feesten van de graaf aangeschaft, en worden tijdens de feestelijke maaltijd opgediend. Zwanenrecepten vormen zelfs een standaard onderdeel in middeleeuwse kookboeken.

Echter, niet alleen de adel eet zwanen. Vooraanstaande burgers en bestuurders consumeren ook zo af en toe een zwaan. Wanneer iemand zwaan kan serveren, geeft dat status. Het is geen alledaags en gebruikelijk voedsel waar de 'gewone stedeling' zich mee voedt, zelfs niet bij feestelijke gelegenheden. In Leiden bestaat vanaf 1472 het gebruik om jaarlijks jonge stadswanen uit te delen onder bestuurders van deze stad. Zo komen niet-adellijken toch aan de 'edele' vogel.

Burgemeesters, schepenen en andere hoge stadsfunctionarissen van de stad Amsterdam kunnen volgens een regeling uit 1549 een maand voor de jaarlijkse kermis bij de bewaarder van de Amsterdamse stadswanen een aantal zwanen bestellen. Als er niet voldoende van de vogels zijn, koopt de bewaarder er jonge zwanen bij. Er wordt veelvuldig van de regeling gebruik gemaakt. De jaarlijkse schenking blijkt daardoor een aanzienlijke kostenpost te zijn. Om deze reden schaft men de schenking van kermiszwane eind 17e eeuw af.

In de loop van de 17e eeuw verliest de knobbelzwaan zijn status als zeer speciaal voedsel voor aristocraten en adel. De zwaan staat als consumptievogel niet meer hoog aangeschreven. De Dordtse medicus Johan van Beverwijk rekent in de 17e eeuw zwanen zelfs tot de weinig gegeten vogels. Hij vermeldt over zwanen dat ze zwaar te verteren zijn en evenals pauwen vooral als tafelversieringen dienen.

De vogel dient men zelfs op in zijn prachtig witte verenkleed. Johanna Maria van Winter, schrijfster van recepten uit de oudheid en de middeleeuwen, vertelt over een bepaald on-

*Keukenscène waarop ook een zwaan is afgebeeld.
Adriaen van Nieulandt 1616*

derdeel van een feestelijke vorstelijke maaltijd waar sierstukken worden opgediend. Daartoe behoort onder andere een zwaan in zijn veren. We moeten de zwaan dan min of meer als een pronkgerecht beschouwen. Op een schilderij van Jheronimus Bosch van de Bruiloft te Kanaän zien we in een detail het opdienen van pronkgerechten waaronder de kop van een everzwijn en een zwaan.

Ondanks hun slechte verteerbaarheid behouden grote watervogels zoals reigers, zwanen, roerdoppen hun edele status van voedsel voor de elite.

Gezien het voorafgaande ligt het voor de hand dat er in het verleden zwanenresten tijdens het archeologisch onderzoek van het middeleeuwse kasteel de Nieuwburg in Oudorp (Alkmaar) zijn gevonden. Het kasteel dat ter verdediging van de stad Alkmaar tegen de West-Friese invallen, is gebouwd, zal immers door adel of hooggeplaatste personen bewoond zijn geweest.

Maar hoe valt de vondst van zwanenresten in Alkmaarse beerputten te verklaren?

Op de kaart van de stad Alkmaar, die omstreeks 1597 door Cornelis Drebbel is getekend, staan in de vestinggracht rondom Alkmaar diverse zwemmende zwanen afgebeeld. Zijn dit de zogenaamde Alkmaarse "Stadszwanen" die daar in de vestinggracht rondzwemmen? De stad Alkmaar heeft blijkbaar het recht verworven om stadszwanen te houden.

Ik vermoed dat er in de stad Alkmaar eenzelfde gebruik heeft bestaan, als die in Leiden en Amsterdam zijn genoemd. De gebruikers van de beerputten, waarin Alkmaarse archeologen zwanenresten vinden, behoren tot de elite van de stad. In ieder geval personen met een hoge status.

Zwaan en symboliek

Van oudsher is de zwaan verweven met symboliek.

Er zijn verscheidene verhalen, waarin zwanen een mystieke rol vertolken. Soms als godinnen van noodlot en strijd en dood: in de Walkuren, dalen zij als zwanen af uit de hemel. Neergestreken tussen gras en riet leggen zij hun zwanengedaante af en baden zich als naakte jonge vrouwen. Een man bespiedt hen en neemt één van de verenkleed weg. Het zwanenmeisje, die haar verenkleed niet kan aantrekken en zich kon aansluiten bij haar metgezellen, die wegvliegen, moet zo gedwongen als sterveling op de aarde blijven. In deze legende is de zwaan het teken van onschuld van de eerlijkheid en onbevengheid.

De weg naar de hemel is slechts door sterke vleugels af te leggen. De mythe over de Griekse zonnegod Apollo en aanvoerder van de muzen en dichters vertelt dat deze zijn hemelschip door liet voorttrekken. De zwaan staat symbool voor de muziek en de dichtkunst.

Ook Zeus daalt in de gedaante van een zwaan af naar de aarde om zijn geliefde Lena te bezoeken. Bij Vondel is de zwaan het dier der minne. De zwaan is hier het zinnebeeld van de liefde.

In de Germaanse mythologie speelt de zwaan een rol zoals in het Nibelungenlied, Lohengrin. Lohengrin gaat terug op de zwaanriddersage. De zwaanridder trekt voort getrokken door een zwaan over rivieren en meren om aan te leggen als zijn hulp noodzakelijk is een spoor van heldendaden achterlatend. Zo hebben zij Kleef en Nijmegen uit de hand van de vijanden gered.

Uit Limburg hebben ze een reuzenvolk verdreven. Deze reuzen werpen heuvels op en graven geulen. Hier zal later de Maas doorstromen. De zwaan staat voor standvastig en heldhaftigheid.

Op dit schilderij van Jheronimus Bosch, *Bruiloft in Kanaän*, zien we in een detail linksboven het opdienen van pronkgerechten waaronder de kop van een everzwijn en een zwaan.

Daarnaast heeft de zwaan een dubbelzinnige betekenis.

Die mooie vleugels van de zwaan dienen tot niets. Ze vliegen slechts even boven de grond. Op deze manier lijken zwanen op huichelaars. Deze lijken rechtschapen mensen, maar innerlijk zijn ze laag. De zwaan kan zowel eerlijkheid, oprechtheid als huichelarij aanduiden.

De zwaan op het orgel in de Lutherse kerk in Alkmaar

Zo kan een wapenschild met een zwaan 5 verschillende betekenissen hebben.

Het schild kan de namen verklanken van steden. Het voormalige Zuid-Hollandse gemeente Zwammerdam heeft een schild waarop een zwaan staat, die op een burcht troont. De burcht staat op een dam.

De Brugse adellijke familie Lanchals heeft een blazoen waarop verschillende langhalzige zwanen staan. Op het graf van Pieter Lanchals is dit wapenschild in de Brugse Onze-Lieve-Vrouwkerk nog te bewonderen. De zwaan in een wapen kon zo iemands stand aangeven.

Verder verwijst een zwaan in het wapen naar de cultus van de muzen. In het rijk van de muziek genieten zwanen een gunstige faam. Minnezangers die het tot ridder brengen, behoren een zwaan in hun wapen te hebben.

De zwaan in een wapen duidt op een legendarische afkomst. Heel wat middeleeuwse edelen benadrukken met een zwaan in hun wapen op de al dan niet vermeende afstamming van de zwaanridder.

Tenslotte kan een zwaan in een wapen een overwinning op de natuur betekenen. Zo heeft de polder de Zijpe het wapen met een zwaan. Het ingepolderde land is immers overwonnen op het water.

De zwaan is ook het symbool van de Lutherse kerk in Nederland. We kunnen de zwaan als windwijzer zien op Lutherse kerken, in timpanen, gebrandschilderde ramen, op orgels, kansels en lezenaars, doopbogen en doopvonten, avondmaalzilver, voorzitterhamers, troffels voor de eerste steenleggingen, zegels, stemfels, sloten, penningen en prenten.

De eerste Lutherse kerk met het zwanensymbool is de Ronde Lutherse kerk in Amsterdam, die in 1671 is gebouwd. In de Lutherse kerk in Alkmaar staat op een uit 1754 daterende orgel in rococo snijwerk een zwaan als symbool.

De oorsprong van deze symboliek ligt in de oude legende van de Tsjechische hervormer Johannes Hus. Hus is de voorloper van de latere Reformatie, die door het concilie van Constanz in 1415 ter dood is veroordeeld. Toen hij op de brandstapel stond zou hij gezegd hebben: "Thans braadt gij een gans,

Zwanenafbeeldingen vinden we ook opgevelstenen, wapenschilden, familiewapens en gemeentewapens

maar over honderd jaar komt er een zwaan, die jullie niet te pakken zullen krijgen". Nu is de betekenis van Hus in het Tsjechisch gans. Hij zal met de zwaan Maarten Luther hebben bedoeld. Vanaf het begin van zijn optreden in de 16e eeuw staat Luther op gravures en munten met naast zich een zwaan afgebeeld.

Daarnaast is de zwaan het symbool van trouw. Een zwanenpaar is elkaar levenslang trouw tot de dood haar scheidt. Zo af en toe staan er berichten in de krant waarbij één van de zwanen trouw de wacht blijft houden bij een doodgereden zwaan. Ze vinden dan ook geen andere partner meer.

De zwaan heeft echter zoals al vermeldt meerdere betekenissen die niet altijd positief zijn. Veel herbergen dragen in de middeleeuwen de naam van de 'Zwaan'. De uitdrukking voor een goede herberg is een 'goed zwaantje'. Maar ook tegenwoordig zijn er legio restaurants die de naam zwaan herbergen. In negatieve betekenis staat een bordeel, in dit geval betekent 'zwaantje' prostituee.

Tenslotte is de zwanenzang nog vermeldingwaard. Deze zou de zwaan na een lang leven van zwijgen tijdens het moment van sterven laten horen.

Samengevat is de zwaan een vogel, die vanwege zijn 'edele' status vooral door de adel is gegeten. In middeleeuwse kookboeken staan diverse recepten voor het bereiden van zwa-

nen Het is bijzonder als deze vogels aan de elite van een stad ter gelegenheid van speciale feesten cadeau wordt gedaan.

In de 17e eeuw verliest de zwaan zijn populariteit als consumptievogel. Hij is slecht te verteren en moet als een pronkgerecht worden beschouwd. De zwaan is van oudsher een met symboliek omweven vogel. Er zijn verschillende mythen en sagen die dit verhalen. Tot slot kon een zwaan afgebeeld in een wapen verscheidene betekenissen hebben. Al met al bevestigt dit de status en de bijzonderheid van zwanenresten in Alkmaarse beerputten.

Geraadpleegde literatuur

Matthey I., *Vincken moeten vincken lokken. Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland*, Hilversum 2002.

Smit F., *Het oog van de wereld. Nederland in de Gouden eeuw*, Breda 1992.

Schildkamp T., *Tussen hemel en aarde. Een ander vogelboek over nachtegalen en wielewalen over zwaluwsteden en adelaarsgal over mensen en andere hoogvliegers*. Antwerpen 1979.

Duerloo L., *De zwaan van trotse totem tot poëtisch plaatje. De Brabantse folklore en geschiedenis*, 1994.

Zethoven P., *Afschaffen van zwanendrift is diefstal*, artikel Noordhollands Dagblad, Alkmaar 2002.

Van winter J.M., *Van Soeter Cokene, recepten uit de oudheid en de middeleeuwen*, Bussum 1976.

DE FAMILIE VADER VAN ONSCHATBARE WAARDE VOOR ONDERDUIKERS

Ab Klomp

Op 5 mei 2020 zal het 75 jaar geleden zijn dat de Tweede Wereld Oorlog voor Nederland beëindigd werd. Voor de gehele bevolking was dat een geweldige opluchting en zeker voor onderduikers, maar ook voor degenen die de onderduikers onderdak hadden verschaft. In dit verhaal wil ik de nadruk leggen op de mensen die de onderduikers hebben gehuisvest. Dit verhaal gaat over de familie Vader. De belangrijkste personen zijn:

Jan Vader; hij woont op Boterweg A 15 (Westerweg 10). De boerderij stond in Beveland en was te bereiken door vanaf de Boterweg over de spoorlijn te gaan. Het lag ten zuiden van het station. Jan (opa, 1868) is getrouwd met Aaltje Smit (opoe, 1870).

Zijn zoon Klaas (baas, pleegvader, 1895) woont aan de Groenedijk 7 en is getrouwd met Bregje IJven (1895). Klaas en Bregje hebben nog 2 kinderen thuis als de onderduiker komt. Wijnie (23 jaar) en Piet (21 jaar). Alie is getrouwd met Dik de Wit en woont in Dirkshorn.

De Groenedijk, toen nog een grasdijk, is alleen te berijden door eerst een aantal hekken te openen en daarna weer te sluiten!

Zoon Piet (oom Piet, 1907) woont aan de Rustenburgerweg vlakbij de Middenweg en is getrouwd met Maartje Kout (1913). Piet is eierenhandelaar.

De onderduiker is **Bob Trijbetz** (1918). Zijn vader en moeder zijn: Louis Trijbetz (1881) en Selma Jakob (1876). Zij woonden in Alkmaar, maar moesten begin maart 1942 verplicht naar Amsterdam verhuizen vanwege hun Joods zijn!

Louis en Selma Trijbetz

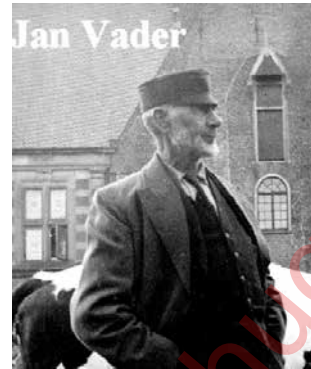
Begin juli 1942 doen in Amsterdam geruchten de ronde, dat alle Joden vanaf 14 t/m 55 jaar naar Polen getransporteerd zullen worden.

Bob Trijbetz besluit op 13 juli te gaan onderduiken en vertrekt op de fiets naar Zaandam.

Daar brengt hij de nacht door in een fabriek en voordat de werklieden de volgende ochtend komen, moet hij uit de fabriek zijn. Hij wordt dan gebracht bij de grootou-

ders van zijn helper.

Op dinsdagmiddag 14 juli 1942 wordt op de markt van Purmerend aan Klaas Vader gevraagd of hij plaats heeft voor een onderduiker. Dit wordt door hem bevestigend beantwoord. De familie Trijbetz is bij de familie Vader bekend. Als Bob 's middags hoort dat er een onderduikadres is gevonden gaat hij met zijn helper op weg. Waar hij zich moet melden aan de Rustenburgerweg bij Piet Vader. 's Avonds wordt Bob door oom Piet Vader aan de

Groenedijk afgeleverd. Hij wordt daar als hun zoon in huis opgenomen. Bob heeft wel een aantal problemen. Er moet worden gezorgd voor eten en daar heeft hij bonnen voor nodig. Hij moet kostgeld betalen, terwijl hij zelf niets verdient. Hij wil graag geïnformeerd worden

en daarvoor wordt er een abonnement genomen op de Alkmaarsche Courant en aanvankelijk hebben ze een radio, die later wordt ingeleverd. Voor alle bewoners is het belangrijk dat de onderduiker niet gezien wordt, want wie is er te vertrouwen? Hiervoor moeten zowel de onderduiker als de andere huisgenoten zorgen, dat er in de gaten gehouden wordt wie er komt. Ook belangrijk is dat het karakter van de onderduiker niet teveel afwijkt van zijn huisgenoten. Dit gaat allemaal goed, maar als zijn ouders op 20 februari 1943 ook onderduiken bij de familie Vader, blijkt de vader niet goed overweg te kunnen met het beveiligen van iedereen. Hij ziet veel mensen niet aankomen tot grote ergernis van zijn zoon, maar de familie Vader is ook niet van hem gecharmeerd.

Toch weten ze de onderlinge problemen zodanig op te lossen, dat het hanteerbaar blijft.

Groot probleem is dat niet bekend is wanneer de oorlog voorbij zal zijn. Steeds wordt er gehoopt dat dat heel snel zal zijn, maar het duurt zo lang. Voor de onderduikers is het natuurlijk ook belangrijk dat ze niet ziek worden, want is de dokter wel te vertrouwen?

Wat een belangrijke eigenschap van de familie Vader is, dat ze niet bang zijn en hun woordje, als het moet, klaar hebben. In het volgende stuk "De verhalen" worden daar een aantal gevallen van beschreven. Vooral aan het eind van 1944 en begin 1945 is

het verstandig je niet van de wijs te laten brengen.

De verhalen in cursief komen uit het Dagboek van Bob Trijbetz. Om te zorgen, dat bij het ontdekken van zijn dagboek zijn helpers niet verraden worden, heeft hij de meeste namen niet ingevuld!

De verhalen

10 september 1942. Op het tarweveld naast het erf van Klaas Vader staat tarwe op de schoof. *"Dit tarweveld behoort aan een welgestelden gierigen boer, die z'n edele graankorrels leveren moet aan de Deutsche Wehrmacht. Daar die Wehrmacht van ons reeds zooveel heeft weggepikt, die boer meer geld heeft als wij en wij lang niet uitkomen met ons broodrantsoen, trokken de baas, Piet en ik zonder eenige gewetenswroeging, onze stoute schoenen aan en liepen op onze klompen naar het veld, gewapend met 2 jute zakken en een pannetje. Nu was het onze tijd om te vorderen. We eigenden ons, om niet te spreken van stelen, verschillende aren toe, die we leegwreven en weer keurig op z'n plaats zetten. Na een half uurtje keerden wij weer huiswaarts, na een aardige hoeveelheid aanstaand brood te hebben verworven".*

Klaas Vader slacht soms zelf clandestien zoals op 21 november 1942. *"De baas had voor mijn rekening samen met een kennis een schaap op de kop getikt en ging dat om 6 uur slachten. Het was jammer voor het beest, maar gelukkig voor ons. Ongeveer 65 pond vleesch en 15 pond vet voor f 89,=. Dit was een spotkoopje, daar schapenvet op het oogenblik f18,= per pond kost".*

Op 12 december 1942 vraag Cees Danenberg (de Pruis) of Klaas Vader een schaap voor hem wil slachten.

Op 6 januari is zoon Piet naar Amsterdam gegaan om te informeren hoe het met de vader en moeder van Bob gaat. De vader van Bob vertelt dan over het bezoek van de Zwarte Politie.

"Om precies 12 uur 's nachts werd er gebeld en tante Fie deed open. De politiemannen kwamen naar boven en kwamen hun halen, maar tante Fie zei hun, dat haar man met een maagbloeding op bed lag en toonde hun een doktersattest.

Alhoewel zij daar geen rekening mee mochten houden, wilden zij een uitzondering maken en vroegen haar of zij hem verzorgen moest. Het was natuurlijk "ja" en met eenige dozen cigarettten in plaats van met de familie, gingen de mannen weer naar beneden. Toevallig waren dit een stel goeie kerels en dankzij tante Fie zitten zij nu nog in de Krammerstraat".

Het marchanderen zoals hier boven beschreven is, komt in de volgende verhalen nog verschillende malen voor.

Op 15 januari 1943 moet Klaas Vader met een monster hooi naar de hooileveringsplaats. Klaas had blijkbaar niet het beste hooi kunnen vinden, want het werd - gelukkig - afgekeurd.

Op 10 februari moet Klaas Vader naar Alkmaar.

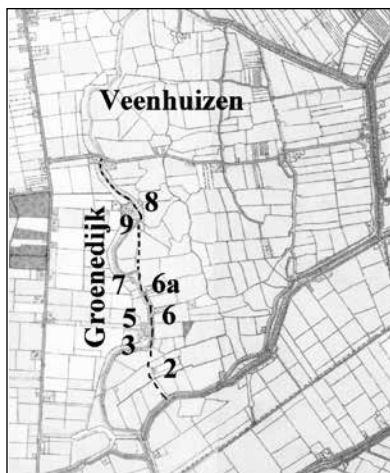

"Hij moest voor de rechtbank verschijnen, daar hij z'n boet vorig jaar verhuurd had voor clandestien slachten. Vol spanning wachtten wij op z'n terugkomst, want zoiets kan veel geld kosten, maar hij had geluk. Vrijspraak. Dankzij de twee andere verdachten, die hem ter wille waren en het zoo maakten, dat hij er niet vanaf wist, wat hij verklaard had, kreeg hij geen boete. De slachter zelf was er slechter aan toe, want deze kreeg een half jaar en de vervoerder van de toet 2 maanden. Ze zijn echter in hooger beroep gegaan in de hoop dat de oorlog inmiddels afgelopen zal zijn. Zij hebben groot gelijk, want ze maken daarvoor een zeer groote kans".

Op 13 februari 1943 leent Klaas Vader f 100,- aan Bob. *"Daar ik door andere om geldige of niet geldige redenen finaal in de steek gelaten word, was ik wel genoodzaakt, om van deze gelegenheid gebruik te maken, alhoewel ik het vreeselijk vervelend vond. Iemand, die toch al zooveel opoffert ter mijner wille, laat mij ook nu, dat anderen mij verwaarloozen, niet in de steek. Hoe ik alles moet vergoeden na den oorlog, is mij een volkomen raadsel. Nooit is het goed te maken, hoe ik ook m'n best zal doen".*

Op 17 februari komen de problemen met de vader en moeder van Bob ter sprake. *"Diep getroffen door de berichten, die de heer ... mij meedeelde, spraken wij hier, toen m'n bezoeker weer vertrokken was, nog over de ellende, die er om Amsterdam heerschte en meer dan anders was ik er van overtuigd, dat ik pa en moe den 13den juli*

voor het laatst gezien had, maar m'n pleegouders zouden het ook verschrikkelijk vinden, wanneer ik na den oorlog alleen zou blijven en we hebben er ernstig over gesproken of de mogelijkheid er was, om ze hierheen te halen. Het zou ontzettend druk worden, de vrijheid van de familie in hun eigen huis, zou weg zijn, het gevaar zou groot-er, ja veel grooter worden, kortom het was haast ondoenlijk, maar ze zouden er een nacht over slapen en de volgende morgen uitslag geven. Zij hebben er een nacht over geslapen, maar ik heb er een nacht van wakker gelegen vanwege het groote gevaar, waaraan pa en moe

Op Groenedijk 7 woonde Klaas Vader, de zoon van Jan .

blootgesteld waren".

Op 18 februari 's middags vertellen Klaas en Bregje dat ze besloten hadden zijn vader en moeder ook in hun huis te nemen.

Op 20 februari komen ze aan op de Groenedijk.

Op 10 mei verzucht Bob: *"Nooit had ik gedacht, dat deze oorlog 3 jaren zou duren en wanneer ik van tevoren geweten had, dat we minstens zoo'n periode onder de Duitse knoet moesten zitten, dan had ik mij als verloren opgegeven".*

Op 11 mei is Bob zeer verbaasd over Klaas Vader: *"Om 8 uur moest hij, omdat Rauter het beveelt, binnen zijn, maar om half 9 kwam hij op z'n dooie gemak aanfietsen".*

Als gemeld wordt op 14 mei dat alle radiotoestellen ingeleverd moeten worden, dan wordt de radio op 8 juni ingeleverd, omdat ze bang zijn dat als ze niet inleveren ze misschien wel huiszoeking zullen krijgen.

Op 17 juni timmert Klaas Vader in een diepe kast een schot waarachter Bob en zijn ouders veilig zijn als er eventueel huiszoeking wordt gedaan.

Op 14 juli 1943 is het eerste dagboek vol en als laatste schrijft hij daarin het tweede couplet van het clublied van de Jong Odd Fellowsclub (Vrijmetselaars):

Op 26 augustus wordt Bob gesnapt door een vreemd persoon, die naar Klaas Vader vroeg. Later hoorde hij dat het een veecontroleur was, die aan Klaas Vader verteld had, dat er op de Groenedijk veel duikers zaten.

Op 2 september is Klaas Vader boos op de vader van Bob, omdat

hij niet goed had uitgekeken toen "de Pruis" voorbij ging.

Op 6 september wordt Bob gezien door Piet Ursem van Kerkweg 4 zoals hij tegen Piet Vader vertelde. Waarop Piet zeer ad rem de woorden van de geestelijke aanhaalde, die hier eens in de kerk gezegd heeft: *"Weet wat u zegt, doch zegt niet wat u weet".*

Op 29 september zegt Klaas Vader tegen Bob dat hij zijn pa niet mocht, maar dat hij de onderduikers nooit weg zou doen voor de vrede gekomen is.

Als op die dag de dokter bij Bregje IJven is en denkt dat de oorlog nog minstens tot juni '44 duurt, is dit uitzicht voor haar even te veel en zegt hem: *"Dat ze hoopte, dat het eerder afgelopen was, daar ze mensen in huis had, die ze dolgraag kwijt wilde".*

Bob, die het gehoord heeft, geeft hier het volgende commentaar op: *"Ik weet heel goed, u bent uw vrijheid kwijt, u hebt er angst,*

zenuwachtigheid en narigheid voor teruggekregen en wanneer het voor een paar maanden was geweest, had ze het met plezier gedaan. Helaas, de oorlog duurt te lang en daarom hangt het u ellenslang de keel uit. Het zou mij in uw plaats ook vervelen steeds een dubbel huisgezin over de vloer te hebben, maar de tijd, die komt en die wij allemaal hopen te beleven, zal des te mooier zijn".

Op 8 november verkoopt Piet een zak blauwmaanzaad aan twee smokkelaars. Ze deden het zaad in 2 grote koffers en fietsen doodleuk naar het station, waar zij de reis per spoor vervolgden. Bob was heel bang dat ze gepakt zouden worden en de naam van de verkoper zouden noemen. Hij heeft Piet er op aangesproken en verzocht dergelijke smokkelaffaires achterwege te laten.

Op 4 december heeft Klaas Vader hooglopende ruzie met pa, omdat hij op pantoffels buiten gelopen had.

Op dezelfde dag komen de Van Leijens voor het eerst in het dagboek voor. Zij waren NSB-ers, die woonden op Kerkweg 17 en hadden een stuk land vlakbij het huis van de familie Vader en hun kool-schuur stond ook daar niet ver vandaan. Voor hen moest je dus heel goed opletten.

Op 8 december als pa even naar buiten is *"vielen m'n pleegmoeder en Piet hevig tegen ons uit over pa en indien hij een andere plaats kon vinden, mocht hij gerust, zelfs heel graag gaan. Z'n comedie (geheel ongegrond) konden ze niet uitstaan en hadden liever, dat hij maar wegging. Het viel ons koud op ons dak, maar we wisten, hoe de zaak er voor stond en konden er dus rekening mee houden".*

Op 11 december *"s avonds na het afrekenen hebben we een gesprek gevoerd naar aanleiding van de 2 laatste onaangename voorvallen en onze pleegfamilie oprecht gevraagd of onze aanwezigheid hun teveel werd en wij werk moesten maken om een andere plaats te zoeken met het resultaat, dat wij hier blijven tot het einde der oorlog. We hadden gedacht, dat wij hun teveel werden en wij zodoende liever maatregelen namen om te verhuizen dan met ruzie weg te gaan, maar we blijven en alles is gelukkig vergeven en vergeten".*

Op 13 december moeten 2500 kg smokkelaardappelen in zakken gedaan worden. Dit ging via Danenberg, maar de schipper durfde het niet aan vanwege de vorst.

Op 7 januari 1944 komt Elly Klingeler, een Duitse, melk halen. Haar man -Piet Klingeler - helpt Klaas Vader wel eens met hooien en haalt de meeste keren de melk. Ze *"bracht leven in de brouwerij. Ze had namelijk zoo'n medelijden met de Duitschers, die door de Engelschen vermoord werden. Ze vond het schande en veroordeelde de Geallieerde oorlogsvoering. M'n pleegvader was een andere meening toe-*

gedaan, die hij niet onder stoelen of banken stak, doch vond, dat ze geen Mof van de 1 tot 80 jaar moesten laten leven. Kortom, er was een hevig meeningsverschil, waarbij zij elkander hun standpunten met rooie koppen meedeelden. Voor ons staat echter vast, dat Elly absoluut een N.S.B.-er is. We moeten voor haar oppassen en niet teveel zeggen".

N.B. Elly blijkt wel te vertrouwen te zijn en biedt zelfs een onderduikplek aan in haar huis.

Op 15 januari wordt door Gert Thames aan Piet Klingeler gevraagd "of Klaas en Brecht soms verdacht volk in huis hadden. Piet Klingeler zeide hem, dat hij van niets wist, een paar maal per week melk kwam halen en nog nooit iets gezien of gehoord had. Op de vraag, hoe hij hier zoo bij kwam, zei hij dat 2 gevaarlijke personen uit de Waard een brief zonder onderteekening en in blokletters geschreven, ontvangen hadden waarin stond, dat bij Klaas Vader waarschijnlijk verdacht volk aanwezig was, hetzij een man of een vrouw. Gert had deze brief zelf in handen gehad en gelezen en verzocht Piet Klingeler hen te willen waarschuwen, daar het hem zeer zou begrooten wanneer ze zouden worden gegrepen. Ook hij kon het zich niet voorstellen, dat hij, aldus Gert, zeer veel op de bouw was en nog nooit iets verdachts gezien had. Hoe ik schrok van dit relaas, is niet te beschrijven. De twee gevaarlijke personen konden niet anders zijn dan Freek en Piet van Leyen. De uiterst gevaarlijke individuen weten wat hier gaande is. De consternatie in huis was groot. De Bipsen hadden bericht gehad, dat er waarschijnlijk wat loos was. En Gert zelf? Was die te vertrouwen? We twijfelden er aan. Haast iedere dag met hun aan 't werk en iedere morgen en middag gingen ze met hem mee naar huis om koffie te drinken. Wat zouden de mannen in hun schild voeren? Hadden zij een schim van ons gezien en Gert er op afgestuurd om polshoogte te nemen of was Gert de man, die het goed met ons voor had? Wij tastten in het duister. Wij allen waren zenuwachtig en bespraken de voorzorgsmaatregelen, die wij nemen moesten, waarvan wel de voornaamste was, dat wij vanaf maandag niet meer in huis gingen slapen, doch in het stroo in de boet bij de koeien. Met een beangst hart en bang voor verraad gingen wij naar bed".

Op 17 januari als Gert Thames op het land aan 't werk is gaat Klaas Vader naar hem toe om een praatje te maken. "Al spoedig begon Gert over het bewuste geval en zei, dat de Van Leyens hem een brief hadden laten lezen, die anoniem en in blokletters geschreven was en in Oude Niedorp gepost was. Er zou zich bij Klaas Vader waarschijnlijk een Jood of Jodin bevinden. De baas zei, hoe ze dit in hun hoofd konden halen, daar hij toch niemand kon heb-

ben met een zieke vrouw. Het gesprek werd hierna naar een andere richting gevoerd en wel of Gert met de Van Leyens sympathiseerde. Hij zeide, dat hij ontzettend veel voordeel van hun had, o.a. steeds hun paard gebruiken mocht, dat zij hem hielpen, wanneer hij wilde en iedere dag koevoer kreeg. Doch dat hij hun voor de rest links liet liggen. De vriendschap, die tusschen hun en hem bestond, was slechts om er voordeel uit te halen en verder niets. Onze conclusie, welke wij uit deze verklaring mochten trekken was, dat hij dus geheel te goeder trouw handelde en dus niet als strooman voor de N.S.B-ers fungeerde".

Op 21 januari komt dokter Noorlander op visite en kwam met de volgende waarschuwing:

"Indien zich hier Joden zouden bevinden, adviseerde hij m'n pleegouders deze zoo spoedig mogelijk zien uit huis te krijgen. De ... (ondergrondse) had hem namelijk verzocht hun te waarschuwen, dat ze eerstdaags huiszoeking kwamen doen. Vaarwel ons greintje hoop, dat alles met een sisser zou aflopen. De ... (politie), de heer ... (Bleyendaal) had z'n vertrouwensman D... (dokter Noorlander) verzocht ons te waarschuwen. De consternatie, die toen ontstond, was groot. Er moest raad geschapt worden. Direct ging m'n pleegvader naar ... (opa), om te vragen, of hij ons tijdelijk wou opnemen. Intusschen haalde ik al m'n brieven, bescheiden, foto's enz. voor de dag en begroef die in de bouw. Verder zocht ik alle benodigdheden bij elkaar, die wij bij eventueel vertrek moesten meenemen. Daarna ben ik op de uitkijk gaan staan om bij eventueel onraad direct te waarschuwen. De stemming in huis was natuurlijk erg zenuwachtig. Vooral moe was erg nerveus. Na

2 = Bregje IJven, 4 = Jan Vader, 5 = Klaas Vader, 9 = Maartje Kout, 11 = Aaltje Smit en 13 = Piet Vader

een tijdje buiten op wacht te hebben gestaan, ontdekte ik bij Reindert van Langen 2 koplampen van een naderende auto. Direct waarschuwde ik binnen. Er waren 2 mogelijkheden. Het kon de Groene of ... (oom Piet) zijn. Het was gelukkig de laatste. O... (opa) was bereid ons tijdelijk op te nemen in een kippenboet en ... (oom Piet) was direct in z'n wagen gestapt om ons te halen. Onze vreugde was groot. Direct laadden wij alles op, wat wij moesten meenemen, namen afscheid en de levensgevaarlijke tocht van circa 7 km nam een aanvang. Pa en moe zaten in de cabine en ik achterop. Het ging hard en een vrachtwagen, die wij passeerden kon onmogelijk waarnemen, dat de wagen, die hem voorbij vloog, verdachte en gevaarlijke personages vervoerde. Het was een heele opluchting, toen de wagen stilstond en ... (opa) ons kwam verwelkomen. Ook ... (oma) kwam ons reeds tegemoet en bood ons een kopje koffie aan om onze gemoederen wat gerust te stellen. Daarna gingen ... (opa) en ik naar de boet om ons hooibed in orde te maken, waarna wij binnen nog een poosje hebben zitten praten om om half 11 te gaan rusten na een emotievolle dag".

Op 24 januari 's avonds om 5 minuten voor half 9 kwamen ze huiszoeking doen. "Het was slecht weer en pikdonker. Een heel stel moffen of het Groenen waren, wisten ze niet, omsingelden het huis en de opperwachtmeester van de marechaussee, de agenten Smit en Bleyendaal gingen naar binnen. De opper zei, dat ze huiszoeking kwamen doen, daar zich hier Joden moesten bevinden. M'n pleegvader zei hem, dat ze gerust mochten zoeken, maar dat er niets was. Op de vraag, of hij ze wel eens gehad had, antwoordde hij, dat z'n vrouw reeds 7 jaar ziek was en hij wel kon begrijpen, dat hij daaraan niet kon beginnen. De politiemannen zochten hierna het heele huis door en vonden natuurlijk niets. ... (Bleyendaal) zag de kans schoon om even alleen bij de bedstee van m'n pleegmoeder te zijn, die al in bed lag en vroeg haar heel haastig: "Is er niks?", waarop zij ontkennend antwoordde en hij verheugd zei: "Gelukkig". De edele mensenredder was zich hierna weer van zijn plichtsbewust en zocht ijverig en nauwkeurig naar hetgeen hij zeker wist, niet te vinden. De opper controleerde de hangkast, keek aandachtig naar het schot, doch liet het staan, zoals het stond. Op zolder werd veel lawaai gemaakt, hoogstwaarschijnlijk om de moffen, die buiten stonden, te laten hooren, hoe zij hun best deden. Ook de boet en koestal werden onderzocht en na 20 minuten dropen de heeren af met hetzelfde aantal personen, waarmee zij gekomen waren. Alles was volkomen volgens wensch verlopen en dankzij de verschillende mensen, die ons geholpen hebben, ben ik thans in de gelukkige omstandigheid om een verslag van het geval te schrijven in de aanwezigheid van m'n ouders, in plaats van met hun doodgemarteld te worden door de beulen in Vught".

Op 25 januari blijkt dat ze niet de enigen zijn, die een veilige plek zochten want in een andere boet sliepen 2 jonge mannen, die het 's nachts thuis niet veilig achten. Opa's deur staat voor iedereen open, die in gevaar zit.

Op 2 februari gaan ze weer terug naar de Groenedijk. "Zouden we op de Groenedijk weer vriendelijk ontvangen worden. Zouden ze nu niet de onrust, de zenuwachtigheid en het gevaar, waarvan zij eenige dagen bevrijd waren, en heerlijk gevonden hebben, dat zij

ons liever nooit meer terugzagen? Deze gedachten kon ik niet van mij afzetten en ik voelde mij de vertrapte, de uitgestotene, die nergens welkom was en genadebrood at tegen wil en dank. Ik zag er tegenop als een huis om terug te gaan en vreesde het moment, dat ik de deur zou opendoen en de familie moest begroeten. Nergens welkom en liever m'n hakken te zien dan de neuzen van m'n schoenen. Enfin, wij beschikken nu eenmaal niet over ons zelf en zijn overgelaten aan mensen, wien wij eerbied en dank verschuldigd zijn en het beste van het slechte voor ons doen".

Daar hoorde hij wat hij gevreesd had: "Het was lekker ruim, toen jullie weg waren en we behoefden niet op te letten en zenuwachtig te zijn".

Op 2 mei komt de directeur van gemeentewerken, tevens hoofd van bouw- en woningtoezicht langs omdat hij er achter gekomen is dat Klaas Vader zijn keuken en koeboet heeft verbouwd zonder vergunning. De "geachte autoriteit had meer honger dan lust om procesverbaal op te maken en ging dolblij naar z'n vrouw met een pond boter in z'n binnenzak, nadat hij de verbouwing had goedgekeurd en alles accoord bevonden had".

Op 15 mei 1944 wordt Klaas Vader 49 jaar en ter verhoging van de feestvreugde wordt de koffergrammofoon van Van Diepen geleend. "Sinds maanden hoorden we weer muziek en we konden de verleiding niet weerstaan om te gaan dansen".

Op 20 mei waarschuwt Klaas van Langen dat er razia's op komst zijn. Ook de postbode en de dokter vertellen dat.

Op 14 juni komen er twee controleurs, die kwamen controleren of er gekarnd werd. Bregje IJven verklaarde aan de controleurs dat er niemand thuis was, maar Bob Trijbetz wilde kijken of de kolenman al weg was en zag toen de 2 controleurs, waarvan hij niet wist dat ze er waren. Eén van de controleurs had een schim van hem gezien en op 14 juli horen ze dat de controleurs daarom geen huiszoeking hadden gedaan.

Op 25 juli 1944 wordt Klaas Vader op de terugweg van de Boterweg aangehouden door ... (Bleyendaal), die hem de raad influisterde z'n volk te verhuizen. Het zou handig zijn als mevr. Trijbetz ergens ondergebracht kon worden, want dan zouden de heer Trijbetz en Bob op de fiets naar de Boterweg kunnen, maar het lukte niet voor mevr. Trijbetz een onderduikadres te vinden. Op 26 juli is opa Vader bereid de onderduikers weer op te nemen. De auto van oom Piet was gevorderd dus moest op een andere manier de onderduikers naar de Boterweg vervoerd worden. Oom Piet was niet in staat om een auto te lenen en dus beslist Klaas Vader dan om de onderduikers zelf weg te brengen met paard en bakwagen. "We gingen ons toen voorbereiden op de levensge-

vaarlijke reis en om half 7 kwam de wagen voor. Toen ging het gebeuren. Na afscheid te hebben genomen, klommen wij in de wagen. Op de bodem lag een laagje stroo en languit met onze hoofden onder de zitbank lagen wij pal naast elkaar gelijk sardientjes in 't blik. Daarna werd onze bagage ingeladen en werden wij bedekt met een oud vloerkleed. Daar overheen werden bossen riet gelegd en van drie menschen, die vluchtten voor het noodlot, was geen spoor meer te zien".

De reis van ongeveer 7 km was niet geheel comfortabel, maar ze kwamen heelhuids aan en werden gehuisvest op het zolderkamer-tje. Bob meldt in zijn dagboek: "Moed en durf, ja zelfs haast doodsvrachting, toonde m'n pleegvader door een reis van \pm 7 km met een dergelijke gevaarlijke last te ondernemen".

Op 12 augustus horen ze het verhaal, dat een dochter van Klaas van Langen uit Oude Niedorp had verteld: "Dat bij Klaas Vader op de Groenedijk Joden waren en zij wist zelfs ook te vertellen, dat ze al eens weg geweest waren".

Op 31 augustus 's ochtends om 6 uur was er al visite. "Een stelletje Moffen kwam paarden, wagens en fietsen vorderen. Opa stond hun te woord en zei hun, dat hij niet fietste, dus geen fiets bezat, geen paard en wagen bezat, dus dropen de mannen af, nadat ze eerst nog een stelletje peren gestolen hadden. Opa had niets ... z'n fiets stond op de dorsch en z'n paard en wagen waren gelukkig toevallig aan de Groenedijk".

Op 9 september heeft Klaas Vader: opzienbarend nieuws: "Freek en Piet van Leyen zijn hem ook gesmeerd. Bips en Baps, de heerschers van de Waard begon 't ook te heet onder hun voeten te worden en zijn op de vlucht. 't Is om je rot te lachen".

Als er vluchtelingen uit Den Helder op 22 september langs komen worden ze ondergebracht in een boet, de volgende dag vertrekken ze weer.

Op 9 oktober werd er een harde knal gehoord. Oom Piet die juist hier was, ging kijken, wat er aan de hand was. Hoogst waarschijnlijk was het een tijdbom, die bij de spoorlijn lag, die ontploft was bij onze naaste buurman Wagenaar. "De telefoondraden waren gebroken, doch anders was er geen schade aangericht, maar het is er voor ons hier niet veiliger op geworden, daar de Groene hiervoor zeer zeker represaillemaatregelen zal nemen. Gisteren is een dergelijke bom in St Pancras ontploft met 't gevolg, dat één huis door de misdadigers in brand gestoken werd en een ander door handgranaten gedeeltelijk vernield. De burenen

Boerderij van P. Gootjes als represaille verbrand op 12-10-1944

waren hier dan ook al bezig het huisraad naar buiten te sleepen om, wanneer het noodlot hun treffen zou, nog iets te kunnen redden. Hopelijk laat men hun en ons met rust, want dan is ons lot niet te overzien. Wie weet hebben de moffen zelf die bom neergelegd om een reden te hebben om de bevolking te pesten, want de rails zijn niet meer van belang, daar er geen trein meer rijdt en de ondergrondse strijders zijn zich hiervan zeker bewust, zoodat die vast niet de schuldigen zijn".

Op donderdag 12 oktober namen de Duitsers hun represaillemaatregelen. "Het was ongeveer half 11, toen ik de aardappelen naar beneden bracht en opoe mij zenuwachtig zei, dat de moffen bij Henk Wagenaar waren. Daar deze hier nog geen 100 meter vandaan woont, schrok ik me dood en vloog naar boven, klom op de tafel, maar zag niets. Klaver en opa stonden op de spoordijk te kijken, zoodat ik direct begreep, dat er wat aan de hand was, doch ook begreep ik, dat het niet bij Wagenaar was. Even later kwam opa bij ons boven en vertelde ons, dat er 4 huizen in brand gestoken zouden worden en de namen der eigenaren bekend waren, maar wij gelukkig niet tot de slachtoffers behoorden. Het duurde niet lang of de boerenplaats van een der burenen stond in lichter laaien en een uur daarna stonden 4 huizen, allen hier vlakbij, in vlammen gehuld. Het ging ons koud en warm door en waren er de heele dag zenuwachtig van en toen wij 's avonds beneden waren, natuurlijk niet eerder voordat we zeker wisten, dat alles veilig was, vertelde opa ons nog, dat in de Schermer een boer en 2 onderduikers, die bij hem in huis waren, doodgeschoten waren en z'n eigen zoon doodgeslagen was en z'n boerderij verbrand. Zoo wreekt de mof zich op onze weerlooze landgenooten. Ik zal er niets meer van schrijven, want wat ik en allen denken is niet te beschrijven, doch diep medelijden heb ik met de menschen, die het slachtoffer zijn geworden van deze gruweldaden". De 4 huizen die in brand zijn gestoken waren: Stationsweg 67 en 84, Westerweg 7 en Westdijk 18.

Op 13 oktober komen er Duitse soldaten. "Het was ongeveer kwart voor 2 en ik zat tabak te snijden, toen ik buiten rauwe stemmen hoorde, die de Duitse taal vertolkten. In één zwaai stond ik op de tafel en zag nog juist een Duitse soldaat met z'n geweer op de rug naar achteren lopen. Ik schrok me dood en maakte pa direct wakker, die z'n middagdutje deed en m'n eerste gedachte en zodoende m'n eerste gezegde was: "Ze komen de boel in brand steken. Er zijn moffen". Er moest snel gehandeld worden en pa, moe en ik gingen direct naar de dorsch en zouden bij eventueel gevaar gewoon als visite op 't staltje gaan zitten. Of ze aan onze doodsbleeke gezichten niets ontdekten hadden,

hadden we moeten afwachten, maar het was alleen bij uiterste noodzaak. We stonden te trillen op de dorsch, maar het verwonderde ons, dat opoe rustig aan haar werk bleef en vroegen haar heel voorzichtig, wat er aan de hand was. Zij stelde ons gerust, en zei ons, dat er moffen waren, die de ket moesten hebben. Het was een heele opluchting en gingen wij na een beetje bekomen te zijn van de schrik, weer naar boven. We zaten in spanning of ze het dier zouden meenemen, maar al gauw zagen we de 2 militairen zonder ket weggaan. Direct kwam opa bij ons en een glimlach stond op z'n gelaat. Hij vertelde ons toen het heele relaas. Er kwamen 2 moffen, die het bewijs moesten zien, van het paard, dat zijn eigendom was. Hij bood hun heel beleefd een stoel aan, waarvan er eentje gebruik maakte, de ander bleef staan. Hij vertelde hun toen, dat hij en 2 zoons samen bezitters van het paard waren en elk één goed poot van het beest bezat, daar het vierde niets meer waard was daar het kreupel was. Wilden ze het zien, moesten ze maar naar de Middelweg gaan, want daar stond hij. Het bewijs was nergens te vinden, doch met een vriendelijk woord en een paar appels en peren gingen ze goedgezind weg en staken zelfs nog bij het damhek hun hand op, misschien uit dank voor de voor hun zeldzame vriendelijke behandeling, maar opa had met diplomatie z'n paard weten te behouden".

"Op 15 oktober hadden we juist heerlijk gegeten, toen ik buiten hoorde praten. Dezelfde doodschrik als vrijdag overviel mij, toen ik 2 Deutsche onderofficieren en 2 soldaten zag naderen. We vlogen weer naar beneden en terwijl wij nog op de dorsch waren, rammelde één mof al aan het zijdeurtje. Opa was buiten en stevente er op af, waarop ik een der mannen hoorde zeggen "Wagen". Ik slaakte een zucht van verlichting en toen een minuut later de onmenschen weer verdwenen, klommen wij herademende naar boven. Opa, die direct bij ons kwam, had hun geantwoord, dat hij wel een wagen had en wees op de driewielerkar, maar het was hun te doen om auto's. Ze dropen dus af, zonder een wagen, die wel bestemd was voor de officieren, die, als het te heet onder hun voeten werd, de benen zouden nemen".

Op 17 oktober wordt overwogen om weer terug te gaan naar de Groenedijk omdat de koeien op stal moesten en dat de knecht dan meer in de boerderij zal zijn. Op 22 oktober vraagt Piet aan opa of de onderduikers toch niet bij hem kunnen blijven, want Wijnie en haar man zijn nu op de Groenedijk en dat die zo'n grote steun waren voor zijn ouders. Opa stemt daarin toe.

"Op 12 november worden 2 varkens, die hoewel gewoon van kleur, toch zwart zijn, na een best leven te hebben genoten met voor hun een bittere nasmaak, maar voor ons met een bijzondere lekkere bijmaak, geslacht. Het slachten wordt gedaan door een slager."

Op 13 november is er opschudding in de buurt geweest.

"Freek en Piet van Leyen zijn tegenwoordig in Amsterdam bij de Landwacht en waren nu een paar dagen met verlof thuis, waarvan zij gebruik hebben gemaakt om onderduikers te laten halen. Zij wisten, dat er verschillende jongens in de buurt zaten en hebben de Groene er op af gestuurd en drie werden het slachtoffer. Ook kwamen ze bij opa Zuurbier om Tom Wittenberg te halen, maar deze zag ze bijtijds aankomen en vluchtte naar m'n pleegvader. Daar moesten de bandieten niet zijn, want ze keerden terug en zodoende was het gevaar geweken, doch dat de heele Groenedijk,

die stijfvol met duikers zit, in angst zat, laat zich begrijpen. De Bipsen zullen hun straf ook hiervoor niet ontgaan.

Nu eens een lekker verhaaltje. M'n pleegvader en opa hebben de heele dag aan het varken gewerkt en ligt nu in groote en kleine stukken in kuipen, pannen en weckflesschen en toen ik 's middags het eten ging halen, lag er voor ons ieder een kanjer van een carbo-nade bij, die verrekt lekker was. Wat hebben we het toch goed en we zijn er dankbaar voor".

Iets later worden er nog door twee slagers 12 schapen geslacht met toestemming van opa. Opa koopt daarvan op 16 november 2 pond vet en krijgt 13 pond vet schapenvlees als huur van de boet.

Op maandag 20 november staan er 5 fietsen in een der boeten op 't land. Opa laat niets na voor de goede zaak en is voor niets en niemand bang.

"Op 8 december waren Opa en ik op de dorsch zakken met meel over te storten, toen ik de buitendeur hoorde gaan en ik de trap op vloog. Ongeveer 5 minuten hierna hoorde ik beneden 2 mannen met opa praten en kon ik uit 't gesprek opmaken, dat het controleurs waren, die huiszoeking kwamen verrichten.

Ik hoorde, dat opa de kelder openmaakte en één van de mannen er in sprong. Opoe werd geroepen en moest de linnenkast openmaken, want aldus opa, de heeren moesten zien, of er tusschen de kleeren soms boter verscholen was. We zaten met spanning te wachten, of ze 't ook in hun hoofd kregen om boven te komen wat zeer ernsige gevolgen zou kunnen hebben. Een poosje hoorde ik hun op de dorsch en zag de kuipen met varkensvleesch al verloren. Nu konden ze 2 kanten op, naar boven en terug en het geluk was met ons, want de mannen nemen de beste weg, die ze ooit konden nemen n.l. de deur naar de koegang. We hoorden hun nog een heele tijd met opa spreken, maar het was een heele opluchting, toen ze de Boterweg weer opzochten. Toen ik opa nadien sprak, vertelde hij mij het geval. De controleurs waren op zoek naar een clandestiene slager, die 15 schapen geslacht had en hun spoor leidde hier naar toe, dat ook niet slecht bekeken was. Zij zochten eerst naar boter, doch dit was slechts pro forma. Enfin, ze zochten en vonden de kuipen met vleesch, doch wat erger was, dat er in de boet 2 varkenskoppen hingen, die de bewuste slager of z'n helper had laten hangen en de mannen, die zelfs hoofdcontroleurs bleken te zijn, hier succes hadden, maar en nu komt 't, of je nu hoofdcontroleur bent of niet, het is begrijpelijk, dat 't eigen belang voor gaat en wist opa 't op een accoordje te gooien en beloofde beiden een ham, die hij voor hun zou rooken en tevens sneden zij nog een paar stukken van de koppen af en de handel was gedaan. Geen proces verbaal, geen slager in 't concentratiekamp, maar de hoofdcontroleurs gelukkig met een ham en spek en opa en de slager gelukkig over de bevredigende afloop en inmiddels heeft de bewuste

man, die schuldig is, opa reeds toegezegd voor andere hammen te zullen zorgen, zoodat hij er geen schade van lijdt. Dankzij opa's tactisch optreden is alles dus zeer goed afgelopen en dwingt ons aller respect af. Ook voor ons had 't funeste gevolgen kunnen hebben, maar het geluk liet ons weer niet in de steek. Wat die clandestiene slachtingen betreft, liep 't ook wel een beetje de spuigaten uit. Binnen korte tijd zijn hier 25 schapen en 5 varkens tot coteletten gemaakt en dit moest haast wel fout lopen. Opa had den hoofdcontroleurs dan ook gezegd, dat hij 't niet deed om er financieel beter van te worden, maar dat hij zoo moeilijk kan weigeren, wanneer iemand z'n hulp noodig had en z'n belooning slechts een paar pond vleesch of spek was, waarvan hij hun ook een stukje van meegaf, maar hij zou hun waarschuwing terdege in acht nemen en hier niet meer laten slachten. Dat hebben we weer gehad en gelukkig is het alleen maar stof voor m'n dagboek geworden".

Op 19 december wordt er in één van de boeten op de tochtakker een koe geslacht. Na de middag komen er twee hoofdcontroleurs, die door louter toeval op de hoogte van de slacht waren gekomen. "Later vertelde opa ons het heele geval, dat als volgt luidde: De hoofdcontroleurs waren op weg naar opa om te zien of ze de beloofde hammen in ontvangst konden nemen, doch het toeval wilde, dat juist bij 't pad een jongen stond te praten met de bakker. De eerste had een groote gevulde zak bij zich, wat de controleurs opviel en hem gelastten deze te openen en de inhoud bestond uit koefvet. Het gevolg was, dat de mannen hier naar toe kwamen, maar opa wist van niets, maar het toeval wilde, dat de eene slager den ander floot, wat de speurmannen in de gaten hadden en de slachtplaats ontdekten. Opa heeft toen een tooneelrol gespeeld, die te lang is om te beschrijven, maar meesterlijk is uitgevoerd en tot gevolg had, dat de ambtenaren de zaak weer lieten rusten en met de Kerstdagen geen honger behoefden te lijden, want een hoeveelheid vleesch en vet liet hun ambtelijke plichten varen en ook opa haalde z'n deel, dat uit 8 pond vleesch en 8 pond vet bestond, wat hij ons met trois liet zien. Wat dien huiszoeker betreft, was dit geen controleur, maar de eigenaar van een dosis vet, die een veilige plaats zocht voor z'n kostbare waar, zoodat er dus geen huiszoeking heeft plaatsgevonden. Samenvatting en conclusie: De slaggers blij, dat 't goed is afgelopen, de hoofdcontroleurs verheugend op de heerlijke maaltijden en opa gelukkig met het behaalde succes en het gehaalde vet en vleesch, maar geslacht zal er niet meer worden, want ditmaal liep 't goed af, een volgend maal kan 't verkeerd gaan. Of opa de verleiding zal weerstaan, moet ik echter betwijfelen".

Op 20 december komt het personeel van een locomotief bij de boerderij. Het verhaal van opa is als volgt: "Het personeel van een locomotief wilde een eend koopen, doch opa had er geen zin in hen een Kerstbout te verkoopen, maar ze waren al achter en zagen de groote hoeveelheid kluiven. Of ze daar dan wat van mochten hebben en opa gaf hun een stelletje beenen, waar ze dolgelukkig mee naar de locomotief gingen en verzochten opa mee te gaan. Vanuit ons raampje konden we toen het geval verder volgen. De mannen gaven opa een hand, klopten hem nog eens op z'n schouder en klommen op de machine en toen ging 't gebeuren. Zes maal werd een groote briket naar beneden ge-

worpen als dank voor de Kerstkluiven en na nogmaals Aufwiedersehen geschreeuwd te hebben, gingen de klanten verderop. Zes groote briketten ofte-wel een week stoken van de Wehrmacht: en was het dus geen wonder, dat opa gelukkig was met deze ruil en daarbij Oostenrijkers een plezier gedaan te hebben en brandstof onttrokken aan den vijand".

Op 28 december zijn er nieuwe onderduikers - een spoorwegfamilie - in een boet van opa.

"Op 30 december hoorde ik mannenstemmen, die een toon aansloegen, die te bedenken stond en ik al gauw hoorde, dat er huiszoeking verricht werd. Ik sloop toen naar beneden en nadat Piet gekeken had of buiten geen onraad was, vluchtte ik het land in. Na 20 minuten waarschuwde Piet mij weer, dat de kust veilig was. Direct informeerde ik, hoe 't afgelopen was, maar gelukkig had opa hun weer zonder last te krijgen, de deur uit weten te krijgen voor elk 10 eieren, die ze de volgende week komen halen. Een emmer met vet en wat boter, dat in de kelder stond, wilden ze meenemen, maar dankzij opa's optreden zetten ze het weer netjes in de kelder. Het waren mannen van de centrale recherche, die, naar wij denken, gestuurd waren door eenige collega's, die de vorige keer zoo lekker waren getraceerd en nu ook eens kwamen kijken, wat er voor hun te halen was. Boeffjes en boeffjesmaat. Maar ze zijn niet boven geweest en dat was het voornaamste en hebben we dus weer angstige momenten beleefd".

Op 10 januari 1945 komen er Duitse soldaten aan de deur. "Ze eischten boter, kaas, eieren en melk, maar opa gaf hun rake antwoorden en zei, dat ze niks kregen. 't Eind van 't liedje was, dat ze 20 eieren konden koopen en nog 6 meestoolen. Opa had zich niet door hun brutaal optreden laten overrompelen, maar hun op dezelfde brute manier geantwoord, waarop zij probeerden hem bang te maken".

Op zondag 14 januari en 's avonds tegen zevenen, toen er aan de deur gerammeld werd. "Er was een stel Duitschers, die melk en eieren eischten. Ze traden heel brutaal op, maar opa vertikte 't om hun wat te geven. Ze zetten toen een heele groote bek op en opa antwoordde hun met nog grotere en grovere woorden, waarop ze kwaad werden en zeiden, dat ze huiszoeking zouden doen. Maar wat opa in z'n hoofd heeft, zit hem niet in z'n pet, want zelfs deze bedreiging liet hem koud en bleef onvermurwbaar. Hij begon toen erg te vloeken en zei, dat hij naar den Ortskommandant zou gaan en hier hadden de mannen respect voor, want toen zakten ze af en had opa 't pleit gewonnen, want ze dropen af zonder iets van hun gading te hebben begaan".

"Op 3 februari hoorden we dat er de vorige dag

veel huizoeking en geweest waren en dat er veel fietsen waren meegenomen. We wisten van dit gevaar niets af en zijn dus weer de dans ontsprongen. Wel wisten we, dat er een paar bij 't station stonden, die fietsen van de menschen afnamen, maar ze tegen eieren of boter weer teruggaven. Opa's werkman, wiens fiets ook afgenomen was, heeft hem teruggekregen voor 5 eieren. Dat noem ze dan "Kultur".

Op 5 februari om zeven uur 's ochtends vloekte opa zuiver Hollands dat klonk als een klok. Er was een man geweest die brood en eieren moest hebben en bij weigering gewapend terug zou komen. De man werd dus onthaald op een serie vloeken en ging weg, want "al is opa 77 jaar, hij is voor niets en niemand bang en laat zich ook niet bang maken".

Op 7 februari ontspoorde de enige trein van Den Helder naar Alkmaar vlakbij de boerderij. De vraag is dan of het sabotage is of een ongeluk. Het blijkt gelukkig geen sabotage te zijn, de wissel was vergeten over te halen. Het was de andere morgen al heel vroeg dat er Duitsers op de koegang waren, die om wat eten hadden gevraagd en een beetje melk en een halve boterham hadden gekregen. "Eén van de mannen wilde een ruiltje maken en wel een zak kolen voor 5 eieren. Hiervoor was opa te porren, maar hij had geen eieren, want de kippen legden niet, doch zou gaan kijken, of er een paar in de hokken lagen. De oogst was 2 eieren ... en werd overeengekomen, dat de 3 overigen volgende week gehaald zouden worden. Opa had geen eieren, omdat hij bang was, dat ze hem allemaal zouden gaan lastig vallen en bewijst z'n geslepenheid, want hoewel ze vanwege 't slechte voer weinig leggen, is het gemiddelde toch circa 40 per dag. De moffen waren toch tevreden en zeiden, dat hij nog wel een zak kon halen, waar hij geen gras overheen liet groeien. Daar kwam een militaire wagen 't pad oprijden en reed 't erf op en bleef bij 't damhek staan. Verschillende militairen sprongen er uit en gingen naar de plaats des heils en kwamen daarna met armen vol overhemden en truien terug, die zij natuurlijk hier of daar geroofd hadden. Een halve vrachtwagen vol met dit waardevol goed werd in de wagen gestapeld en had honderden menschen uit de nood kunnen helpen, maar zelfs opa kon er geen van hun los trommelen. Omstreeks 10 uur riep opa mij en droeg mij op om kool te snijden en aardappelen te schillen voor 6 personen, want hij had weer een ruiltje gemaakt. Wanneer hij 6 soldaten 's middags warm eten zou geven, mocht hij alle kolen uit de tender halen. Zoo'n aanbod krijg je niet alle dagen en sneed ik niet te veel kool en moe wat piepers en ze moesten zich daarmee maar tevreden stellen. Toen ik opa om 12 uur sprak, zei hij, dat hij voor deze en haast de volgende winter onder de pannen was, want er lagen al 5 mud in 't hok en 3 schuuten vol moest hij nog weghalen. De vreugde was groot en de moffen, die hij om half 1 riep, waren welkom en konden gaan genieten van een beetje kool en piepers met wat waterjus en een beetje melk als dessert. "Ze moeten niet weten, dat ik vet in huis heb", zei opa mij. Inderdaad, want ze zijn in staat om alles mee te nemen, maar ze hebben gebikt en zeiden, dat 't goed was, wat een leugen moet zijn, want 't was niet goed, want een "arm boertje" kan niet veel goeds klaarmaken. Enfin, we gaan verder met de volgende acte, die weer spannend werd. Een hooger geplaatste mof met één van z'n kornuiten kwam met kleine pasjes op hooge

pooten binnen en zei, dat alle kolen teruggebracht moesten worden, want hij was er verantwoordelijk voor. Dat was precies wat voor opa en dacht net als Van Speijck: "Dan maar liever de lucht in". Hoewel de mof een stem opzette alsof hij voor 2000 man stond te bulderen, voeterde opa hem zoo gloeiend uit, dat hij eigenlijk niets in te brengen had, maar de man stond er op, dat de kolen allemaal teruggebracht werden, want volgens hem hadden de soldaten geen recht gehad, deze te ruilen en vorderde dus alles terug. Kortom, 't resultaat was, opa behield z'n kolen, die hij had en waar intusschen zooveel was bijgekomen, dat hij voor deze winter klaar is, maar de 3 schuuten was hij kwijt en de mof verdween. Hoe slecht de moffen zijn bewijst wel, dat diezelfde hoogere de brandstof weer geruimd had bij Piet de Geus voor appelen. Hoe 't ook zij, opa is safe voor de rest van de winter, dankzij z'n tact, z'n durf en vastberadenheid".

Op 10 februari komen 2 meisjes uit Friesland slapen in het hooi. Bob moet die nacht dan ergens anders slapen en dat wordt dan een bedstee. Hij slaapt daar in beter dan in 't hooi. De meisjes gaan de volgende dag verder naar Haarlem.

"Op de avond van 21 februari was oom Piet hier, die aan 't eieren verzamelen was. De opperwachtmeester was namelijk bij hem geweest en had verteld, dat hij bezoek gehad had van Duitse militairen, die hem gezegd hadden, dat er vandaag razzia's in de Waard gehouden zouden worden. De opper vroeg hun toen, of er niets aan te doen was om dit achterwege te laten, waarop de mannen zeiden, dat, wanneer ze 100 eieren kregen, weg zouden blijven of pro forma even in de gemeente zouden komen zonder aan 't werk te gaan. Helaas had opa juist z'n eieren geleverd en had er nog slechts 25, maar O... P...(oom Piet) zou z'n best doen alsnog het gevraagde aantal bij elkaar te snorren of hun anders laten verzoeken over 2 dagen terug te komen. Ja, hoe bestaat 't! 100 Eieren voor achterwege laten van terreur zaaien, maar als dit betrouwbare militairen zijn, die hun woord zullen houden, mogen we weer van geluk spreken".

De volgende dag vertelde opa dat de Duitsers straatcontrole hadden gehouden aan 't Noordeind.

Op 24 februari gieren de bommen boven en langs de boerderij en komen terecht in de boomgaard. 'Zolderraampje was geheel uit z'n verband en de heele kamer was bedolven onder stof, dat door 't plafond was gekomen. "Kort daarop kwam opa boven om te zien of we nog leefden. Hij vertelde, dat beneden haast alle ruiten gebroken waren, de boomgaard voor een derde gedeelte verloren was, de eendenhokken in elkaar lagen en ongeveer 15 eenden gedood

waren. Alle pannen waren van 't dak en in alle boeten waren ook de ruiten haast allemaal kapot".

Op 17 april wordt Bob geconfronteerd met een onbekende man, die zijn fiets op de dors kwam zetten, vriendelijk "goeie morgen" zei en vertrok. "Toen ik opa later sprak en hem 't geval vertelde, zei hij, dat 't er een was van de ondergrondsche en dat ze op de tochtakker onderricht kregen in 't schieten. Ze hadden gevraagd of zij zich daar mochten oefenen en daar zoiets koren op de molen van opa is, stemde hij direct toe".

Op 24 april zei opa: "Direct m'n fiets verbergen". "Nou, door de routine wijs geworden, zat dit vehicle binnen enkele minuten onder 't stoo. Intusschen was tante Jannek haar fiets aan 't verschuilen onder 't hooi. Er moest dus wat loos zijn, maar ik hoorde niets meer. Van tevoren had ik wel hooren praten, maar er geen acht op geslagen. Een kwartiertje later kwam opa bij ons boven en vertelde ons dat hij 10 à 12 Landwachten en moffen had gehad, die fietsen en boter moesten hebben. "Een ouwe kerel van 77 rijdt niet meer op een fiets en butter maak ik niet". De heele oogst was, dankzij z'n beheerscht optreden, dat ze verdwenen en vanavond om een liter melk komen. Nu de clou. Uit opa's borstzakje van z'n werkjasje prijkte een "Trouw", z'n fiets stond op de dorsch, de fietsen van Aagt en tante Jannek stonden ook in huis en 't radiotoestel staat vlak voor 't raam met als camouflage een oud jasje er overheen gelegd. Dat hij en wij door 't oog van de naald zijn gekropen, mag een wonder heeten. Vanavond zullen ze terugkomen om melk, doch maak ik mij niets ongerust, daar we gerust kunnen zijn over opa's beheersching en welbespraaktheid".

v.l.n.r.
Piet Vader, Trien Vader-Stapel, Bob Trijbetz
met zijn vrouw Adi Trijbetz-Strauss, Klaas Vader.
Deze foto is van na de oorlog.

Het dagboek eindigt met het verslag van 3 mei 1945. Als laatste: "En nu is ons ondertusschen een groot geluk ten deel gevallen. Iemand heeft bij opa een enveloppe met inhoud voor ons bezorgd met 15 broodkaartjes of te wel 15 brooden. en het beste spreekwoord, dat de Nederlandsche taal bezit is: "Als de nood 't hoogst is, is de redding meest nabij". We zijn gered en weer door de onzichtbare mannen van de ondergrondsche strijdkrachten. Hoe blij wij zijn en daarbij hoe gelukkig, dat deze zorg voorloopig weer tot 't verleden behoort, laat zich begrijpen en zeg den weldoeners dan ook m'n allerhartelijkste dank voor de vruchten, die wij mogen plukken van hun dappere werk. Spoedig zal de ondergrondsche tot bovengrondsche gepromoveerd worden en kunnen alle leden bogen op grootsch en dankbaar werk, dat zij verricht hebben".

Wat hebben de onderduikers geluk gehad dat ze net op tijd uit Amsterdam waren en ook bij hun onderduikadressen kregen ze voldoende geluk dat ze op tijd gewaarschuwd werden of dat bij hun toevallig geen huiszoeking plaatsvond.

De families Vader hebben hun gestelde doel gehaald. De onderduikers zijn de oorlog doorgekomen en hoewel er spanningen zijn geweest zowel met de Duitsers en met de gebroeders Van Leijen. De spanningen tussen de familie Vader van de Groenedijk met vooral de vader van Bob hebben ze onderling kunnen oplossen, waarbij vooral de familie Vader zich heel humaan heeft opgesteld. Het onderdak geven aan onderduikers is geen sinecure als je van te voren zou weten wat boven je hoofd hangt dan zou je het vermoedelijk niet doen. Maar het niet tegen onrecht kunnen en de wil om te helpen zorgde er voor dat deze mensen ver boven zichzelf uitgestegen zijn. Waarvoor hulde!

Bronnen:

- Bob Trijbetz, Dagboek 15 juli 1942 t/m 3 mei 1945, 5 delen te vinden op www.yadvashem.org
- The Diary of Bob Trijbetz 1942-'45 by Bob Trijbetz jr.
- Henk Komen, Stolpboerderijen in Heerhugowaard. Deel 1 en 3
- De Overhaal, 2005, Herinneringen van een onderduiker, blz. 40
- Grote Provincie Atlas Noord-Holland, Uitgave: Wolters-Noordhoff Atlasproducties Groningen, 1988, blz. 47.
- Kaart Veenhuizen 1910

Zowel van Bob Trijbetz jr. als van de weduwe van Jan Vader hebben wij toestemming voor publicatie van *Helpers bij onderduikers (De familie Vader van onschatbare waarde voor onderduikers)*.

HET OUDE CENTRUM AAN DE MIDDENWEG MET HET EVENEMENTENTERREIN

Henk Komen

De aanleiding voor dit verhaal is de in de vorige Overhaal van 2018 (pag. 19) geplaatste foto die volgens het onderschrift een uitvoering of wedstrijd laat zien uit omstreeks 1935 van de turnvereniging op het oude terrein van de voetbalvereniging aan de Middenweg. Niet zo'n vreemde conclusie, immers we zien turntoestellen op het veld staan. Maar het gaat toch om iets anders. In 1923 vierden de Waarders feest in verband met het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina (in 1898 gekroond) en ter gelegenheid daarvan werden volksfeesten georganiseerd waaronder de hindernisbaan die we op de foto zien. De turntoestellen hiervoor zijn uiteraard geleend van de turnvereniging. De man in het midden, op de rug gezien, is van het feestcomité en heeft de leiding van de wedstrijd. Dit vond plaats op het in het centrum aan de Middenweg gelegen evenemententerrein. We kunnen deze foto plaatsen door de woning die geheel links op de achtergrond is te zien. Dat is de woning van groenteboer Maarten Kooy (Middenweg 195), later van Hoedjes. Deze stond naast het oude raadhuis. De foto is een goede aanleiding om het bestaan van dat terrein in het oude centrum aan de Middenweg weer in de herinnering terug te brengen.

'Visbuurt'

De eerste nieuwbouw in Heerhugowaard, die niet plaatsvond langs de bestaande wegen, was de bouw van de woningen aan de huidige Sportlaan. In de crisisjaren zat aannemer C.G. Bot om werk verlegen. Hij had samen met F.C. Spierings het weiland schuin tegenover het toenmalige raadhuis aan de Middenweg gekocht en opperde in 1937 het plan om daar een nieuwe weg in oostelijke richting aan te leggen. Deze weg kreeg de toepasselijke naam Nieuweweg. Pas later werd de naam veranderd in de huidige naam Sportlaan. De eerste woning (Middenweg 206/hoek Sportlaan) was voor burgemeester

B.J.F. Sutman Meijer die burgemeester was in Heerhugowaard van 1934 tot 1957. Verder kwam aan de Nieuweweg nog een rij vrijstaande woningen, alle gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School. Deze woningen staan er nog. Bot was de aannemer-timmerman, Borst was de metselaar, Breed de schilder en Spierings was de medefinancier van het bouwplan. Al gauw kreeg deze straat de bijnaam 'visbuurt' door de namen Bot en Spierings, maar ook het toeval hielp daaraan mee door de nieuwe bewoners Beers (baars) en Snoek die daar kwamen wonen.

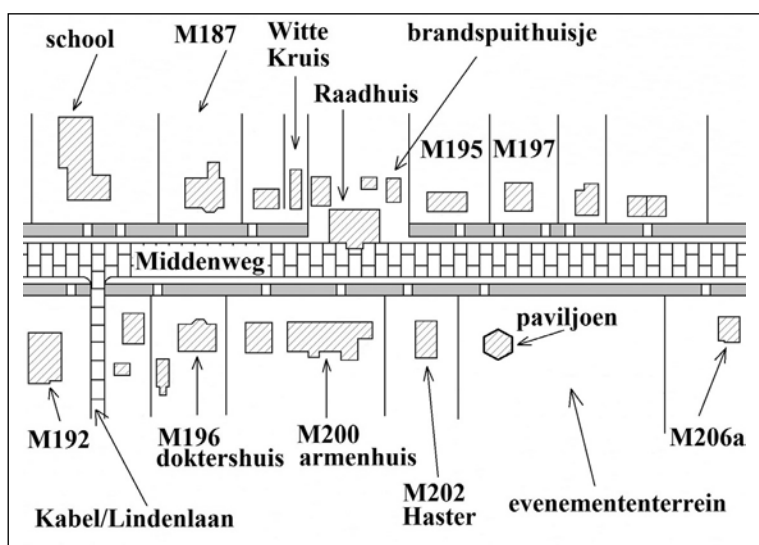
De Nieuweweg werd Sportlaan

In 1948 werd de naam Nieuweweg veranderd in Sportlaan omdat er aan het einde van deze weg sportterreinen lagen en omdat er meer 'nieuwe wegen' in de Waard kwamen, zodat deze naam achterhaald was. Deze Nieuweweg was aangelegd op het weiland dat gebruikt werd als evenemententerrein en dat gelegen was tussen de woning van veldwachter P. Haster (Middenweg 202) en de stolpboerderij van de wed. J. Appelman (Middenweg 206a). Haster was afslager bij boelhuizen en tevens bode. Zijn vrouw voorzag de secretarie op het gemeentehuis van koffie en thee en zij beheerde het magazijn van het Witte Kruis aan de overkant. In dat magazijn lagen alle uitleen materialen opgeslagen tot t.b.c. tentjes aan toe. Een gevreesde ziekte die aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste veel slachtoffers eiste. De woning van haster werd later de Vivo-winkel van J. Wijnker. Vervolgens werd het een kruidenierszaak en drogisterij van J. Komen. Nu zit hier een Grieks restaurant en het eetcafé De Kolonist. Naast de woning van Haster werden eind jaren dertig nog twee woningen gebouwd, Als eerste Middenweg 204, gebouwd in 1936 als postkantoor. Dat was nog een jaar voordat de Nieuweweg werd aangelegd. Postkantoorhouder was Fransen en in 1947 werd dat F.H. van der Linden. Later was dit de woning van Swart. Op de hoek Middenweg/Nieuweweg werd de woning van Bot gebouwd (nu Sportlaan 2).

Armenhuis 'Ons Huis'

Aan de zuidzijde, naast veldwachter Haster,

Het oude centrum van Heerhugowaard aan de Middenweg omstreeks 1930.

stond het in 1914 gebouwde armenhuis 'Ons Huis' genaamd. Later, omstreeks 1950 werd dit verbouwd tot het bejaarenhuis 'Huis Ter Kimme'. Het armenhuis was indertijd een teken van vooruitgang, maar voor velen een schrikbeeld. De linkerkant van het huis was de woning van de armenvader en -moeder, in het midden de gezamenlijke huiskamer en rechts de vrouwenslaapzaal. Mannen en vrouwen werden gescheiden. Jan de Jong was armenvader. Hij verzorgde tevens de telegraaf en de telefoon die voor de komst van het postkantoor waren ondergebracht in een uitbouwje aan de noordzijde van het armenhuis. Het armenhuis, de woning van Haster, het oude postkantoor, al deze panden staan er nog. Alleen de woning van Haster is door verbouwingen niet meer herkenbaar van vroeger.

Het raadhuis aan de Middenweg met rechts achter het 'spekhok' en links het Witte Kruis gebouwtje (Middenweg 189). Foto plm. 1915.

Raadhuis, spekhok en brandspuit

Het evenemententerrein lag gunstig in het centrum aan de Middenweg, schuin tegenover het in 1915 gebouwde en in 1965 gesloopte raadhuis. Dat raadhuis stond voor de bestaande bebouwing aan de westzijde van de Middenweg. De sloot was daar gedempt en het raadhuis werd tegen de weg aan gebouwd. Erachter stond een gebouwtje dat het 'spekhok' werd genoemd. Dat was indertijd de naam voor de plaatselijke 'gevangenis', een huisje waarin iemand die door de sterke arm was ingerekend voor dronkenschap of oproer nuchter kon worden. Nu staat hier nieuwbouw (Middenweg 193). Aan de noordzijde stond naast het raadhuis een huisje voor de brandspuit en vervolgens de woningen van groenteboer Maarten Kooy (Middenweg 195, later aan de ene kant Hoedjes en aan de andere kant Klaas Vaak) en Jan de Jong (Middenweg 197/ hoek Raadhuisstraat). Zuidelijk van het raadhuis de woningen van indertijd gemeenteboede A.P.M. van Tooren (Middenweg 191), het Witte Kruisgebouw en G. Boekestein (Middenweg 187). Deze woningen staan er nog, vrijwel onveranderd. Hierdoor is nog precies aan te wijzen waar het oude raadhuis met zijn trapgevel heeft gestaan.

Muziekpaviljoen

Aan een evenemententerrein was in die tijd grote behoefte. Er stond zelfs een muziekpaviljoen, ook muziektent genoemd, een klein open bouwsel met een ronde verhoging als basis met erboven een dakconstructie in de vorm van een regelmatige veelhoek. Deze was vooral bedoeld voor fanfares en harmonieën om daar in de buitenlucht te kunnen spelen. Het paviljoentje was in hetzelfde jaar als het Koninginnefeest van 1923 door de Waardse bevolking geschonken ter gelegenheid van het 12½ burgemeesterschap van Wiebe van Slooten (burgemeester van 1911 tot 1934). Het muziekpaviljoentje stond in het voorste deel van het evenemententerrein, tegen de Middenweg aan. Op enkele foto's van dit evenemententerrein zien we aan de oostzijde doelpalen staan. Dit terrein werd later als voetbalveld gebruikt door S.V.W. Er lagen ook voetbalvelden achter de melkfabriek Vita Nova (Middenweg 56/58), zoals op een luchtfoto van deze fabriek is te zien (zie vorige Overhaal pag. 55). Hier was het terrein van de voetbalvereniging Reigerboys.

Volksspelen in 1923. Hindernisbaan met kruitwagens en tonnen. Links achter het muziekpaviljoentje met op de achtergrond de Middenweg.

Landbouwfeesten

De oudste mij bekende feesten in Heerhugowaard waren de landbouwfeesten die om de vier jaar werden gehouden in de jaren 1898-1902-1906-1910. Deze waren vooral bedoeld als promotie van de landbouw in de Waard. In 1910 werd dit voor het laatst georganiseerd, want in 1914 was de wereldoorlog uitgebroken. Op het evenemententerrein stonden grote tenten waarin de producten die agrarisch Heerhugowaard produceerde op verhogingen feestelijk tentoon werden gesteld. Er waren optochten, ringsteken met paard en rijtuig en ook ringsteken met de fiets. Dit laatste was alleen voor de dochters van de dorpselite waarvan de vaders in goeden doen waren, want hoe kom je anders in die tijd aan een fiets, een pronkstuk waarmee men zijn welstand kon laten zien. Er werd daarvoor speciaal een optocht georganiseerd voor versierde fietsen.

Koninginnefeest

In 1913 werd het onafhankelijkheidsfeest in de Waard gevierd.

*Foto en uitg. W. Blokker, Alkmaar.
Landbouw-tentoonstelling te Heer-Hugowaard.*

De landbouwtenntoonstelling van 1902 (foto W. Blokker)

Dit vanwege honderd jaar koninkrijk (ontstaan in 1813). Tien jaar later kwam het Koninginnefeest van 25-jaar koningin Wilhelmina. Op de foto's uit die tijd zien we volksspelen zoals tobbesteken, stoelendans, sprietlopen, hardprikken, koppensnellen, zaklopen, een hindernisbaan met en zonder kruitwagens waarop enkele tonnen waren geladen en een kinderwagenrace voor meisjes. Het gehele Waardse verenigingsleven presenteerde zich in versierde wagens, maar er waren ook persoonlijke wagens die een thema uitbeelden zoals 'tien jaar armenhuis' met de bejaarden in een boerenkar, de kaasmakerij, 'hulde aan de landbouw', 'konkeltoid' en ook het kamperen werd uitgebeeld in een versierde boerenkar. Een opkomende 'nieuwigheid' voor die tijd. De zangvereniging presenteerde zich in de optocht met een notenbalk. Er was ook een Indisch tafereel waarvoor de deelnemers zich bruin hadden gemaakt. Ook de gymvereniging Higiëa en de voetbalclub S.V.W. waren vertegenwoordigd. De optocht trok door geheel de Waard, niet alleen de Middenweg, maar ook over de Van Veenweg en de Jan Glijnisweg. Een flinke wandel voor het feestende gezelschap. En overal stonden de dorpsgenoten langs de weg hun ogen uit te kijken, want er gebeurde weer eens wat. Voor al die feesten was er steeds een feestcomité. Daarin zat de dorpselite die de feesten organiseerde en ook de wedstrijdleiding had.

Derde eeuwfeest

Het derde eeuwfeest in 1929 werd door Heerhugowaard groots gevierd. Na een toespraak van burgemeester Van Slooten mocht de commissaris van de koningin van Noord-Holland jhr. mr. dr. A. Roëll, ere-voorzitter van het ere-comité, de openingsplechtigheid verrichten door een lint door te knippen onder toezien oog van de burgemeester, de wethouders en uiteraard in kostuum met sabel veldwachter Haster, omringd door de opdringerige en nieuwsgierige burgerij. Op het evenemententerrein was een oud-Hollands marktplein gebouwd met rondom Oudhollandse huisjes van hout en beschilderd bordkarton. Het feest werd opgevoerd door wederom een optocht met versierde wagens waarin het verenigingsleven liet zien dat dit bloeide als nooit tevoren. Er waren dansgroepen met Oudhollandse volksdansen in Westfriese kledij. Ook was er een landbouwten-

toonstelling waar men kon zien wat er allemaal in de Waard werd verbouwd. Vooral na 1900 was de Waard niet alleen een polder met veeteelt, zoals dat eeuwen zo was geweest. De tuinbouw kwam op en dat was op deze tentoonstelling te zien. Op een weiland achter de Middenweg (waar nu het hertenkamp is) was er dit keer iets nieuws, een wagenshow. Een ieder die een automobiel had of een tractor stelde hier zijn pronkstuk tentoon. En natuurlijk waren er op het evenemententerrein de overbekende volksspelen. Wat niet op het evenemententerrein werd gehouden waren de kermissen. Die vonden elk jaar plaats bij de cafés. Bijna elk café of koffiehuis in de Waard had zijn eigen kermis. Zo was er het hele jaar door overal wel wat te vieren.

Bronnen:

Kadaster, Reg. Archief Alkmaar en gegevens van Gemma Groot, Jan de Vries en het boekje Feestprogramma derde eeuwfeest uit 1929.

Landbouwfeest in 1906. De meisjes met fiets deden waarschijnlijk mee met het ringsteken. Ze staan op de Middenweg. Links achter meester Brugman en midden achter veldwachter Haster.

Opening van het jubileumfeest 300-jaar Heerhugowaard in 1929 door de commissaris van de Koningin. Links burgemeester Van Slooten en rechts veldwachter Haster.

Middenweg 187 en 189 omstreeks 1916 met links de woning van Boekestein en rechts het Witte Kruis gebouw. Op de foto Nienke Molenaar en Winnie Boekestein. Deze panden staan er nog.

Links de burgemeesterswoning (Middenweg 206) en rechts het voormalige postkantoor met ernaast de woning van Haster. Op deze foto uit 1945 is het de winkel van Wijnker, nu Grieks restaurant. Voor de burgemeesterswoning de Sportlaan, voorheen Nieuweweg. Hier lag het evenemententerrein.

De automobielshow in 1929 op het weiland achter de Middenweg waar nu het hertenkamp ligt.

DE ZES ZUIVELFABRIEKEN VAN HEERHUGOWAARD

Tekst: Ed Dekker

Beeld: Stichting Den Huygen Dijk/Poldermuseum,
Regionaal Archief Alkmaar en Ed Dekker

Zes zuivelfabrieken heeft Heerhugowaard gehad. Ze draaiden niet allemaal tegelijk. De eerste was De Goede Hoop aan de Kerkweg in Veenhuizen, die begon in 1889. Excelsior aan de Middenweg bij de spoorwegovergang was de laatste, die eindigde in 1981.

In volgorde van oprichting zijn dit alle zes fabrieken: De Goede Hoop, De Kroon aan de Stationsweg, Vita Nova aan de Middenweg, De Volharding aan de Middenweg, Ons Belang aan de Rustenburgerweg en Excelsior. Kaas maken van boerenmelk uit de nabije omgeving vormde lange tijd de hoofdmoot van de werkzaamheden.

Bijna al deze ondernemingen waren klein, naar de maatstaven van nu. Alleen Excelsior groeide stevig. Deze fabriek bestond dan ook het langst, 69 jaar. Een groot verschil met De Volharding. Die sloot al na tien jaar de deuren.

Dit artikel geeft een indruk van de plaatselijke zuivelhistorie. Het herinnert aan de tijd dat Heerhugowaard een agrarisch dorp was met nauwelijks zesduizend inwoners. Het aantal melkveehouderijbedrijven is nu bijna op vingers van een hand te tellen.

Uitgeweid

Als verslaggever van het Noordhollands Dagblad schreef ik in 1996 en 1997 over verdwenen zuivelfabrieken in de regio Alkmaar. In de serie Uitgeweid belichtte ik 55 fabrieken, inclusief die in de Beemster en de toenmalige gemeenten Harenkarspel en Obdam. Aanleiding voor de rubriek Uitgeweid was dat 1996 was uitgeroepen tot Jaar van het industrieel erfgoed.

In Heerhugowaard zijn alle zes fabrieksgebouwen verdwenen, maar op veel andere plaatsen zijn de panden bewaard gebleven. Onderstaand artikel is gebaseerd op de afleveringen over Heerhugowaard. Over dit onderwerp verzorgde ik afgelopen voorjaar een lezing in poldermuseum Het Oude Gemeal.

Eerst een korte algemene inleiding over de opkomst eind negentiende eeuw van de fabrieksmatige bereiding van kaas. Op het platteland ontstonden na 1880 er veel kaasfabriekjes op coöperatieve grondslag. Plaatselijke boeren sloegen de handen ineen. Tot dan werd kaas gemaakt op de eigen boerderij.

Het zelfkazen was voor boerinnen een zware taak.

Fabrieksmatige productie werd mogelijk door de

uitvinding van de centrifuge. Door deze ontwikkeling kon een gewenst percentage vet worden verwijderd uit de melk.

Hoe lang heeft het zestal in Heerhugowaard bestaan? De oudste - De Goede Hoop - draaide 28 jaar, van 1889 tot 1917. De Kroon hield het aanzienlijk langer vol: 47 jaar (van 1892 tot 1939). Bij Vita Nova was dat 36 jaar (1894-1930), bij De Volharding 10 jaar (1902-1912), bij Ons Belang 11 jaar (1911-1922) en bij Excelsior 69 jaar (1912-1981).

DE GOEDE HOOP (1889-1917)

Nu zetten we de schijnwerper op de fabrieken afzonderlijk. Bij de start in 1889 trokken de initiatiefnemers van De Goede Hoop Cornelis Veen aan als kaasmaker. Hij bleef dat tot zijn dood in 1911. De oprichters van de coöperatie aan de Kerkweg in Veenhuizen waren boeren en de plaatselijke kastelein, Nanne Groot. Zij zorgden voor het startkapitaal. Luitje Appel, getrouwd met een burgemeestersdochter, stak het meeste geld in de gezamenlijke kaasbereiding. Hij werd eigenaar voor 30/130 deel.

Veehouders uit Veenhuizen en directe omgeving voerden zelf hun melk aan. Vaak namen zij wei mee terug. Dit restproduct van de kaasbereiding had twee dagen staan romen in de weibakken in de kelder. Na afroming kon het worden gebruikt als veevoer. Soms was er voor de laatste boeren geen wei meer. Kaasmaker Veen en zijn personeel hadden een oplossing voor dit probleem. Zij mengden wei met water voor een grotere hoeveelheid. Deze truc werd natuurlijk ontdekt en

De Kerkweg in Veenhuizen, met links De Goede Hoop, 1903. Hier begonnen plaatselijke boeren in 1889 met de fabrieksmatige productie. Het was de eerste kaasfabriek in Heerhugowaard.

dat gaf veel heibel.

De Goede Hoop behoorde tot de allerkleinsten. Dat blijkt uit een overzicht uit 1914 van de Bond van Zuivelfabrieken in Noord-Holland. Het aantal leden was toen 65. Alleen over 1914 is bekend hoeveel melk De Goede Hoop verwerkte. Dat was 610.000 kilogram. Hoe klein ook, voor Veenhuizer begrippen ging het lange tijd voorspoedig met de fabriek. In 1899, tien jaar na het begin, was die zelfs uitgebreid

Concurrentie

Er volgde een tweede uitbreiding, in 1915. Echter, al twee jaar later viel het doek. De concurrentie in en rond Heerhugowaard was te groot geworden. Nieuwe - en grotere - ondernemingen deden De Goede Hoop de das om: Excelsior en Aurora in Opmeer. Dat waren zogeheten zoetfabrieken, waar de melk twee keer per dag kon worden verwerkt. De Goede Hoop was altijd een dagfabriekje gebleven. Met de avondmelk kon de boer daar pas de volgende dag terecht, samen met de ochtendmelk.

Kort na de opheffing in 1917 kocht dorpsmid Aris Rentenaar het pand. Voor 1550 gulden sloeg hij zijn slag op een openbare verkoping. Vader Sijvert Rentenaar ging er wonen. Er werden enkele koeien gestald.

De laatste directeur-voorzitter van De Goede Hoop was veehouder Dirk Schagen. Met de sluiting verloor kaasmaker Wijtse Hoekstra zijn werk in Veenhuizen. Hij vertrok naar Zwaag, met zijn vrouw Impje Galis.

Bewoner Walter van Giesen vertelde in 1996 over het toen nog bestaande pand: „Op zolder kan je nog zien waar de kazen lagen te rijpen, op de legplanken. De kelder is volgestort met puin.”

De Kroon aan de Stationsweg met woning voor de kaasmaker (rechts), 1914. Onder de naam De Globe opende De Kroon in 1892. Later is er geproduceerd onder de naam van Voorwaarts en Uithoorn.

DE KROON (1892-1939)

Aan het noordwestelijke deel van de Stationsweg tussen het NS-station en de Westerweg startte De Kroon in 1892 onder een andere naam met de bereiding van producten. De toenmalige stoomzuivelfabriek begon als De Globe op deze plek. Het bedrijf voerde in zijn 47-jarig bestaan later weer andere namen. Eerst dus De Globe, toen De Kroon, daarna Voorwaarts en tot slot Uithoorn. In meer opzichten is deze onderneming een vreemde eend in de bijt. Bij de oprichting was De Globe statutair gevestigd in Amsterdam. Niet als coöperatie, maar als naamloze vennootschap. De oprichters waren Maurits van Lier uit Amsterdam (consulent voor de zuivelbereiding), mr. Julius Boas uit Amsterdam (advocaat-procureur), mr. Frans Willekes MacDonald uit Haarlem (ook advocaat-procureur) en Cornelis Janszoon Swager uit Heerhugowaard (landbouwer).

Personeel van De Kroon, 1914.

Cornelis Swager boerde naast het spoorstation. Hij bracht een stuk grond in voor de bouw van het fabriekspand en werd mede-directeur. Bij de eerste vermelding in het Kadaster wordt De Globe aangeduid als roomboterfabriek. Een jaar later, na uitbreiding, werd dat boter- en kaasfabriek.

De Globe werd verkocht in 1896. Eigenaar werd Gerbrand Hajoszoon Vis, een Zaanse koopman. Hij was directeur van zuivelmaatschappij De Kroon in Zandijk. Logisch dat Vis de naam van zijn nieuwe bedrijf in Heerhugowaard ook die naam gaf. Bij de aankoop van de onroerende goeder aan de Stationsweg hoorde ook een ijshuis. Elf jaar had Gerbrand Vis De Kroon in Heerhugowaard. In 1917 verkocht hij de stoom-

Boenplaats aan de achterzijde van De Kroon, rond 1910. Het schoonmaken gebeurde handmatig

zuivelfabriek aan Cornelis Jacobszoon Schoenmaker. Deze koopman uit Obdam zat in het bestuur van stoomzuivelfabriek Wilhelmina in Bergen en was dus niet onbekend met het zuivelwezen. Onder de nieuwe eigenaar werd Voorwaarts de naam van het bedrijf.

Als directeur van de Voorwaarts werd benoemd Wilhelmus Petrus van Loon. Ook hij zat in het bestuur van Wilhelmina. Korte tijd woonde Van Loon in Heerhugowaard. Kaasmaker werd Pieter Krijgsman.

Rotterdam

NV Stoomzuivelfabriek Wilhelmina werd volledig eigenaar van de Voorwaarts. Zo werd 'Heerhugowaard' feitelijk een filiaal van 'Bergen'. Dat duurde niet lang. In 1920 verkocht Wilhelmina de onderneming aan de NV Fabriek van Melkproducten Uithoorn. Deze nv was eerst gevestigd in Rotterdam, later in Alkmaar aan de Helderseweg. En zo veranderde de Voorwaarts in de Uithoorn.

De Heerhugowaardse Uithoorn stopte in 1939 met de zuivelproductie. In het eerste oorlogsjaar brandde het fabriekspand geheel af, op 24 oktober 1940. Gespaard bleven het kaaspakhuis en de aangrenzende woning van de vroegere directeur, Aris Brouwer. Het blussingswerk werd geheel verduisterd uitgevoerd.

De Joodse eigenaar van de Uithoorn - Stefan de Kadt - was in de oorlog gevlucht naar Engeland. In 1947 deed hij het bezit in Heerhugowaard van de hand. Na autosloper Hendrik Beets begon Nicolaas de Jong er in 1965 een transportbedrijf met benzinstation. In de jaren negentig exploiteerde Rob van Hulsen er een bedrijf in autoverhuur, autowassen en autobrandstof. De woning is nu Stationsweg 114.

VITA NOVA (1894-1930)

Nieuw Leven, dat betekent de Latijnse naam. Geloof het of niet, maar Vita Nova behoorde in het begin van de twintigste eeuw tot de grootste zuivelfabrieken van Noord-Holland. Alleen Eureka in Binnenwijzend en Concordia in Oudendijk verwerkten in 1909 meer melk. Niets meer aan de Middenweg herinnert meer aan deze bedrijvigheid. Behalve de naam, die aanduiding is gelukkig bewaard gebleven. Vita Nova heet het dubbel woonhuis op Middenweg 58-58a, op de plek waar 36 jaar bolronde Edammers zijn gefabriceerd.

Na de sluiting in 1930 werd Vita Nova gebruikt als pakhuis van De Volharding, de fouragehandel van Hermanus Schouten. Deze Volharding zien we straks terug als kaasfabriek. Maar we lopen op de ontwikkelingen vooruit. Eerst iets over het ontstaan van Vita Nova.

Deze kaasfabriek begon in 1894 met negentien aandeelhouders. Alle eigenaren waren veehouders in Heerhugowaard. Met 21 aandelen had Klaas Ploeger het meeste geld in het project gestoken. Hij kwam in het bestuur. Pieter Arienszoon Wonder had vier aandelen. Hij had er een baantje bij: hij was ook burgemeester van Heerhugowaard. Mede-aandeelhouder Wiebe van Slooten volgde hem in 1911 op als burgemeester. De fabriek is gebouwd op weiland van Arien Arienszoon Wonder, eigenaar van stolp De Olifant schuin tegenover. Na twee jaar werd de coöperatie omgezet in een naamloze vennootschap. Het maatschappelijk kapitaal bedroeg 8500 gulden, verdeeld in 170 aandelen van elk 50 gulden. De aandeelhouders waren verplicht om de melk van zoveel koeien te leveren als zij aandelen bezaten.

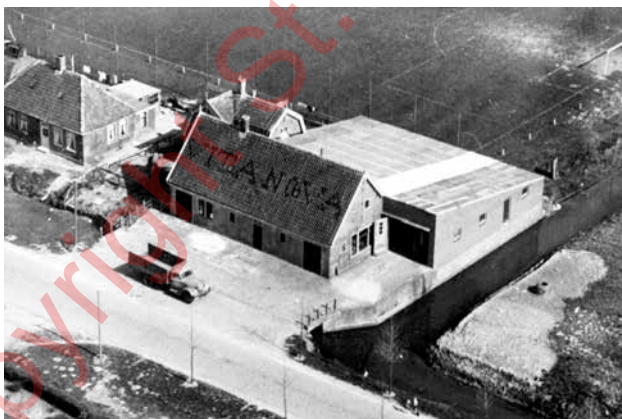
Vita Nova aan de Middenweg, begin jaren dertig. De naam staat in het dak aangegeven. Kort daarvoor was deze kaasfabriek gesloten. Fouragehandelaar Hermanus Schouten kocht het pand en gebruikte het als pakhuis voor zijn bedrijf De Volharding, schuin aan de overkant.

Rond 1928. Bij Vita Nova worden twee sluisjes gebouwd. Dankzij deze nieuwe doorgang konden tuinders uit Heerhugowaard gemakkelijker met hun producten varen naar de groenteveiling in Broek op Langedijk.

Jacob Met

Jacob Met werd enkele jaren na de oprichting van de vennootschap directeur van Vita Nova. Hij was geen boer, maar rijtuigmaker. Zijn wagenmakerij stond tegenover de fabriek. Na zijn verhuizing in 1924 bleef hij directeur. Zoons Jan en Jacob Met zetten de wagenmakerij voort in Alkmaar. Daaruit groeide autobedrijf Met. Meer dan dertig jaar was Aris van de Oord de kaasmaker, van 1899 tot de opheffing in 1930. De eerste kaasmaker kon niet worden achterhaald. De naam van Klaas Ploeger, bij de oprichting de grootste aandeelhouder, was lang verbon-

Het complex van Vita Nova rond 1950, volop in gebruik bij graanmaalderij De Volharding van Hermanus - Manus - Schouten. Achter het bedrijf het voetbalveld van Reiger Boys. De club speelde hier van 1948 tot in 1962. Op het grootste deel van dit terrein staat nu wooncomplex De Rustenburg. In een schuur van Schouten mochten de spelers zich verkleeden. Tussen de meelzakken werd het voetbalshirt aangetrokken.

den aan Vita Nova. Hij volgde in 1911 Pieter Arienszoon Wonder op als secretaris. Deze taak vervulde hij jarenlang. Ploeger was eerst boer, 'landman'. Later werd hij gemeente-ontvanger. Vita Nova is diverse malen uitgebreid. In 1906 is naast de fabriek een huis voor de kaasmaker gebouwd. Een inventarislijst uit die periode geeft een indruk van het werk van kaasmaker Aris van der Oord en zijn personeel. Zij hadden tot hun beschikking tien hevels, tien klienders, drie pekelbalies, twee kaasweekers, ongeveer tweehonderd Edammer kaasmakers, ongeveer honderd kaaszettters, veertien makers voor commissiekaas, veertig legborden met gaten, twee maatemmers voor wei, twee botermouten met een stelling en enige room- en peilglazen.

Op den duur kon Vita Nova het tempo van modernisering en schaalvergroting in de zuivelwereld niet bijbenen. De onderneming moest zijn meerdere erkennen in Excelsior, de grote nieuwe zoetfabriek noordelijker aan de Middenweg. Deze coöperatie nam Vita Nova over in 1930. Tot de laatste eigenaren behoorden Aris van der Oord, Klaas Ploeger, Jacob Met en Cornelis Oudhuis. In 1940, tien jaar nadat Vita Nova zijn zelfstandigheid had verloren, kocht fouragehandelaar Hermanus Schouten het pand van Excelsior. Hij gebruikte de ruimte als pakhuis. Ook had hij er een kunstmestbreker en zakkenheffer staan. Latere eigenaar Jan Zwetsloot sloeg er zijn kunstmest op.

Bij Vita Nova lag vroeger een sluisje, als doorgang voor tuinders om te varen naar de Langedijker veiling. Na de ruilverkaveling was dat over. Jan Zwetsloot spoelde in het sluisje jute kunstmestzakken. Eind jaren zeventig liet Zwetsloot een twee-onder-een-kapwoning bouwen op de plek van Vita Nova, Middenweg 58 en 58a.

DE VOLHARDING (1902-1912)

Dachten zij het beter te kunnen? Ongenoegen? Vita Nova kreeg acht jaar na de oprichting op eens een concurrent op steenworp afstand. Aan de andere zijde van de Middenweg, schuin tegenover, begon De Volharding met de productie van kaas.

Vijf boeren uit Heerhugowaard durfden het aan: Willem van Slooten, Arie Steur, Klaas Ploeger, Dirk Hartenberg en Dirk Oudhuis. Hun beweegredenen voor deze opvallende stap zal wel nooit worden achterhaald. Voor de bouw van de fa-

briek stelde Willem van Slooten - de vader van Wiebe, de latere burgemeester van Heerhugowaard - een hoekje land beschikbaar. De vijf oprichters goten in 1903, een jaar na het begin, het bedrijf in een naamloze vennootschap. Als kaasfabriek deed De Volharding zijn naam geen eer aan. Hetzelfde vijftal verkocht de nv al in 1912. Gooiden zij moedeloos de handdoek in de ring? Of hadden de mannen het op een akkoordje gegooid met de overburen?

Fouragehandel

Voor 3000 gulden werd veedrijver Dirk Schoen uit Heerhugowaard de eigenaar. Schoen verhuurde het pand als bakkerij. Vrachtrijder en landbouwer Hermanus - Manus - Schouten nam het gebouw in 1918 over. Hij vestigde er een fouragehandel. Die dreef hij op deze plek liefst veertig jaar. In 1958 nam Jan Zwetsloot graanmalerij De Volharing over. Bij de koop hoorde ook pakhuis Vita Nova.

De opstallen van De Volharding maakten in 1977 plaats voor een nieuw woonhuis voor de familie Zwetsloot, Middenweg 41. Met deze nieuwbouw was graan-, kunstmest- en veevoederhandel De Volharding definitief verleden tijd.

In 1997 was Jan Zwetsloot 68 jaar en rustend fouragehandelaar. Hij vertelde toen: „In de kelder van zeven bij drie meter stonden de pekelsbakken. De wanden van de kelder waren heel vaak bedekt met witte pluis. Vooral in het voorjaar, met stijgende temperaturen, was dat een laag van twee tot drie centimeter. Je kon het er zo afvegen. Het gaf een smerige, vieze geur. Een gore lucht. De wanden waren doordrenkt van de pekels.” Johannes Petrus Zwetsloot is op 27 mei 2019 overleden op 90-jarige leeftijd.

ONS BELANG (1911-1922)

Veehouder Jan Simonszoon Does begon Ons Belang als particuliere onderneming. In 1911 breidde hij zijn boerenbedrijf aan de Rustenburgerweg in 't Kruis uit met een kaasfabriek. De ondernemende Heerhugowaarder was eerst watermolenaar in de polder Berkmeer.

Ons Belang werd na twee jaar omgezet in een coöperatie. Volgens de boeken verkocht hij de particuliere onderneming aan de pas opgerichte coöperatieve kaasmakerij Ons Belang, voor 3000 gulden. Als directeur-voorzitter behield hij veel zeggenschap. Aan de bestuurstafel en in de fabriek bepaalde feitelijk hij wat er gebeurde.

De andere leden van het eerste bestuur waren Bartholomeus Klomp (secretaris, veehouder in Oterleek), Gerrit Jacobszoon Weel (penningmeester, veehouder in Heerhugowaard), Cornelis Poland (veehouder en timmerman in Heerhugowaard) en Arie de Boer (veehouder in Heerhugowaard).

De nieuwe start begon met een bedrijfskapitaal van 8000 gulden, verkregen door de uitgifte van vier schuldbrieven van elk 2000 gulden. Het huidige adres van de vroegere fabriek is Rustenburgerweg 185. In de stolpboerderijernaast bevond zich de pekelskamer, en daarover sprak ik in 1996 met Jo Blom-Bloothoofd (geboren in 1921).

Zij vertelde: „Oom en tante, Jan Commandeur en Adriana Duin, hadden de boerderij overgenomen en sliepen in de vroegere pekelskamer. Na een jaar zakten zij door de houten vloer. De pekels had het hout aangetast. De kaaslucht bleef er nog lang hangen.”

Arie de Reus was in de historie van Ons Belang een van de kaasmakers. Hij staat op een foto uit

Ons Belang aan de Rustenburgerweg, kaasfabriek tot 1922. De foto is van 1918. Alle namen van de afgebeelde personen zijn bekend. In willekeurige volgorde: Arie de Reus (kaasmaker), Piet Stoop (melkrijder), Dirk Stoop (melkrijder), Neeltje Hink (huishoudster van Jan Does), Cornelis Poland (leverde melk), Klaas Stoop (melkcontroleur) en Arie de Boer (leverde melk).

1918. Na een paar jaar werd hij kaasmaker bij fabriek Prins Hendrik in de Schermer. „Daar kon hij eigen baas worden. Bij Ons Belang was hij knecht“, vertelde dochter Lies de Boer-de Reus (geboren in 1923) mij in 1996

Overproductie

Ons Belang was geen lang leven beschoren. In 1922, na elf jaar, werd er de laatste kaas gemaakt. Als die jaren was Jan Does voorzitter-directeur. Het bedrijf zal te klein zijn geweest om rendabel te blijven. In 1922 openbaarde zich een kentering in de landbouw. Door overproductie ontstond een afzetcrisis, met dalende prijzen als gevolg.

Ook tegen Excelsior kon Ons Belang niet opboksen. In 1922 verwerkte Excelsior 3,1 miljoen liter melk, voor die tijd een enorme plas. Excelsior was in die tijd de op drie na grootste bondszuivelcoöperatie van Noord-Holland. Van Ons Belang zijn geen cijfers bekend. De Kruizer onderneming was geen lid van de Bond voor Zuivelfabrieken in Noord-Holland.

Jan Does - de man met wie het begon en eindigde - verkocht zijn boerderij in 1923, hij was toen 52 jaar. Does bouwde een huis aan de Jan Glijnisweg.

Het fabrieksgebouw bood jarenlang onderdak aan een smederij. De voorzijde werd ingericht voor bewoning. Dirk van Schagen was er de eerste smid. Piet Sneekes en Jan Plijter stonden later aan het aambeeld. Jan Plijter was later loodgieter en rijwielhandelaar. Hij stopte in 1978 en verkocht het pand. Dat is volledig verbouwd tot woonruimte.

EXCELSIOR (1912-1981)

'Steeds hoger' betekent het Latijnse Excelsior. De oprichters hadden geen betere naam kunnen bedenken. De zaken werden van meet af aan goed aangepakt. Excelsior begon als tweede zoetfabriek van Noord-Holland. De eerste was De Eensgezindheid in Sint Maartenvlotbrug. Een zoetfabriek verwerkt de melk twee keer per dag. De ochtend- en avondmelk konden direct worden aangevoerd. De opkomst van zoetfabrieken leidde tot de ondergang van dagfabriekjes.

De eerste steen van Excelsior is gelegd op 25 juli 1912. Vijf landmannen uit Heerhugowaard hadden kort daarvoor een coöperatieve vereniging opgericht. Zij waren Nanne Pool (werd voorzitter), Coenraad Ursem, Pieter Kant, Pieter Pieterszoon Wonder en Jacob Blom. Doel van hun initiatief was om 'voor gezamenlijke rekening melk te verwerken tot kaas en boter, en om deze producten te verkopen'.

Het vijftal had aan de Middenweg naast de spoorlijn Heerhugowaard-Obdam een perceel weiland gekocht van Hendrik Anton Cornelius Fabius uit 's-Gravenhage, eerste luitenant der huzaren. Aannemer Reijer Klaas Koppen en Zoon uit West-Grafdijk voerde de bouw uit. Dit bedrijf heeft meer zuivelfabrieken gebouwd. De kosten werden begroot op 62.065 gulden, inclusief de grond.

Al twee jaar na de opening verwerkte Excelsior 3,1 miljoen kilogram melk. Dat jaar, 1914, ontving De Eensgezindheid, de andere zoetfabriek, 3,5 miljoen kg. De dagelijkse leiding was in handen van de directeur. Thomas van der Meer uit Friesland was de eerste directeur van Excelsior.

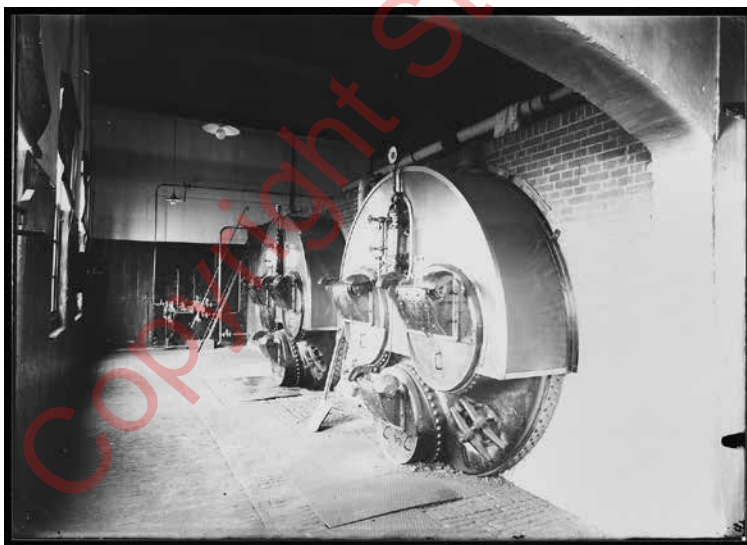
Excelsior in 1913 aan de Middenweg. Links de directeurswoning. Dit huis staat er nog.

Personeel van Excelsior in 1920.

In zijn 69-jarig bestaan had de fabriek vijf directeuren. Van der Meer is in 1946 opgevolgd door Cor Verdegaal. Die maakte in 1969 plaats voor Jos Boer. Latere directeuren waren Jan van der Maten en Jelte Dijkstra.

Dijkstra stapte in 1981 bij de sluiting over naar Aurora in Opmeer. Twintig jaar eerder fuseerde Excelsior met Aurora. Voor de langst bestaande zuivelfabriek in Heerhugowaard was 1960 het laatste boekjaar zelfstandige onderneming. Dat boekjaar verwerkte Excelsior 14,2 miljoen kilogram melk. Met de melk uit Heerhugowaard erbij bleef Aurora de grootste zuivelfabriek in Noord-Holland (64,6 miljoen kilogram melk).

Deel van de machinekamer van Excelsior, 1920.

Laatste bestuur

Het laatste bestuur van Excelsior bestond uit Jan Lont uit Nieuwe Niedorp (voorzitter), Marinus Blaus (secretaris), Adrianus Overtoom, Johannes Botman, Johannes Boots, Herman Blom en Gert Nieman, allen uit Heerhugowaard. Jan Lont was in 1944 Dirk Kriller uit Oude Niedorp opgevolgd als voorzitter.

Als kaasmaker werd in 1912 Cornelis Lodder aangetrokken. Een van de latere kaasmakers was Cees Pronk. Hij had het vak geleerd van zijn vader Kobus Pronk, kaasmaker bij De Eendracht in de Wogmeer. Arie Pronk, zoon van Cees, was de laatste chef-kaasmaker van Excelsior.

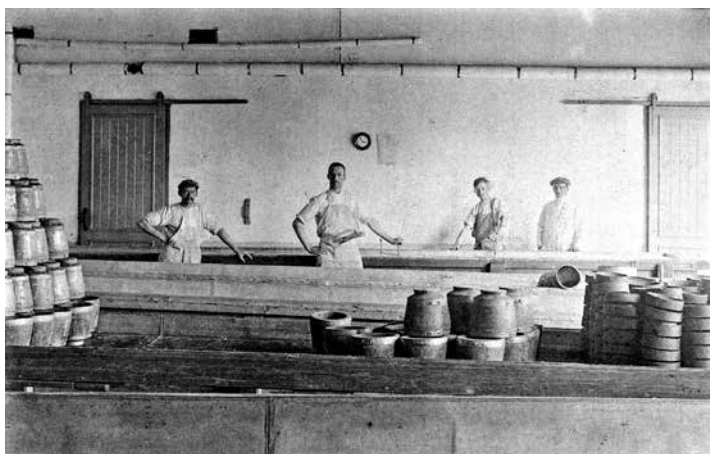
Bij het einde in 1981 had Arie Pronk vijf kaasmakers onder zich. Deze ploeg was dagelijks goed voor 10.000 Edammers van 1,8 of 1,5 kilogram. Na de fusie in 1961 werd Excelsior productiebedrijf van Aurora. Het assortiment dunde daardoor uit van dertien soorten Edammers naar één soort.

De jaren veertig waren moeilijke tijden voor Excelsior. Opheffing werd voorkomen door sterk oplevende kaasexport naar Frankrijk. Na de oorlog ontwikkelde het bedrijf zich voorspoedig. Er volgden ingrijpende uitbreidingen in 1949 en 1957. In de jaren zeventig kreeg het bedrijf te kampen met beperkingen voor verdere uitbreiding.

Oprukkende woningbouw begon te knellen. Wei werd al elders verwerkt. Bij de kaasproductie kwam dagelijks 180 ton wei vrij. De stap naar sluiting en overheveling van de activiteiten naar Aurora in Opmeer kwam steeds dichterbij. Op 8 januari 1981 was het zover: de laatste melk werd aangevoerd. Voor de 35 werknemers zat het erop in Heerhugowaard.

Een doffe dreun vijf maanden later betekende het definitieve einde van het zuiveltijdperk aan de Middenweg. Op 7 mei namelijk werd de 32 meter hoge schoorsteenpijp opgeblazen. Met één klap werd het werk van diverse generaties onzichtbaar gemaakt.

Voor burgemeester Jan Stuifbergen van Heerhugowaard was de ontploffing reden voor een felicitatie. Op het troosteloze fabrieksterrein schudde hij de hand van gedeputeerde Wim van der Knoo en hoofdingenieur-directeur H.D. Wierenga van het ministerie van

Kaasmakers van Excelsior, 1920.

Melkrijder Simon Groot (1892-1986) in zijn jonge jaren voor de wagen met bussen, 1925. Zijn hele leven werkte hij bij Excelsior. In 1956 kreeg hij pensioen, maar hij bleef komen bij de fabriek. 's Middags om een uur had hij er al acht uur opzitten.

volkshuisvesting. De kaalslag maakte ruimte voor woningbouw.

Nog datzelfde jaar, op 21 september, werd er de eerste paal geslagen voor 17 eensgezinswoningen en 31 wooneenheden. De straatnaam - Excelsiorhof - is de enige verwijzing naar het nijvere verleden van deze locatie. De vroegere directeurswoning naast de fabriek ontkwam aan sloop.

Simon Groot

Eén man maakte begin en einde mee van Excelsior: Simon Groot. Op 1 december 1912 begon hij er als melkrijder. Ontelbare bussen van boeren zijn door zijn sterke handen gegaan. In en rond Heerhugowaard was hij een bekend persoon. Hij bleef Excelsior trouw, ook na zijn pensioen. Als hoogbejaarde Heerhugowaarder hield hij het gazon bij, tot de sluiting. Ook lapte hij lange tijd eens de week alle 130 ramen van de fabriek. Na de afbraak wilde hij de plek niet meer zien.

Met Simon Groot (1892-1986) eindigt de zuivelhistorie van Heerhugowaard. Hij staat symbool voor allen die daaraan hebben bijgedragen. Als eerbetoon aan hen - noeste werkers - past het om een straat te vernoemen naar Simon Groot.

Het fabriekscampus met directeurswoning in de jaren zestig.

"Alles heb ik altijd met plezier gedaan".

EEN GESPREK MET ZUSTER GRE ROOD

Siem Bakker Nzn

Als 19-jarige trad Gré Rood in bij de Missiezusters Dienaressen van de Heilige Geest in het Limburgse Baexem. Met haar kloosternaam Zuster Geertruidis bleef zij bij wijze van spreken dicht bij huis: de voor-naam van haar moeder, Geertje Weel. Als religieuze zette zij een opvallende familietraditie voort van het gezin waaruit haar moeder stamde. Uit het gezin Weel, wonende in de boerderij Vrede-Oord aan de Plempdijk, kozen zeven zussen van haar moeder voor het kloosterleven. Gré komt uit een gezin van negen kinderen, van wie de zes jongens allen bakker zijn geworden. Van de meisjes koos alleen Gré voor het klooster. Tegenwoordig woont en werkt zij in Uden.

Terugdenkend aan de familie Rood

Toen Gré in 1953 uit Heerhugowaard vertrok, was ik negen jaar oud. Ik kwam wel eens in de bakkerswinkel van haar vader Cor Rood aan de Middenweg 237, waar haar moeder dan hielp. Bij ons thuis op de Lindenlaan werd in 1949-1950 het brood afwisselend door drie andere bakkers dan haar vader geleverd: bakker Does uit de Van Veenweg ("Heel het gezin juicht het uit voor Does zijn koekbeschuit!"), bakker Boonstra van de hoek Lindenlaan-Middenweg (voor de ramen staande keken we naar de traag draaiende bak met het stugge roggebrooddeeg) én bakker Siemen Rood van 't Kruis. De laatstgenoemde is een oom van Gré.

De oorzaak van deze ingewikkelde broodbezorging op de Lindenlaan was de voorafgaande drie jaar durende nood-huisvesting van ons gezin aan de Jan Glijnisweg 121. In mijn herinnering een idyllische locatie. Schuin er tegenover zag je de hoge voetbrug over de ringsloot en de molen aan de overzijde. Hollandser wonen kun je niet bedenken. Eerder Siberisch dan Hollands was de winter die we daar in 1946-1947 hebben beleefd. Mijn vader vulde een emmer vol paling uit een door hem gemaakt wak in het ijs van de ringsloot, bedekt met stro. De sneeuw lag op 8 maart, toen mijn zus Ans werd geboren, nog zó hoog dat er een noodoplossing moest komen om haar gedoopt te krijgen in 't Kruis. Bakker Siemen Rood verscheen met een arrenslee en ook ik mocht mee. Tussen hoge sneeuwvanden gleden we over de lange Jan Glijnisweg naar de kerk van de H. Familie. Eenmaal verhuisd in de zomer van 1948 naar de Lindenlaan liep ik langs de Middenweg naar de school in de Van Veenweg, vier keer in de week vier

Zuster Geertruidis Rood, geprofest, en haar moeder, Geertje Weel, in Baexem 1956

keer per dag, de zondagse wandelingen naar de kerk en de keren dat ik misdienaar was niet meegerekend. Dit hield in dat je van elk huis op de route wist wie daar woonden. Zelfs wist je wie er woonden in de Tweede Kil, waarvan het eerste gedeelte ook wel "het pad van bakker Rood" werd genoemd (nu Van Loonstraat).

Op bezoek bij Gré Rood

Het was even zoeken naar de enige open toegang tot het Retraitehuis aan de Volkelseweg 30 in Uden. De verbouwing en uitbreiding tot een open zorgcentrum zijn volop aan de gang. Een herkenbaar pand op hetzelfde terrein is het Arnoldusklooster, het tehuis van de Missiezusters Dienaressen van de Heilige Geest. In Nederland is deze congregatie een kleine, sterk verouderende gemeenschap geworden, maar binnen de katholieke kerk vormt zij, aldus een brochure, een missionaire gemeenschap van circa 3000 vrouwen, verspreid over 5 continenten. Hun doelgroep: armen en zwakken voor wie de maatschappij in allerlei opzichten weinig of geen plaats of aandacht heeft. Dit betekent missionaire inzet voor onder meer materieel en geestelijk armen, de rechten en waardigheid van de vrouw, de

Als postulante achter de piano, thuis in Heerhugowaard, 1954.

met HIV/Aids besmette zieken en de vele weeskinderen, christelijke basisgemeenschappen, onderwijs en integratie van multiculturele gemeenschappen. Een bewonderenswaardig streven, waarover Gré Rood nog altijd heel betrokken weet te praten. Zij kwam mij in de hal tegemoet gelopen vanuit een ruimte die aangeduid werd met het bordje "overste", de functie die zij momenteel nog uitoefent. Geboren op 7 september 1934, denkt ze er nu toch over met pensioen te gaan, wat geen vreemde gedachte is. Hoewel, ze rijdt nog zelf auto en is nog volop beschikbaar voor haar medezusters. Door de week verblijft zij in het klooster in Uden. In het weekend is haar thuisbasis in Druten, waar zij met twee andere zusters een kleine gemeenschap vormt in een tussenwoning.

In 1954 als postulante een weekje thuis. Vlnr: moeder Geertje Rood-Weel, Gré Rood, Jan Rood en vader Cor Rood. De foto is genomen achter het huis (niet zichtbaar); rechts het huis van Reindert van Langen, links het huis van kapper Beemsterboer.

Stevig stappend leidt Gré me naar haar appartement, door lange gangen met granieten vloeren en met portretten aan de wand van o. a. pater Arnoldus Janssen, de stichter van de missiecongregatie van Steyl. Familiefoto's en herinneringen vullen het prikbord in haar kamer. Uit een wandmeubel komen behalve een klein familiealbum ook boekjes en losse foto's tevoorschijn. Daarnaast zet ze een herdenkings-kop-en-schotel van de Dionysius-parochie op tafel. Ook bij verrassing toont ze een koekblik van bakkerij Rood. Gereproduceerd in 1981 toen deze bakkerij 100 jaar bestond en voor deze keer gevuld met speculaas van een Brabantse bakker (Den Bèkker).

De oorlogsjaren

Van haar lagerschooltijd, die samenviel met de oorlogsjaren, herinnert ze zich juf Scholten, zusster Christien, juf Komen, meester van Leeuwen, meester Ohms en van de VGLO meester Overtoom. "Van meester Ohms weet ik nog hoe streng hij was. Toen ik eens te laat kwam, moest ik mijn beide handen voor mijn gezicht houden en ze vervolgens er zelf tegenaan slaan! Ook herinner ik me dat het schoolgebouw door de Duitsers was gevorderd. We hebben toen een tijd les gehad in het patronaatsgebouw. Enkele dagen na het begin van de oorlog heb ik de eerste Duitsers het dorp zien binnenkomen. Met gevechtswagens. "Ze komen eraan!", heb ik naar mijn moeder geroepen. In de loop van de bezettingstijd maakte ik mee hoe mijn moeder Duitsers om de tuin wist te leiden. Bij razziagevaar zette zij een bord voor het winkelraam met het opschrift Besmettelijke Ziekte Difterie. Het bord moesten we halen bij het gemeentehuis. Dat schrikte de Duitsers enorm af. Ze durfden nauwelijks binnen te komen, laat staan dat ze op zoek gingen naar verborgen mensen in de ruimtes van de bakkerij achterin. Die waren er namelijk wel! Moeder trok zelf een wit jasshort aan en zag eruit als een verpleegster om meer indruk te maken. Enkelen van ons liet zij uit voorzorg op bed liggen, zogenaamd besmettelijke zieken. Bij gevaar kwamen er seintjes vanuit de pastorie of een andere hoek en zette mijn moeder het bord weer in de winkel. In de hongerwinter mochten passanten bij ons slapen. Dat is bijna altijd goed gegaan. Slechts één keer miste mijn vader een zak meel. Dat gaf moeilijkheden, omdat in die maanden door gebrek aan brandstof in heel Heerhugowaard door de gezamenlijke bakkers al-

leen de twee grote ovens van ons en bakker Simon Dekkers werden gebruikt."

"Missie-animatie"

Als we bladeren in het gedenkboek van onze lagere school, dat in 1987 verschenen is bij het 75-jarig bestaan, schenkt zij veel aandacht aan de moord in 1965 op de 34-jarige pater Jan Smit, de Waardse missionaris wiens naam de lagere school Het Goddelijk Kind aan de Van Veenweg is gaan dragen sinds 1973. In leeftijd verschillen zij en Jan Smit maar een paar jaar. Ze zijn van dezelfde schoolgeneratie. Niet zonder emotie memoreert zij in dit verband de 31 missionarissen die in 1964 in Congo zijn vermoord, waaronder veertien kruisheren. Vijf van hen waren geboren en getogen in Uden, de kloosterplaats waarmee zij al zo lang vertrouwd is.

Op de vraag hoe ze ertoe gekomen is als 19-jarige te kiezen voor een missiecongregatie, vertelt ze hoe sterk in haar jeugd de "missie-animatie" is geweest. Er kwamen aantrekkelijke boekjes en blaadjes in huis zoals Groeten uit de Missie. Preken en verhalen van pater Does "met zijn indrukwekkende baard" hebben haar belangstelling voor de missie aangewakkerd. Cor Does, geboren in Heerhugowaard, was - net als Gré later - verbonden aan de Missiecongregatie van Steyl, waarvan de mannelijke tak bekend staat als de paters van de S.V.D. Hij preekte en vertelde met bezieling over zijn missie op het Indonesische eiland Flores, waar hij vanaf 1937 werkzaam was. "Op de Gidsen-zolder is hij ons ko-

men vertellen over zijn missie. Een enthousiaste man, buitengewoon muzikaal. Hij leerde ons een liedje van Flores met een dansje. Van het tweestemmige liedje ken ik de melodie en de klanken nog: eo - weo - weowinne."

Een extra stimulans was voor haar de aanwezigheid van de zeven tante-zusters in het gezin van haar moeder, Geertje Weel. Eén van hen was zuster Margaritis ofwel Trien Weel, die tot dezelfde congregatie heeft behoord als Gré en als onderwijzeres haar weg heeft gevonden op verschillende scholen in midden-Limburg (o. a. Horn, Belfeld, Steyl en Baexem). Trien Weel overleed in 2007 te Uden, 93 jaar oud.

Het gezamenlijke herdenkingsprentje van de H. Professie van haar zeven tante-zusters koestert Gré als een bijzonder familiedocument. "Het uitzwerven over de wereld is onze familie niet vreemd. Ik heb het nog eens nagezocht. Van mijn tante-zusters verbleef Agie [zr. Elize] in Brazilië, Engeltje [zr. Ludwien] op Sumatra, Ma [zr. Ursule] in Frankrijk en Egypte, Afie [zr. Martha] op Borneo en vier jaar in een Jappenkamp, Grietje [zr. Bartholomea] in Frankrijk, Ierland en Afrika. Net als Trien is ook Anna [zr. Alberica] dichterbij huis gebleven: Amsterdam en Steenwijkerwold."

Muziek in het ouderlijk huis

De sfeer thuis en in de parochie was die van het rijke roomse leven. "Ik was kabouterleidster en bij de gidsen. Mijn vader had de Bijbel op de vensterbank liggen, mijn grootvader ook. We zongen thuis heel veel. Het mooiste vond ik altijd als we tweestemmig het Veni Creator Spiritus zongen. Een lied waaraan ik nog meer ben gaan hechten

Deze foto met alle zeven tante-zusters Weel is gemaakt op 5 juni 1977 in café Marlène in Heerhugowaard tijdens het feest ter gelegenheid van het 60-jarig kloosterjubiläum van Anna, het 50-jarig jubileum van Grietje, Agie en Engeltje, en het 40-jarig jubileum van Afie. Staande vlnr: Zr. Elize (Agie), Zr. Ludwien (Engeltje), Zr. Martha (Afie). Zittend vlnr: Zr. Alberica (Anna), Zr. Bartholomea (Grietje), Zr. Ursule (Ma), Zr. Margaritis (Trien). Fotograaf: John Oud.

toen ik eenmaal behoorde tot de Dienaressen van de Heilige Geest. Het is net of ik in deze tekst mijn roeping, mijn missie hoor doorklinken. Mijn hele leven heb ik graag fluit, piano en orgel gespeeld. Met kinderen heb ik heel veel bamboefluitjes gemaakt. De zusters hebben me orgellessen laten volgen, waarmee ik ook mijn diploma heb gehaald. Thuis had ik al pianoles gehad. Mijn broer Jan was meer dan ik een pianotent. Hij is altijd blijven spelen, vormde ook een koortje en transponeerde desgewenst een stuk vlotweg een paar noten lager. Echt een muzikaal talent, maar net als zijn vijf broers is hij bakker geworden. Hij volgde mijn vader op in de zaak.

Na de lagere school heb ik behalve in het huishouden meegelopen in de winkel en bij het rondventen. Ik vond het soms heel lastig om van de dijk af met brood naar beneden bij de huizen te komen. Als het twaalf uur was, troffen wij aan De Draai als venters ook mijn Ome Siemen, de bakker van 't Kruis, en neef Arie van Ome Henk, de melkboer, die net zo dicht bij de kerk woonde als wij, maar aan de andere kant. We maakten dan even een praatje met elkaar. Het gebeurde wel dat Arie en ik tegelijk aan een deur stonden, hij met melk en ik met brood, waarop Arie dan riep: SOP! Voor wie ervan hield, een smakelijk bordje melk met brood en suiker! Na het familie-onderonsje aan de Draai ging ieder weer naar huis.

Zoals gebruikelijk heb ik de naaischool gevolgd. Ik heb nog een foto waarop ik naast onze winkel zit, in een zelfgemaakte jurk. Van de negen kinderen ging ik als eerste het huis uit, kort erna emigreerde broer Pé. Ook voor hem geldt dat er toen veel propaganda was om te vertrekken, in zijn geval als bakker naar Nieuw-Zeeland. Mijn broers Henk en Niek zijn eveneens daarheen geëmigreerd en bakker gebleven."

Van de ene plaats naar de andere

"De congregatie waar ik bij intrad, is wel die van Steyl, maar als postulante ben ik begonnen in Baexem, ook in Limburg. Vervolgens ben ik als novice een paar jaar in Uden geweest. Dat ik door de congregatie niet ben uitgezonden naar een ver missiegebied, heb ik in het begin als een teleurstelling gevoeld. Het enige overzeese gebiedsdeel waar ik heb gewerkt, is Texel, waar we als een groepje van drie zusters zijn ingezet. Twee van ons werkten daar als onderwijzeres en jongerenwerkster, ik als leidinggevende in de gezinszorg en in het open bejaardenwerk. Ook was ik parochiehulp zoals wij alle drie. Texel was voor ons een proefboerderij. Het wonen en werken in kleine groepjes beviel me, ik ben dit altijd graag blijven doen. We leefden hier in een huis dat beschikbaar was gesteld door de parochie. Van daaruit verzorgde ik catechese, voerde ik doopgesprekken en leidde ik een koortje. Na Texel kwam ik te

werken in Noord-Kennemerland, waar ik al rondrijdende in mijn Keveer weer de leiding had van het bejaardenwerk."

Daarna kwam in 1982 Wageningen als bestemming, waar pater Wim van Luijk, "een blijmoedige franciscaan en bijzonder goede predikant", haar alle ruimte gaf zich tot pastoraal werkster te ontwikkelen. Samen bedachten ze een aansprekende vorm voor de Woord- en Communiedienst. "Deelname aan een diakenopleiding werd mij graag gegund, maar de wijding tot diaken bleef alleen aan mannen voorbehouden. Het was een teleurstelling voor me."

Samen met pastor Van Luik is Gré Rood in 1992 in Lith neergestreken. "In het platteland van Het Dorp aan de Rivier van Antoon Coolen. Een prachtig dorp, ik ging graag door het vlakke land, alsof ik weer in de polder was. Tien jaar ben ik er gebleven. Zoals in Wageningen woonde ik ook hier op de pastorie, die zo groot was dat we ieder een afdeling hadden."

"Al sinds Texel heet ik zuster Gré."

"Vanaf mijn terugkeer in Uden heb ik deel uitgemaakt van het Provinciaal Bestuur van de congregatie in Uden. Nu ben ik opnieuw voor een periode van drie jaar huisoverste. Het vraagt nogal wat bestuurlijke verantwoordelijkheid van je. Alles heb ik altijd met plezier gedaan, maar een paar overigens goed verlopen hart- en vaatoperaties hebben me toch gewaarschuwd. Vandaar dat ik erover denk wat minder werkzaamheden te doen.

Mijn kloosternaam gebruik ik nauwelijks meer. Al sinds Texel heet ik zuster Gré. De prachtig donkerblauwe kloosterkleding met de witte kap, een koord en een rood bandje met kruisje, is eerst teruggedaan naar een soort japon met sluiertje. Nu dragen we bij de burgerkleding nog wel het kruisje en een zilveren ring, met daarop een symbool van de H. Geest."

Met dank aan Renate Dekker en Theo Tamis.

Bronnen:

De Overhaal, 2006, p. 15-19. (over vier generaties Bakker Rood)

Jubileumboek School van het Goddelijk Kind - Pater Jan Smitschool 1912-1987.

Annie Tamis-Laan, "Doorleren" of "op studie gaan". In: De Overhaal, 2009, p. 11-14.

De foto's bij dit artikel zijn beschikbaar gesteld door Gré Rood.

EEN SCHOEN OF DE LIQUIDATIE VAN EEN VERRAADSTER

Ab Klomp

Op 13 juni 1944 wordt bij het graven door Duitse militairen van mansgaten aan de Oostdijk vlakbij Rustenburg een schoen gevonden en tot hun verassing zit daar een been aan vast. Het lichaam wordt opgegraven en op 14 juni aangegeven bij de bevolkingsadministratie door de hoofdwachtmeester der marechaussee de heer Gijsbertus van der Tang. Het lijk is van een vrouwspersoon van naar schatting 24 jaar. Nadere gegevens heeft Van der Tang niet.

Op 17 juni verzocht de Amsterdamse recenterchecentrale via enkele kranten "bekend te worden gemaakt met de identiteit van een vrouwenlijk op 13-06-1944 gevonden op een opgehoogd terrein te Rustenburg". Het signalement van het slachtoffer: "20-30 jaar, lengte 1,63 m, donker haar, kleine neus, onderste gedeelte breed, blauwgrijze ogen, goed onderhouden gaaf gebit, litteken van vermoedelijk blindedarmoperatie op rechter onderbuik".

Johanna Francisca de Munck-Siffels was gevonden. De doodgraver Jan Heggelaar van de Algemene

Begraafplaats van Heerhugowaard bij de Veenhuizerkerk wordt opgedragen om een graf te delven waar het lijk op 14 juni begraven kan worden. Jan Heggelaar werkte bij mijn vader Arie Klomp, die hem daarbij behulpzaam was. Door onervarenheid van mijn vader bij het delven van graven, trapt hij door het deksel van de onderliggende kist. Daarbij ziet hij dan een oud Veenhuizenaar liggen, die in mei 1944 begraven is. Later bij het vertellen van dit verhaal zegt hij dan: "Die had ik niet meer willen zien."

In de administratie van het kerkhof staat dat ze heet: Margaretha Siffers en "Als Duitse spionne geliquideerd door het verzet".

Aanvankelijk leverde het zoeken met de naam Siffers niets op, maar een tikfout maakte dat ik bij Johanna Francisca Siffels terecht kwam en haar verhaal klopte met dat van de schoen, dat ze geliqui-

1944

Nr. 29 Heden veertien Juni

negentienhonderd vier en veertig verscheen voor mij, Ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Heerhugowaard:

Goedgekend de doorhaling van vier get. drukkende woorden en van twee get. schreven woorden

van der Tang, Gijsbertus
oud Resen vijftig jaren, Hoofdwachtmeester der marechaussee
wonende te Heerhugowaard

die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op twaaft Juni dertien Juni dezes jaars, ten elf ure

in deze gemeente is overleden bevonden een vrouwspersoon, naar schatting oud vier en twintig jaren, waarvan den aangever oud de nadere gegevens niet bekend zijn.

geboren _____ on-wonende _____

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

[Handwritten signatures and marks]

deerd is en begraven werd bij Rustenburg. Wie was deze Johanna Francisca Siffels, vaak Franci genoemd en waarom werd ze geliquideerd?

Johanna Francisca Siffels wordt op 3 februari 1920 geboren in Zaandam als 3e kind van Martinus Pieter Siffels en Adriana de Kruijff. Haar vader was raadslid voor de CPN geweest in Zaandam. Eind dertiger jaren colporteurde de jonge, aantrekkelijk ogende Franci met het communistische Volksdagblad. (Het Volksdagblad heeft bestaan van 1937 tot 1940 en is voortgezet als De Waarheid.) Gebruik makend van haar charmes wist ze geregeld een flinke omzet te behalen, vooral door de verkoop aan mannelijke klanten. Terwijl zij actief was binnen de linkse beweging vocht Dingeman Theodorus de Munck, toen nog slechts haar verloofde, tussen 1937 en 1939 tegen de Spaanse fascistische milities van generaal Franco. Na zijn terugkeer uit Spanje trouwden Franci en Dingeman op 12 oktober 1939.

Typograaf Dingeman raakte bij terugkomst in Zaandam zijn Nederlanderschap kwijt, zoals alle Spanjestrijders. Het echtpaar leidde mede daardoor een armoedig bestaan. Ze kregen daarom na de Duitse inval in Nederland financiële steun van het ondergronds opererende CPN-Solidariteitsfonds. Op 14 maart 1941 kwam hun dochter Francisca ter wereld. Het moederschap weerhield Franci er niet van om in het verzet te gaan. Ze werd in 1943 koerierster van de Raad van Verzet.

Gerard Veldman,
lid KP-Alkmaar

Eind 1943 komt ze in handen van de Sicherheits Dienst (SD) terecht. Over hoe ze bij de SD terecht kwam zijn er twee mogelijkheden in omloop.

Volgens de auteurs van Recht op wraak viel Franci de Munck-Siffels datzelfde jaar als gevolg van verraad in handen van de SD. Ze zou weer vrijgekomen zijn na te hebben beloofd om voor de SD te gaan werken. Eerst gaf ze haar man aan, daarna kreeg ze het bevel om de Landelijke Knokploeg en de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers in Alkmaar op te rollen. Omdat ze daarbij al snel in de gaten liep zou het verzet haar hebben opgepakt en vervolgens doodgeschoten.

De andere mogelijkheid is het volgende. In november 1943 ontdekte Franci dat Dingeman vreemd ging met haar zuster Hendrika.

Woedend reisde ze van Zaandam naar de Amsterdamse Euterpestraat (nu: Gerrit van der Veenstraat), waar zich het hoofdkantoor van de Sicherheits Dienst bevond. Daar liet ze weten bereid te zijn om een bijdrage te leveren aan het oprollen van de "terroristische" organisatie in Zaandam. Ze bracht vervolgens niet alleen haar overspelige man aan, maar ook tal van andere (al dan niet vermeende) Zaanse communisten. In de nacht van 22 op 23 november reden enkele SD'ers met de nieuw verworven informatiebron door Zaandam en lieten Franci adressen aanwijzen waar linkse activisten woonden. Een arrestatiegolf in met name Zaandam en Krommenie was het gevolg. In die nacht zijn in totaal 14 mensen gearresteerd, van wie er slechts één weer vrijgelaten werd. Zeven zouden hun gevangenschap niet overleven.

Welke versie ook waar is, in elk geval was Franci Siffels verantwoordelijk voor een grote arrestatiegolf. De latere CPN-voorman Marcus Bakker stond ook op de lijst van haar, maar die wist tijdig weg te komen.

Haar man, Dingeman de Munck wist aanvankelijk te ontkomen, maar is in Deventer gegrepen. Hij heeft in Dachau gezeten, maar heeft de oorlog overleefd.

Haar moeder was bang dat Franci misschien haar vader zou verraden, die ondergedoken zat in Amersfoort. Ze heeft haar man laten waarschuwen, maar Franci heeft haar vader overigens niet verraden.

Na de arrestatiegolf vond Franci Siffels onderdak in Amsterdam. Ze heeft een verhouding gehad met de Gestapo-agent Gerardus Kuiters. Haar kind was aanvankelijk ondergebracht bij haar moeder.

Als het in Zaandam te gevaarlijk voor haar wordt, wordt ze door de SD in het gebied rond Alkmaar ingezet om daar te achterhalen wie er betrokken zijn bij de verzetsgroepen. Ze is onder andere in contact gekomen met Gerard Veldman. De verzetsgroepen vertrouwden Franci niet en probeerden haar het werk voor de SD op te geven en daarvoor hadden ze haar dochter gekidnap. Maar Franci was hardleers want een paar dagen later was ze alweer bij de SD om enkele namen door te geven. Hierna is ze door de verzetsgroep Alkmaar gevangen genomen, maar de groep durfde haar niet te liquideren. Door een groep uit Beverwijk is ze meegenomen voor verhoor.

Haar moeder heeft te horen gekregen hoe haar dochter was omgebracht. Ze zei dat ze dat te horen had gekregen van de Alkmaarsche KP-man Gerard Veldman.

Zij schrijft: *"Ongeveer april 1944 is zij in contact gekomen met mensen van de LO in Alkmaar. Deze mensen nu, die dachten dat mijn dochter een verraadster was, hebben haar op gruwelijke wijze vermoord. In plaats van haar onder hun bescherming te nemen en te laten onderduiken, deden zij dit: zij hebben haar eerst met een spuitje met arsenicum willen doodmaken. Door de worsteling is dit mislukt en toen hebben zij er iemand voor gebruikt en die heeft er ... gulden aan verdiend, maar is gelijktijdig zenuwziek geworden. Hij moest zogenaamd verliefd op haar worden en haar overhalen dit en dat te zeggen. Ze zouden samen trouwen en weggaan en de hele boel verraden. Daarna heeft hij haar doodgeslagen, met stokken en deksels met behulp van nog drie anderen. Het moet zo erg geweest zijn, toen ze bezig waren haar dood te maken, kwam er iemand binnen en die vond het zo vreselijk wat ze deden en heeft haar toen de kogel gegeven om haar uit haar lijden te verlossen: een humane daad van een moordenaar. Tot tweemaal toe is zij nog bij geweest en heeft zij nog gezegd: "Wat mishandelen jullie mij toch". Het was zo'n lief kind, maar ze ver-*

trouwde te vlug iedereen. En dat is haar dood geweest". En: "Nadat ze mijn kind hadden doodgeslagen, hebben ze haar vervoerd naar Rustenburg en hebben haar daar in een kuil gegooid, maar in de haast niet goed, zodat een schoen bovenkwam. Na drie weken vonden mannen haar daar en toen was ze totaal onherkenbaar".

Uit verhalen, die mijn moeder (Marie Bakker) vertelde, bleek dat Adriana Siffels-de Kuijff het graf van haar dochter bezocht heeft en ze heeft veel over haar dochter aan mijn moeder verteld. Jammer genoeg heb ik daar toen geen notities van gemaakt. Wat me is bijgebleven is dat ze trots was op haar dochter en ergens ook wel begreep waarom haar dochter vermoord was.

Bronnen:

- Eric Schaap, *Korte metten. De Zaanse liquidaties (1940-1945)*. Uitgave: Brave New Books
- Jack Kooistra en Albert Oosthoek, *Recht op wraak, Liquidaties in Nederland 1940-1945*,
- PENN Uitgeverij, Leeuwarden, Tweede druk april 2009
- Beeldbank WO2, foto Gerard Veldman, lid KP-Alkmaar

Over een gemeentewapen waarvan 'Den Haag' geen flauw benul had dat het bestond

GESTUNTEL OVER GEMEENTEWAPEN VAN KLEINE POLDERGEMEENTE

Tekst en Beeld: Ton Schotten

Net als de meeste steden en dorpen in Nederland voert ook Heerhugowaard een wapen. Het gaat hier uiteraard niet om een wapen in de minder aangename betekenis van het woord. Dus geen strijdmiddel, een voorwerp om in een gevecht te gebruiken, zoals een lans, zwaard of geweer. Hoewel, in een breder verband heeft het wapen in de vreedzame betekenis toch wel iets te maken met het geduchte wapen dat wordt gebruikt bij zaken als machtsvertoon, onderdrukking, verdediging of vergelding. Dit verband wil ik in het onderstaande nader toelichten.

Er is nog steeds vraag naar het eerste nummer van de Overhaal uit 2005. Het eerste exemplaar is niet meer verkrijgbaar maar de toen gepubliceerde artikelen zijn natuurlijk wel bewaard gebleven. Het lijkt ons aardig om nu, jaren later, er af en toe weer eens een naar voren te halen in de oorspronkelijke vorm. Dus zonder aanpassingen of aanvullingen.

Het eerdergenoemde 'vreedzame' wapen vindt zijn oorsprong in de riddertijd. Dit tijdvak begint rond Karel de Grote (800) tot circa 1400. Na die tijd ondergaat de inrichting van de maatschappij een geleidelijke verandering op het gebied van gezag en bestuur.

Koninklijke zaakwaarnemers

Ridders waren in het algemeen gesproken heersers over bepaalde gebieden die zij bestuurden in naam van de koning of keizer. In tijden van oorlog waren zij ook een soort krijgsheren die de koning als oprechte vazallen (getrouwen) bijstonden in de strijd. Het kon ook gebeuren dat zij hun heer verraderlijk afvielen als een bepaalde uitkomst van een conflict voor hen veel voordeel beloofde op te leveren. Kortom, de kring van 'getrouwen' rond de koning, de ridderschap, was een groep koninklijke zaakwaarnemers voor het landsbestuur. Deze bevriende ridders (ook leenmannen genoemd) droegen titels als hertog en graaf en behoorden dus tot de gezagsdragers in het land. Zij zorgden voor orde en regel. Zulke gezaghebbende lieden, de edelen, vormden met hun familie, de middeleeuwse elite: de adel.

'Verplicht' oorlog voeren

De adel voerde niet zelden een grote staat en gaf veel geld uit aan pracht en praal.

Geld, goederen en diensten voor de adelstand moesten worden opgebracht door de bewoners: boeren, kooplieden en ambachtslieden van hun rechtsgebied.

Zoals gezegd behoorde ook 'oorlog voeren' tot de verplichtingen van de vazallen van de koning. Er waren genoeg conflicten die hun inzet eisten zoals grensgeschillen, erfopvolging of oproer onder het gewone volk. De ridders trokken dan met het nodige voetvolk ten strijde, te paard gezeten en voorzien van lans of zwaard en schild. Daarbij probeerden ze door het dragen van helm, maliënkolder of harnas eigen letsel zo veel mogelijk te voorkomen. Voor deze 'vechttechniek' was veel oefening noodzakelijk en daar werd dan ook veel werk van gemaakt. Er werd daarbij ook geoefend met 'echte' wapens zodat er regelmatig gewonden vielen. Dit kon ook gebeuren wanneer er 'vriendschappelijke', onderlinge wedstrijden werden gehouden onder de 'leerlingen' om te zien wie er in zou slagen de meeste tegenstanders in het zand te laten bijten. Ook in 'vredetijd' en ook later, toen echte veldslagen tussen troepen ridders tot het verleden gingen behoren, werden riddersgevechten als een soort sport beoefend en ging het om eer en roem of de genegenheid van een vereerde jonkvrouw.

In augustus 2005 werd er in het educatieve (pret)park "Archeon" in Alphen aan de Rijn een riddertournooi op kleine schaal gehouden met "eigentijdse" ridders (vrijwilligers!). Ik ben van dit tournooi getuige geweest omdat ik benieuwd was of mijn beschrijving van en verdere opmerkingen over zo'n tournooi aan de werkelijkheid beantwoorden. Welnu, wat ik in het Archeon gezien heb, stelde mij op dit punt gerust. Vooral voor het jeugdige publiek was het een aardig spektakel.

Toernooiveld.
Schoolplaat J. Ising

Toernooigeneugten

Deze krachtmetingen, riddergevechten van 'man-en-paard' tegen 'man-en-paard' vonden plaats tijdens toernooien. Deze werden gehouden op een terrein bij een kasteel of op het landgoed van een edelman. Voor zo'n toernooi werd er veel zorg besteed aan een veilige afbakening van het 'strijdperk', aan riante plaatsen voor de toeschouwers en aan kleur en fleur met vlaggen en wimpels. De bekende schoolplaat van Johan Isings geeft een indruk van zo'n tweegevecht op het toernooiveld waarbij het er heftig aan toe ging. Er werden brokken gemaakt, er vielen gewonden, een enkele keer zelfs dodelijke slachtoffers.

De op elkaar instormende ridders probeerden hun tegenstander met de stompe punt van hun lans uit het zadel te duwen terwijl zij zichzelf met hun schild zo veel mogelijk beschermden en bovendien trachtten zelf in het zadel te blijven. Behalve schild en lans droeg men een ijzeren pothelm die het hele hoofd afschermdde en slechts een nauwe kijkspleet over liet. Ook romp en ledematen werden (deels) door 'ijzerwerk' beschermd. Het gelaat van de ridder was in elk geval niet te zien; dus degene die in het strijdperk trad was onherkenbaar. Wie nam het daar op tegen wie, moest men zich afvragen.

Wapenteken

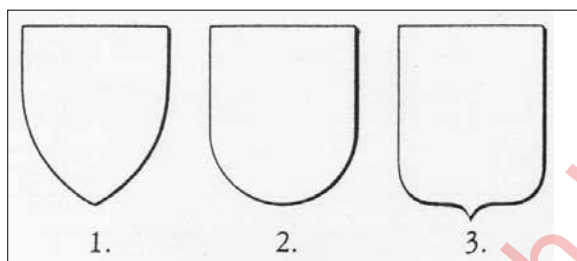
Om dit probleem op te lossen werd daarom de regel gesteld dat iedere ridder die aan een toernooi deelnam een soort herkenningsteken moest dragen, wat trouwens ook in 'echte' riddergevechten niet ongebruikelijk was. Dit wapenteken of embleem werd, eenmaal gekozen, voor goed vastgesteld en blijvend verbonden aan de edelman, zijn gezin en nageslacht. Zo'n wapenteken moest goed opvallen en dus bestaan uit eenvoudige vormen (blokken, balken, ruiten e.d.) met heldere kleuren. De tekens moesten bij een toernooi met zorg worden aangebracht op de wapenrusting d.w.z. op het dekkleed van het paard, de helm, de mantel (wapenrok) en niet te vergeten het schild van de ridder dat het meest in het oog liep. Zo werd het ruiterschild een wapenschild, een voorwerp uit het krijgsgewoel een gevaarloos teken.

Symbolentaal

Dit embleem dat noodzakelijk was gebleken bij toernooien, werd zo in de loop van de tijd een soort 'huismerk', een symbool voor een adellijk geslacht dat ook wel een blazoen wordt genoemd. Het voeren van een wapen werd bij de adel zo een algemeen gebruik, een soort statussymbool. Wat bij de adel 'mode' was geworden, werd weldra in andere lagen van de bevolking nagevolgd. Steden kozen een wapen, waterschappen en de burgerij deden hetzelfde. Kloosters, kapittels, bisschoppen en abten deden ook mee. Er werd bij de keuze en ontwerpen van de blazoenen nauwelijks gelet op de oorspronkelijk eis die daarbij gold: gebruik simpele vormen en heldere kleuren, net als bij vlaggen! Men ging allerlei symbolen gebruiken invoeren, dieren en planten e.d. werden afgebeeld, ook onnodige toevoegingen en overdaad zag men verschijnen. Het werd nog erger toen in de 14e eeuw iedere vrije man het recht kreeg een wapen aan zijn naam te verbinden. Van burgerlijke wapens zijn er dan ook duizenden ontstaan. Een wapen bezitten betekende uiteraard geenszins dat men dan tot de adel behoorde. Tot de 'echte' behoren immers perso-

nen die van oudsher erfelijk tot deze elite behoren of personen die tot de adelstand werden verheven door bepaalde verdiensten.

Het is dan ook geen wonder dat er een wetenschap bestaat die het ontstaan, de ontwikkeling, de vorm van wapens en het gebruik daarvan, tot onderwerp van studie heeft genomen. Deze kennis heet **heraldiek (oftewel: wapenkunde)**. De heraldiek leert ons dat er in het algemeen **drie schildvormen bestaan**. Verder dat men

De drie belangrijkste vormen van wapenschilden

eenvoud moet betrachten bij de keuze van de figuren op het schild en dat het gebruik van vier vaste kleuren wordt voorgeschreven, namelijk: rood, groen, zwart en blauw (in vaktermen: keel, sinopel, sabel en lazuur) plus goud en zilver. In het Poldermuseum zijn er vanaf 2005 een aantal vakkundig geschilderde wapens van heemraden uit de polderhistorie van Heerhugowaard te zien. Deze voldoen grotendeels aan de eisen die de heraldiek stelt aan vorm en kleur van wapens.

Gemeentewapen

Laten we nu echter eindelijk terugkeren naar het onderwerp waarvan we in het begin melding maakten: het gemeentewapen. In een boekje met de titel: 'De Gemeentewapens van Nederland' dat in 1960 werd uitgebracht in de toen bekende Prisma-serie en werd geschreven door de 'wapenkundige' Klaas Sierksma, staan alle wapens van het rijk, de provincies en de gemeenten in ons land afgebeeld. Over elk wapen worden enkele heraldische bijzonderheden gegeven. Bij Heerhugowaard vermeldt Sierksma dan:

In azuur een gouden korenschoof van vijf aren tussen twee toegewende reigers van natuurlijke kleur, gebekt en gepoot van goud, alles op een grasgrond geplaatst (b: 8-12-1936)

Het wapen is voortgekomen uit het niet-officiële wapen van de polder Heerhugowaard. De betekenis is eenvoudig af te leiden uit de geschiedenis van polder en gemeente: Heerhugowaard is een in 1629-1631 droog gemalen meer, waarvan water gras, graan en reigers de kenmerken waren.

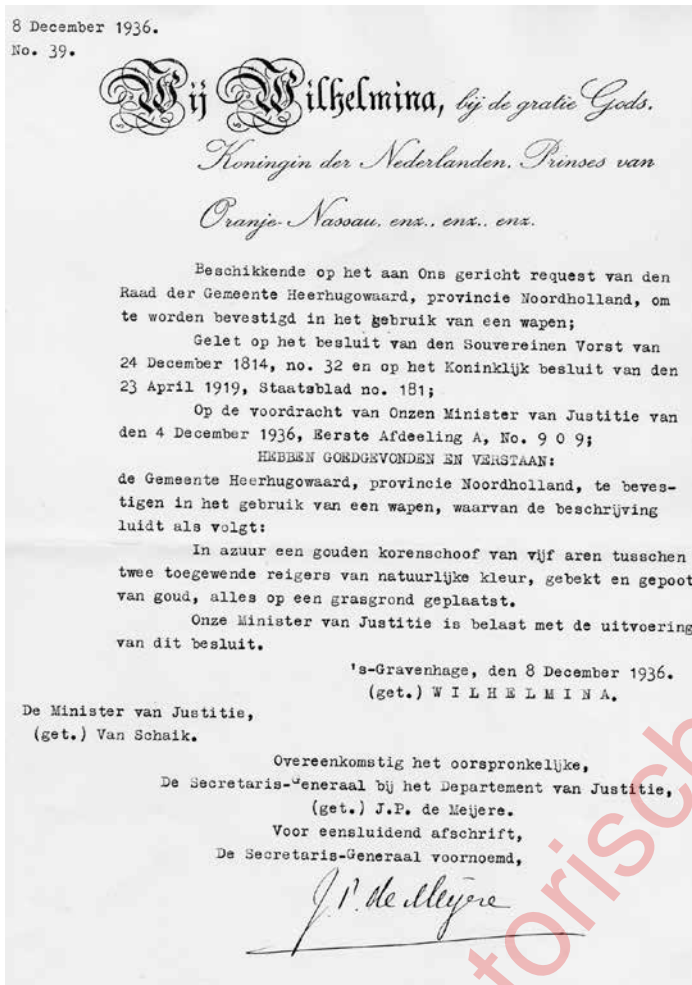
Het eerste deel van bovenstaande tekst komt overeen met die van de bevestiging van het wapen door Koningin Wilhelmina. Van dit schrijven is een kopie in dit artikel opgenomen. Met b: 8-12-1936 wordt bedoeld: de bevestigingsbrief is gedateerd: 8 dec. '36.

Voeten in aarde

Het heeft destijds veel voeten in de aarde gehad voordat deze bevestiging officieel werd gegeven. Anderhalf jaar eerder toonde de burgemeester van Heerhugowaard B.J. Sutman Meijer zich nog zeer verbaasd (zie zijn brief d.d. 21 juni 1934 waarvan een kopie in dit artikel) toen een bevoegde instantie n.l. De Hoge Raad van Adel, hem liet weten dat volgens het Register van Wapens zijn gemeente helemaal geen wapen bezat. In zijn brief kan men voorts lezen waarom dat voor hem vrijwel ondenkbaar was.

Hoe het zij, er is tussen het bestuur van de gemeente Heerhugowaard en allerlei gewichtige instanties een uitgebreide briefwisseling geweest. In het Regionaal Archief te Alkmaar is dit na te lezen betreffende tekst, tekening en kleuren, voordat alles naar ieders zin en bedoeling was geregeld.

Hoe kwam het toch dat men zo moeilijk deed als het ging om de acceptatie van "bestaande" wapens? Dit was grotendeels

Toestemming voor het gebruik van een wapen

het gevolg van de 'wildgroei' in aantal en vormgeving van vrij gekozen wapens zoals hierboven al eerder werd vermeld. De figuren op het schild toonden in het algemeen wel enig verband met de familie, het genootschap of de bestuursvorm waarvoor ze dienden, maar waren niet zelden raadselachtig.

19e eeuws

Sierksma laat zien dat het meest gekozen symbool voor een wapenschild de leeuw is, in waardering gevolgd door heiligen, de kruisvorm, vogels en planten. Zo ziet men met name de reiger in het wapen van Heerhugowaard en in dat van Ankeveen. De figuren (de zogenaamde 'stukken') in het Heerhugowaardse wapen verbeelden aspecten van de polderhistorie. Bij de drooglegging van De Waard ging het immers om de winning van bouwland, liefst ten behoeve van de graanteelt. Daarmee

verdween het grote viswater van o.a. de blauwe reiger. Het antwoord op de vraag of deze economische verwachtingen inderdaad zijn uitgekomen, kan men het antwoord vinden in het gedicht 'Het Wapen van Heerhugowaard' (zie elders) dat ik schreef in het jubileumjaar 2004 als deelnemer aan een voor het publiek opengestelde wedstrijd.

Het wapen van Heerhugowaard zoals afgebeeld in het boek van Sierksma dateert uit de 19e eeuw. De vormgeving is verre van fraai (zie afbeelding) hoewel volgens de heraldiek verder correct. Onderhand zijn tal van wapens in den lande in de loop van de tijd "gemoderniseerd", zoals ook met ons wapen is gebeurd.

Van wapen naar logo

Menigmaal werden ten behoeve van de gemeentelijke administratie stempels vervaardigd met daarin figuren die waren ontleend aan het gemeentewapen. Dat is in het verleden ook gebeurd in Heerhugowaard. Dit "stempel staat ook op de jubileum-munt die in 1979 is uitgegeven. Dezelfde afbeelding treft men nu aan op de omslag van "De Overhaal".

Uiteindelijk heeft in Heerhugowaard het "oude" gemeentewapen zijn plaats als huiskerk van de gemeente moeten afstaan aan een moderne variant: het logo. Daarbij heeft de ontwerper de voorschriften van de heraldiek ver achter zich gelaten. Een verband met de historie is niet meer te herkennen. De moderne tijd vraagt om een andere stijl, dat is duidelijk. Artistieke vrijheid op het gebied van vorm- en kleurkeuze is daarvoor geboden. Er is dan ook een logo in gebruik genomen dat zonder terughouding eigentijds kan worden genoemd. De reiger is weliswaar onherkenbaar geworden, maar dat hoeft tegenwoordig geen bezwaar te zijn. Waar het om gaat is een prettig ogende figuur in zowel kleur, lijn als in uitstraling.

Rechts:
Het logo in 2005

HET VERLAAT EN HET GEHEUGENSPoor, EEN ONBEGRIJPELIJK KUNSTWERK?

Laat ik me eerst even voorstellen: Piet de Goede, 63 jaar en geboren Heerhugowaarder/Noordender.

Lang geleden heb ik beloofd eens iets te schrijven in de Overhaal en belofte maakt schuld, daarom een hopelijk voor u verhelderend schrijven over de meest noordoostelijke punt van onze polder, het Verlaat.

Het is hier altijd al een knooppunt van wegen geweest, vroeger karrensporen en niet te vergeten scheepvaartverkeer. Nu kruisen de N241 en 242 elkaar waarvoor enkele jaren geleden een "superrotonde" is aangelegd. Dat kost in onze ogen een enorme smak geld en dan wordt er ook nog een percentage aan een kunstwerk besteed.

Wat een onzin!

Wie daar per fiets of via een van de vele wandelroutes langs loopt kan het niet ontgaan zijn dat er een kronkelend pad door het gras loopt waarin halve cirkels zijn aangebracht en ergens in de ringvaart staat een steiger met een rechtopstaande eveneens kronkelende paal. Niet beter wetende denk je al gauw: Wat een onzin! Echter de brug heet de Rolpaalbrug en daar draait het allemaal om.

Zoals gezegd ging vroeger veel vervoer over water maar de verbrandingsmotor hadden we nog niet voorhanden dus moesten we zelf roeien, zeilen of een paard laten trekken. Dat laatste werd het want wie het gemak niet zoekt is tenslotte lui.

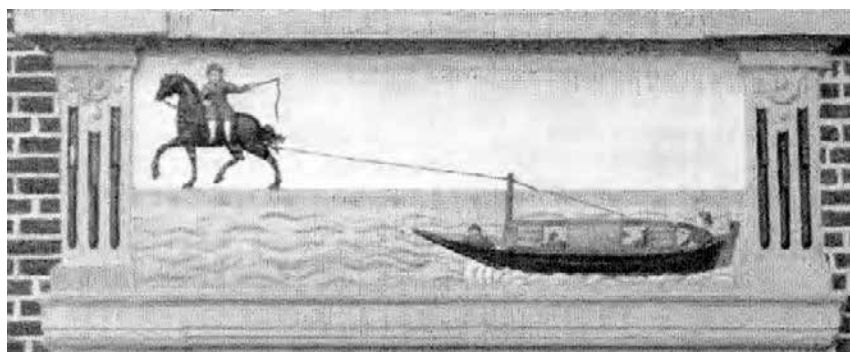

Dat paard liep dan natuurlijk langs de oever over een zogenaamd jaagpad, een door paardenhoeven platgetreden pad.

Kunstenaar Paul de Kort heeft dit weergegeven als een smal betonnen pad met daarin de hoefafdrukken van een paard verwerkt.

Niet lui.

U snapt dat de voortgetrokken boot steeds naar de kant neigde vooral als er een scherpe bocht in de vaarweg zat zoals hier bij het Verlaat, de boot moest dan afgehouden worden. Omdat de bewoners van toen natuurlijk niet voor lui uitgemaakt

Op deze gevelsteen een man op een paard een trekschuit voorttrekkend. Ook is een rolpaal afgebeeld

wilden worden werd er een oplossing gevonden in de rolpaal! Zo'n paal stond dan in de ringvaartbocht een stukje van de kant af en men liet het touw tussen het paard en de boot achter deze paal langs lopen. De paal van Paul staat dus niet op een echt goede plaats maar u snapt de achterliggende gedachte.

Het totale kunstwerk heet geheugenspoor en deze titel slaat de spijker op zijn kop: Het jaagpad en de rolpaal zijn nu vrijwel

overal verdwenen behalve in ons geheugen. Om dit op te frissen is dit kunstwerk gemaakt en iets wat steeds dieper in ons geheugen gegrift wordt heet een geheugenspoor.

Ik hoop dat het voor u wat duidelijker geworden is en u daadwerkelijk eens een kijkje komt nemen op het oudste stukje van onze polder want er is hier nog veel meer te zien maar daarover een volgende keer.

MOORDAANSLAG IN CAFÉ WOLFSWINKEL

Ab Klomp

Café Wolfswinkel

Op 12 mei 1944 ging ene Jan Verkerk naar Waarland om daar op een eerder onderduikadres een paar schoenen af te halen. Toegezegd werd dat deze overhandigd zouden worden in het café van Wolfswinkel. In het café werd hij echter neergeschoten.

Verkerk overleefde de moordaanslag, maar was wel zwaargewond. Later heeft hij verklaard:

"Daarna kwam die onbekende naar mij toe en vroeg mij of ik Verkerk was, waarop ik bevestigend antwoordde. Direct hierop werd ik door de onbekende neergeschoten. Het eerste schot ging door mijn keel waardoor ik van de stoel viel. De twee andere schoten heeft hij boven in mijn hoofd geschoten."

In werkelijkheid betrof het twee schutters. Het slachtoffer werd naar het St.

Elisabethziekenhuis en vervolgens naar een Amsterdams ziekenhuis vervoerd.

Daar is hij weer bij bewustzijn gekomen.

Op zaterdag 13 mei 1944 schrijft Bob Trijbetz, ondergedoken in Heerhugowaard aan de Boterweg, in zijn dagboek:

Een Rijks Duitscher hield zich in het Waarland als onderduiker schuil. Nadat hij door z'n "anti-Duitse gezindheid" tientallen jongens wist te zitten, liet hij de Groenen komen om hun te halen, doch de solidariteit van ons volk is de oorzaak, dat er op die dag geen onderduikers waren. De mof heeft echter toch z'n loon gekregen, want toen hij in een café zat, hier vlak in de buurt, stopte daar een wagen, er stapte iemand uit, betrad het café, schoot

de mof neer en verdween weer. Nederland vonnist zelf z'n misdadigers met straffen die rechtvaardig zijn.

Jan Verkerk kwam uit Hillegom en was in dienst getreden van de SS. Hij heeft gevochten aan het Oostfront en is gedeserteerd. Begin 1944 wordt hij in Noord-Scharwoude gearresteerd. Hij wordt verhoord door Emil Rühl van de Sicherheitsdienst (SD). In dat verhoor vertelt Verkerk *"dat hij een grote kring van illegale werkers had leren kennen"*. Hij wordt overgedragen aan de Sicherheits Politie, die hem gebruiken als informant. Verkerk is voor zijn arrestatie ondergedoken geweest in Uithoorn, Wormer en later in Waarland.

De Zaandamse verzetsman Douwe Soepboer legde na de oorlog een verklaring af waarin hij Verkerk als verrader bestempelt. Soepboer lag gewond in een ziekenhuis toen mede-illegaal Koen Rozendaal hem daar bezocht. Die vertelde dat Paul Kramer, van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, en anderen in de Wormer door de Sicherheits Dienst waren gearresteerd. Op de vraag van Soepboer hoe dat kwam, vertelde Rozendaal, dat Verkerk verraad had gepleegd en dat hij zelf had gezien dat Verkerk in de auto van de SD zat om de verschillende adressen aan te wijzen.

Soepboer adviseerde toen Rozendaal om Verkerk van kant te maken. Op zekere dag kwam Koen mij weer opzoeken en zei mij dat Verkerk was neergeschoten en aan zijn verwondingen wel zou sterven. Na de bevrijding hoorde ik echter dat hij was hersteld en arrestant was van de Plaatselijke Orde Dienst in Hillegom.

Het is niet bekend wie de schutter of schutters waren.

Bron:

Bob Trijbetz, *Dagboek* - 2 blz. 473 te vinden op www.yadvashem.org

Erik Schaap, *Korte metten, De Zaaansche liquidaties (1940-1945)*, Brave New Books, 2014

Jack Kooistra en Albert Oosthoek, *Recht op wraak. Liquidaties in Nederland 1940-1945*, PENN uitgeverij, Tweede druk april 2009

SS = Schutzstaffel
(Nederlands:
Beschermingsafdeling)

Emil Rühl was een Duitse medewerker van de Sicherheitsdienst, die in Noord-Holland veel slachtoffers heeft gemaakt. Het is Rühl geweest, die Hannie Schaft vanuit het Haarlemse Huis van Bewaring naar het Huis van Bewaring aan de Amstelveenseweg te Amsterdam heeft gebracht. Van daaruit is Hannie Schaft op 17 April 1945 naar de duinen bij Bloemendaal gebracht en geëxecuteerd. Na afloop van de oorlog werd Emil Rühl tot 18 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens deelname aan executies, Silbertanne acties en mishandeling van gevangenen.

HET GELDKISTJE VAN DE KLEDINGBEURS

Jan Swart, januari 2009

We leven op het ogenblik in een periode, waarin internet, bankpassen en pincodes bekende begrippen zijn. Het grootwinkelbedrijf adviseert zelfs om ook kleinere bedragen met de pinpas af te rekenen. Het is nog niet eens zo lang geleden, dat Heerhugowaard een agrarische polder was, waarin de zuivelfabriek eens in de veertien dagen de door de boeren geleverde melk contant afrekende door een enveloppe met inhoud tussen het deksel van één van de terug geleverde lege melkbussen te klemmen. Zonder problemen stond de aldus met contanten voorziene bus langs de kant van de weg. Ook de tuinders ontvingen de aan de veiling geleverde producten in contanten. Op het fietsje werd het rondgebracht door een oudere dame.

Ook de ontvangsten en uitbetalingen van de Kledingbeurs verliepen in baar geld. De kledingbeurs was een spontane activiteit van een twaalfstal dames, die éénmaal in het voorjaar en éénmaal in het najaar een beurs organiseerden, waarbij gebruikte kleding werd ingezameld, dat een dag later weer aan de liefhebbers werd verkocht. Daartoe werd in De Dreef, achter de Nederlands Hervormde kerk maandags de opgeslagen kledingrekken in de ruimtes van de Dreef neergezet. Dinsdag kon de gebruikte kleding worden ingebracht. De hoofdzakelijk uit dames- en kinderkleding bestaande inbreng, werd door de dames van de kledingbeurs in ontvangst genomen. Gecontroleerd werd of de kleding schoon was en gekeken werd er, of de kleding geen gebreken vertoonde. Als wat dat betrof alles in orde was, werd in overleg de verlangde verkoopprijs vastgesteld en de naam van de inbrengster genoteerd. Woensdag daarna werd de ingebrachte kleding aan de man gebracht, of eigenlijk voor het grootste gedeelte aan de vrouw gebracht. In de tijd, dat de beurs plaatsvond, genoot het gebeuren een grote bekendheid. Ook al omdat die door krantenberichten was aangekondigd. Het was in

die dagen een drukte van belang rond de Nederlands Hervormde kerk. Hordes dames worstelden zich tussen en door de rijk gevulde rekken, op zoek naar iets van hun gading. Men wist, dat de prijzen niet hoog waren. Vooral op de verkoopdag waren de dames van de kledingbeurs bijzonder druk bezig met het afrekenen van de kledingstukken en met het erop toe te zien, dat er geen kleding op een oneigenlijke manier verdween. Hoewel de prijzen niet hoog waren en het meestal om enkele guldens per stuk ging, was het niet vreemd, als de beurs aan een dagomzet kwam van boven de fl. 10.000,-- Alleswerd allemaal contant afgerekend en het geld werd gedeponeerd in een - in die tijd gebruikelijk - ijzeren, brand- en inbraakvrij geldkistje. Dat kistje kon alleen worden geopend door een bijbehorend sleuteltje. Opdat het sleuteltje niet zoek kon raken, was dat met een touwtje aan het hengsel van het deksel van het kistje bevestigd. Handig bedacht! Tot op een goede dag - of was het juist een minder goede dag? - toen aan het eind van de beursdag het kistje werd dichtgeklapt. Toen het vervolgens noodzakelijk was om het kistje opnieuw te openen, bleek de sleutel, aan het touwtje, in de dichtgeklapte kist te zijn verdwenen. Dat gaf even paniek, want om het geldkistje te openen, had je juist de sleutel nodig, die zich in het kistje bevond. Alle dames van de beurs stonden met hun handen in het haar. Hoe losten ze die puzzel op? Zij kwamen er niet uit, totdat één van de dames, Tiny Biersteker, met het voorstel kwam om met het kistje naar Piet Bakker te gaan.

Piet Bakker was een telg uit een groot tuindersgezin uit Hoogwoud. Piet was niet één van de oudste zonen van de familie en daardoor was er voor hem geen werk op de bouw van zijn vader. Hij werd postbesteller in Heerhugowaard en daarna zelfstandig ondernemer in de doe-het-zelf branche. Daarnaast was Piet bijzonder

handig. Tiny Biersteker, die het voorstel op tafel wierp, kende Piet al jaren als kostganger van de overburen in de Sportlaan. Hij was toen nog werkzaam als besteller bij de PTT, maar voerde in zijn vrije uren opdrachten uit voor het maken van, bij voorbeeld, konijnenhokken. Dat gebeurde in de bijkeuken van de familie, waar hij in de kost was. Zijn kostvrouw had daar geen enkel probleem mee, want de cirkelzaag had Piet verbonden met de stofzuiger, zodat er van het afgezaagde hout geen rommel overbleef. Zo had hij meer specifieke en goed doordachte ideeën, die hem later in zijn hobbyzaak goed van pas zouden komen. Tiny had daarom voorgesteld om met het afgesloten kistje naar Piet Bakker te gaan en de overige dames waren het daar maar al te zeer mee eens.

Op de fiets peddelde Tien naar het Hobbyhuis en legde het probleem aan Piet voor. Piet dacht even diep na, trok daarbij enkele diepe rimpels in zijn voorhoofd en zei vervolgens: "Tien, ik heb een idee.

Laten we dat maar eens proberen. Geef mij het kistje maar eens." Hij hield het ijzeren kistje in zijn handen en hield het gestrekt voor zich uit. "Tien stap jij even twee stappen achteruit." Nadat Tien deze opdracht had uitgevoerd, gebeurde er iets wonderbaarlijks. Piet liet plotseling het kistje los, dat met een daverde klap op de grond terecht kwam, waarbij het deksel opensprong en de sleutel met al het kasgeld naar buiten rolde. "Ja," zei Piet, "het is een paardenmiddel, maar als ik jou, onverwacht, een zet zou geven, waarbij je kwam te vallen. Wat doe je dan? Juist ja, je strekt je handen uit. In feite gaat het hier om hetzelfde principe."

Omstreeks het jaar 2000 moesten een aantal dames zich terugtrekken uit het kledingbeurs-team. Het bleek niet mogelijk om voor de weggevallen plekken invulling te vinden, zodat op dat moment het initiatief van de kledingbeurs, na tientallen jaren succesvol te zijn geweest, een eind vond.

In bovenstaand artikel wordt ook het Hobbyhuis genoemd, waarschijnlijk de eerste doe-het-zelf zaak in De Waard. Piet Bakker begon op de Middenweg en opende later een winkel op het Raadhuisplein.

Op deze luchtfoto uit 1966/67 het Raadhuisplein en het winkelgebied in aanbouw

ZO WAS HET VROEGER...

Heerhugowaard, Middenweg met Raadhuis omstreeks 1930. Dit Raadhuis stond tegenover waar nu restaurant De Kolonist is. Het werd gebouwd in 1915 en gesloopt begin jaren zestig.

Het eerste huisje links staat er nog. Daar heeft o.a. de bekende verloskundige zuster Levinson gewoond.

Daarnaast het doktershuis in de tijd van deze foto bewoond door dokter Spierings. De laatste arts die er woonde was dokter Twisk. Beide huizen staan er nog.

Middenweg/hoek Rustenburgerweg.

Gezien vanaf restaurant "d'Olifant". Rechts zien we de Rustenburgerweg. Op de voorgrond de Middenweg.

Linksvoor de sigarenzaak van Eefje de Beurs. Daarachter de kippenboerderij van Kout en daarachter de boerderij van Cor Mul (verbrand).

Het water langs de Rustenburgerweg werd gebruikt voor het vervoer van tuinbouwproducten naar de veiling in Broek op Langedijk. Deze foto is van 1935.

Middenweg omstreeks 1912.

1e huis bakker Beets, huis is er nog.

2e huis woonde fam. Stammis

3e huis de melkzaak van Gert Jonker is nu de ingang Esdoornlaan.

Achter zien we de toren van de NH kerk.

Copyright St. Historisch Heerhugowaard

